

**KAYIT DIŞI EKONOMİNİN
GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Kadir TEZEL

Kütahya-2024

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KAYIT DIŞI EKONOMİNİN GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ**

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Emre GÖKÇELİ

Hazırlayan:
Kadir TEZEL

Kütahya-2024

Kabul ve Onay

KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İktisat Anabilim Dalında, 202291121103 öğrenci numaralı, Kadir TEZEL'in hazırlamış olduğu “*Kayıt Dışı Ekonominin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi*” başlıklı yüksek lisans tez çalışması ile ilgili tez savunma sınavı jüri tarafından yapılmış ve adayın tezinin OY BİRLİĞİ ile kabul edilmesine karar verilmiştir.

15/05/2024

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Ret
Dr. Öğr. Üyesi Emre GÖKÇELİ (Danışman)		
Dr. Öğr. Üyesi İlhan KORKMAZ		
Dr. Öğr. Üyesi Caner DİLBER		

Doç. Dr. Eray ACAR

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “*Kayıt Dışı Ekonominin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi*” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

15/05/2024

Kadir TEZEL

Özgeçmiş

İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul’da tamamladı. Daha sonra Dumlupınar Üniversitesi İktisat bölümünden mezun oldu. Dumlupınar Üniversitesi İktisat Anabilim Dalında yüksek lisans yapmakta olup mezun durumdadır.

ÖZET

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

TEZEL, Kadir

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Emre GÖKÇELİ

Mayıs 2024, 100 Sayfa

Bu çalışmada, kayıt dışı ekonominin tanımı ve boyutları ele alınmış, ardından gelir dağılımı kavramı, ölçüm yöntemleri ve gelir dağılımını etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Bu çalışma, ARDL modelini kullanarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerine olan etkisini ölçmeyi amaçlamıştır. Bu maksatla, Avustralya ve Uruguay ülke örnekleri üzerinde çalışılmıştır. Bu çalışmada, nicel araştırma yöntemi kullanılarak veriler toplanmış, DGE model yöntemi ile tahmin edilen kayıt dışı ekonomi verileri dikkate alınarak, kayıt dışı ekonominin etkilediği mali ve ekonomik değişkenler belirlenmiş ve modelin katsayıları ARDL sınır testi yöntemi ile tahmin edilmiştir. Her iki ülke örneğinde de kayıt dışı ekonomi ve gelir dağılımı arasında, istatistiksel olarak anlamlı uzun dönemli ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında Diagnostik test sonuçları, ARDL modelinin uygunluğunu ve geçerliliğini değerlendirmek maksadıyla kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, Avustralya örneğinde; kayıt dışı ekonominin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin pozitif olduğu, Uruguay’da ise kayıt dışı ekonominin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin negatif olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: ARDL Model, Gelir dağılımı, Gelir eşitsizliği, Kayıt dışı ekonomi

ABSTRACT**THE IMPACT OF INFORMAL ECONOMY ON INCOME DISTRIBUTION****TEZEL, Kadir****Master Thesis, Department of Economics****Supervisor: Asst. Prof. Emre GÖKÇELİ****May 2024, 100 Pages**

In this study, the definition and dimensions of the informal economy were discussed, followed by an examination of the concept of income distribution, measurement methods, and factors affecting income distribution. This study aimed to measure the impact of the informal economy on income distribution in both developed and developing countries using the ARDL model. To this end, case studies were conducted on Australia and Uruguay. Quantitative research methods were employed to collect data and utilizing the Dynamic General Equilibrium (DGE) model, estimates of informal economy data were considered. The financial, social, and economic variables influenced by the informal economy were identified, and the coefficients of the model were estimated using the ARDL bounds testing approach. In both country examples, a statistically significant long-term relationship between the informal economy and income distribution was found. Additionally, Diagnostic test results were used to assess the adequacy and validity of the ARDL model. According to the findings of the study, in the case of Australia, the effect of the informal economy on income inequality is positive, while in Uruguay, this effect is negative.

Keywords: ARDL Model, Income distribution, Income inequality, Informal economy

ÖNSÖZ

Bu çalışma, kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Kayıt dışı ekonomi, gözlemlenmesinin zor olması sebebiyle, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerinin kontrol altına almak amacıyla çeşitli politika ve ekonomi önlemleri almakta zorlandığı önemli bir konudur.

Kayıt dışı ekonomiyle mücadele ve gelir dağılımında adaletin sağlanması ülkelerin önemli meselelerinin başında gelmektedir. Kayıt dışı ekonominin doğru ve güvenilir verilere dayanılarak ölçülmesi, nedenlerinin ve etkilerinin tespit edilmesi, sosyal politikaların geliştirilmesinde ve gelir eşitsizliklerinin azaltılmasında önemli katkılar sağlayacaktır. Dolayısıyla, kayıt dışı ekonomiyle ilgili yapılacak bilimsel çalışmalar; hükümetler, iş dünyası ve girişimciler ve akademisyenler gibi birçok paydaş için sosyal ve politik açıdan yol gösterici nitelikte olacaktır. Bu çalışma ile bu doğrultuda sonuçların elde edilmesi amaçlanmaktadır.

Uzun ve meşakkatli bir sürecin sonunda tamamladığımız çalışmanın son haline gelmesinde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen herkese teşekkür etmek istiyorum.

Öncelikle, danışmanlığımı üstlenen Dr. Öğr. Üyesi Emre Gökçeli Hocama şükranlarımı sunmak istiyorum. Konuyu belirlediğimiz ilk günden itibaren kendisinin yoğun ilgisi, rehberliği ve sabrı olmadan bu çalışmayı tamamlamam mümkün olamazdı.

Ayrıca, çalışmamız süresince kendisinin yer yer fikirlerine başvurduğum ve tecrübelerinden istifade ettiğim Dr. Öğr. Üyesi Caner Dilber'e ve fikir ve tavsiyeleri için kıymetli arkadaşım İlker İnan'a müteşekkirim. Son olarak desteklerini her zaman üzerimde hissettiğim kıymetli aileme şükranlarımı sunuyorum. Umarız bu çalışma literatüre ufakta olsa bir katkı sunarak konuya ilgi duyan araştırmacılar için yararlı bir kaynak olur.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ

1.1. KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI	4
1.2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TARİHSEL SÜRECİ	6
1.3. KAYIT DIŞI EKONOMİK FAALİYETLERİN ETKİLERİ.....	7
1.4. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ	9
1.4.1. Doğrudan Ölçme Yöntemleri.....	10
1.4.1.1. Anket Yöntemi.....	10
1.4.1.2. Vergi Denetimi Yoluyla Ölçme Yöntemi.....	10
1.4.2. Dolaylı Ölçme Yöntemleri.....	11
1.4.2.1. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) Yöntemi	11
1.4.2.2. İstihdam Yaklaşımı	11
1.4.3. Parasalcı Yaklaşım	12
1.4.3.1. Sabit Oran Yaklaşımı	12
1.4.3.2. İşlem Hacmi Yaklaşımı.....	13
1.4.3.3. Elektrik Tüketimi Yaklaşımı	13
1.4.3.3.1. Kaufman ve Kaliberda Yaklaşımı	13
1.4.3.3.2. Lacko Yaklaşımı	14
1.4.4. Model Yöntemi	14
1.4.4.1. Çoklu Gösterge Çoklu Neden Yaklaşımı (MIMIC).....	15
1.4.4.2. Dinamik Genel Denge Yaklaşımı (DGE)	15
1.5. KAYIT DIŞI EKONOMİYE YOL AÇAN SEBEPLER	16
1.5.1. Ekonomik ve Mali Sebepler.....	17
1.5.2. Hukuki ve İdari Sebepler	17
1.5.3. Sosyal ve Yapısal Sebepler	18
1.5.4. Siyasi Sebepler.....	18
1.6. SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİ ÖZELİNDE KAYIT DIŞI EKONOMİ	19
1.6.1. Avustralya’da Kayıt Dışı Ekonomi	19
1.6.2. Uruguay’da Kayıt Dışı Ekonomi	23

İKİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI

2.1. GELİR DAĞILIMI KAVRAMI	26
2.2. GELİR DAĞILIMI TÜRLERİ.....	26
2.2.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı	27
2.2.2. Kişisel Gelir Dağılımı	28
2.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı	28
2.2.4. Bölgesel Gelir Dağılımı	28
2.3. GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ	29
2.3.1. Değişim Aralığı Ölçüm Yöntemi	30
2.3.2. Görelî Ortalama Mutlak Sapma Yöntemi	31
2.3.3. Yüzde Paylar Analizi Yöntemi.....	31
2.3.4. Lorenz Eğrisi.....	32
2.3.5. Gini Katsayısı.....	33
2.3.6. Kuznets Katsayısı ve Ters U Eğrisi Hipotezi.....	33
2.3.7. Theil Endeksi	35
2.3.8. Varyans.....	36
2.4. GELİR DAĞILIMINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER	36
2.4.1. Ekonomik Büyüme	37
2.4.2. Kayıt Dışı Ekonomi	37
2.4.3. Vergi Yüğü	38
2.4.4. Enflasyon	39
2.4.5. İşsizlik	40
2.4.6. Bütçe Açığı.....	40
2.5. AVUSTRALYA ve URUGUAY GELİR DAĞILIMI VERİLERİ KARŞILAŞTIRMASI.....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR ÖZETİ ve SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİ ÖZELİNDE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN GELİR DAĞILIMIYLA OLAN İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

3.1. LİTERATÜR ÖZETİ.....	45
3.2. EKONOMETRİK ANALİZ.....	50
3.2.1. Veri ve Model.....	50
3.2.2. Avustralya'ya İlişkin Bulgular	53
3.2.2.1. Birim Kök Test İstatistik Değerleri.....	53
3.2.2.2. Hata Düzeltme Modelinin Sonuçları	56

3.2.3. Uruguay’a İlişkin Bulgular	60
3.2.3.1. Birim Kök Test İstatistik Değerleri.....	60
3.2.3.2. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. SONUÇ.....	69
4.2. ÖNERİLER	71
KAYNAKÇA.....	74
DİZİN	85

TABLolar LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1: Kayıt Dışı Ürün Faaliyetlerinin Örneklerle Sınıflandırılması.....	5
Tablo 1.2: Kayıt Dışı İktisadi Faaliyetlerin Sınıflandırılması	6
Tablo 1.3: Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Etkileri	8
Tablo 1.4: Kayıt Dışı Ekonomi Ölçme Yöntemleri	9
Tablo 1.5: Kayıt Dışı Ekonomiyi Arttıran Temel Sebepler	17
Tablo 2.1: Gelir Eşitsizliği Ölçüm Yöntemleri.....	30
Tablo 3.1: Değişken Tanımları ve Kaynakları.....	50
Tablo 3.2: Tanımlayıcı İstatistikler.....	53
Tablo 3.3: ADF Birim Kök Test İstatistikleri	54
Tablo 3.4: PP Birim Kök Test İstatistikleri.....	54
Tablo 3.5: Sınır Testi Sonuçları	55
Tablo 3.6: ARDL Tanısal (Diyagnostik)Test Sonuçları	55
Tablo 3.7: Hata Düzeltme Modeli Sonuçları (4,1,3,3)	57
Tablo 3.8: ARDL Modelinin Uzun Dönem Katsayı Değerleri.....	58
Tablo 3.9: Tanımlayıcı İstatistikler.....	60
Tablo 3.10: ADF Birim Kök Test İstatistiği	61
Tablo 3.11: PP Birim Kök Test İstatistiği	61
Tablo 3.12: Sınır Testi Sonuçları	62
Tablo 3.13: ARDL Tanısal (Diyagnostik)Test Sonuçları.....	62
Tablo 3.14: Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.....	64
Tablo 3.15: ARDL Modelinin Uzun Dönem Katsayıları.....	64

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1: Avustralya'ya Ait Kayıt Dışı Ekonomi (GSYİH'nın %)	22
Şekil 1.2: Uruguay'a Ait Kayıt Dışı Ekonomi (GSYİH'nın %)	24
Şekil 2.1: Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişki	29
Şekil 2.2: Lorenz Eğrisi	32
Şekil 2.3: Kuznets Eğrisi	34
Şekil 2.4: Avustralya ve Uruguay'ın Gelir Dağılımı Eşitsizliği Grafiği.....	42
Şekil 3.1: Cusum ve Cusum of Square Test Sonuçları	56
Şekil 3.2: Cusum ve Cusum of Square Test Sonuçları	63

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Augmented Dickey-Fuller
AIC	Akaike information criterion (Akaike Bilgi Kriteri)
ARDL	Autoegressive Distributed Lag
CTSI	Centre for Tax System Integrity (Vergi Sistemi Bütünlüğü Merkezi)
DF	Dickey-Fuller
DGE	Dinamik Genel Denge
EC	Error Correction (Hata Düzeltme)
GOMS	Görelî Ortalama Mutlak Sapma
GSMH	Gayri Safî Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safî Yurt İçi Hasıla
HMB	Hazine ve Maliye Bakanlığı
ILO	Uluslararası İş Örgütü
IRS	Internal Revenue Service (ABD Gelir idaresi)
KDE	Kayıt Dışı Ekonomi
LIS	Luxemburg Income Study (Lüksemburg Gelir Araştırması)
MERCOSUR	Güney Amerika Ortak Pazarı
MIMIC	Multiple Indicators Multiple Causes (Çoklu Gösterge- Çoklu Neden Yöntemi)
OECD	Avrupa Birliği ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PP	Phillips - Perron
SWIID	Standardized World Income Inequality Database (Dünya Gelir Eşitsizliği Veritabanı)
Vb.	Ve benzeri

TEZ METNİ

GİRİŞ

Gelir dağılımının adil ve dengeli dağılması ülkelerin sosyal ve ekonomik refahı için büyük bir öneme sahiptir. Gelir eşitsizliği terimi, gelirin düzenli ve adil bir şekilde dağılmadığı durumu ifade eder. Daha dengeli bir gelir dağılımı, toplumsal huzur ve ekonomik istikrar için önemlidir. Gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmek için pek çok yöntemler geliştirilmiş olup, bunların neler olduğu detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu amaçla çalışmamızda, gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmek için kullanılan en popüler ve güvenilir ölçüm yöntemlerinden olan Gini katsayısının kullanımı tercih edilmiştir. Çalışmamızın bağımlı değişkeni olan gelir dağılımı adaletsizlik ölçütü olan Gini katsayısı değerleri, Dünya Gelir Eşitsizliği Veritabanı “Standardized World Income Inequality Database” (SWIID)’den alınmıştır. Standart Dünya Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı (SWIID) verileri 1960 yılından günümüze kadar 199 ülke için harcanabilir gelir ve piyasa gelir eşitsizliğine ait Gini endekslerini karşılaştırılabilir olarak sunmaktadır. Endeks değeri 0 ila 100 arasında değerler almaktadır. Endeks değerleri içerisinde 0 değeri, gelir dağılımında tam eşitliği ifade ederken, bu değer büyüdükçe gelir dağılımındaki eşitsizlik artmaktadır. Çalışmamızda araştırma konusu yaptığımız, Avrupa Birliği ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) üyesi olan ve bu birlik içerisinde yer alan gelişmiş ülke kategorisindeki Avustralya ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) üyesi olan gelişmekte olan ülke kategorisindeki Uruguay’a ait gelir dağılımı eşitsizliği verileri dikkate alınarak incelenmiştir.

Gelir dağılımını etkileyen etmenlerden birisi de kayıt dışı ekonomidir. Kayıt dışı ekonominin boyutunun ölçülmesi amacıyla pek çok yaklaşım geliştirilmiştir. Kayıt dışı ekonominin (KDE’nin) büyüklüğünü ölçen bu yaklaşımlar, resmi olarak ölçülemeyen ve raporlanamayan ekonomik faaliyetlerin, Doğrudan Ölçme Yöntemleri, Dolaylı Ölçme Yöntemleri ve Model Yaklaşımı olarak geliştirilen yöntemler vasıtasıyla ölçebilmeyi amaçlamıştır. Bu üç grup içerisinde yer alan yaklaşımlar kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün ölçülmesinde farklı varsayımları ortaya koymuşlardır.

Dinamik Genel Denge Modeli Yaklaşımı (DGE), Elgin ve Öztunalı (2012) tarafından geliştirilmiştir. Bu modelde hem kayıtlı hem de kayıt dışı sektör için iki farklı üretim fonksiyonunun varlığında, hane halklarının ve firmaların rasyonel bir biçimde fayda ve kar maksimizasyonu yaptıkları varsayılmaktadır. Modelin içerisinde yer alan büyüme oranı, gayri safi yurt içi hasıla, potansiyel iş gücü, yatırım ve tüketim düzeyi ile

vergi yükü gibi ekonomik göstergeler modelin aktörlerinin rasyonel davranışlarıyla uyumlu olacak şekilde modele dahil edilir. Bu değişkenlerin model tarafından içsel bir şekilde hesaplanmasıyla kayıt dışı ekonomi büyüklüğü verisi hesaplanır. Elgin ve Öztunalı (2012) tarafından, 2009 yılına kadar 161 ülke için kayıt dışı ekonominin büyüklüğü GSYH'nın yüzdesi şeklinde ölçülmesi başarılmış olup, bugün için ise verilerin 2018 yılına kadar güncel haline dünya bankası sitesi üzerinden ulaşılabilir.

Bu çalışmada, diğer yöntemlerin aksine kayıt dışı ekonominin tek bir yönüne odaklanmaması, istatistiksel hatalar ve istatistiksel yöntemler içermemesi ve mikro temellerden yoksun olmaması sebebiyle DGE modeliyle ölçülen kayıt dışı ekonomi rakamları dikkate alınmıştır. Aynı zamanda literatürde kayıt dışı ekonomi ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda, pek çok ülke üzerinde panel veri yöntemi uygulanmıştır. Biz ise mevcut çalışmalardan farklı olarak, gelişmiş ülke grubunu temsilen Avustralya ve gelişmekte olan ülke grubunu temsilen Uruguay'ı örnek ülke olarak seçip, ARDL yöntemi kullanarak kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin farklı olup olmadığını araştırarak literatüre katkı yapmayı amaçlıyoruz.

Bu tezin amacı, kayıt dışı ekonominin gelişmiş ve gelişmekte olan seçilmiş iki ülke örneği özelinde gelir dağılımına etkisinin olup olmadığını ekonometrik tahmin yöntemi olan ARDL metodu kullanılarak araştırılmasıdır. Kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin anlaşılması, ekonomi politikalarının şekillendirilmesi ve gelir eşitsizliğinin azaltılması için önemli bir adım olabilmektedir. Bu tez, kayıt dışı ekonominin gelir dağılımına etkilerini çeşitli boyutlarıyla ele alarak, gelişmiş ve gelişmekte olan iki ülke arasındaki farklılıkları inceleyerek bu alandaki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAYIT DIŞI EKONOMİ

1.1. KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI

Genel olarak literatürde kayıt dışı ekonomiyle ilgili çok sayıda tanım bulunmaktadır. Bu tanımlamaların bir kısmı kayıt dışı ekonomiyi, yasal olup resmi kayıtlara yansımayan iktisadi faaliyetler olarak tanımlarken bir kısım tanımlamalar ise yasal olmayan iktisadi faaliyetleri de kayıt dışı ekonomi kavramının içersine dâhil etmektedir. Oysa literatür “kara para- black economy” olarak sıfatlandırılan yasa dışı aktivitelerin kayıt dışı ekonomi kavramını kapsamadığı konusunda hemen hemen hemfikirdir (Vergi Konseyi, 2023).

KDE kavramı tanımlanırken; gölge (shadow) ekonomi, yeraltı (under ground) ekonomisi, kara para (black economy) ekonomisi, gizli (hidden) ekonomi, yasadışı (illegal) ekonomi, gayri resmi (informal) ekonomi, görünmez (invisible) ekonomi, marijinal (marginal) ekonomi, paralel (parallel) ekonomi, ikincil (secondary) ekonomi, gibi pek çok alternatif sıfat kullanılmıştır (Smith, 1997).

Bu terimler birbirlerinin yerine kullanılsa da araştırmacılar faaliyetin gizliliğinin altını çizmek istiyorsa; yeraltı ekonomisi (underground), gizli ekonomi (hidden), izlenemeyen, gözlenemeyen ekonomi (unobserved), kara para ekonomisi (black) veya “alacakaranlık” (twilight) ekonomisi terimlerini kullanmayı tercih etmişlerdir. Eğer araştırmacılar ekonomik faaliyetin yasadışılığını vurgulamayı amaçlıyorlarsa; yasa dışı ekonomi (illegal), kara para ekonomisi (black) veya gri ekonomi (grey) terimlerini kullanmayı tercih etmişlerdir. Bunun yanında iktisadi faaliyetin devlet tarafından bilinmediği, kayıtlara geçirilmediği veya raporlanmadığı vurgulanmak isteniyorsa; gölge ekonomi (shadow) veya kayıt dışı (informal) ekonomi terimlerini kullanmışlardır. Nihai olarak ekonomik faaliyetin nispeten daha önemsiz olduğu belirtilmek isteniyorsa; marijinal ekonomi (marginal) ve ikincil (secondary) ekonomi gibi kavramları kullanmayı tercih etmişlerdir (Gümüş, 2000).

Kayıt dışı ekonomiyle ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Genel kabul gören tanımlamalardan birisine göre, kayıt dışı ekonomik faaliyetler; resmi olarak hesaplanan yahut gözlemlenen, brüt gayri safi milli hasılaya katkı sağlayan fakat kayıtlarda yer almayan ve raporlanmayan tüm mevcut ekonomik faaliyetlerdir (Schneider ve Enste, 2000).

KDE'ye ilişkin bir başka tanıma göre, yasal malların üretimi veya tüketiminin kamusal gözetim altında ve kamusal kurallara uygun olarak yapılmaması neticesinde ortaya çıkan iktisadi faaliyettir (İhrig ve Moe, 2004).

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB), Risk Analiz Genel Müdürlüğü'nün yayımladığı “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planı 2023-2025” başlıklı rehberde kayıt dışı ekonomi tanımlanırken, resmi kayıtlar ve belgelere dayandırılmayan, yasal düzenlemelerle kontrol altına alınamayan ve milli gelir hesaplarına dâhil edilemeyen tüm ekonomik işlemlerin ve faaliyetlerin toplamı olduğu belirtilmiştir (HMB, 2023).

Işık ve Acar (2003)'e göre kayıt dışı ekonomi, aslında var olan ve ekonomik değer üreten faaliyetlerin kayıtlara geçmemesi ve bu sebeple milli gelir hesaplarına yansımaması durumunu ifade eder.

Smith (1997), KDE'nin ilkesel olarak, GSMH'nin yasallığını gözetmeksizin yasa dışı olan iktisadi faaliyetleri de (uyuşturucu maddeler, pornografi ve fuhuş gibi) içerdiğini belirtmiştir. Vergiden kaçınmak veya kamu otoritesini atlatmak amacıyla yasal malların ticaretini yapan işlemleri yasadışı olarak kabul etmez.

Smith (1997), Kayıt dışı ekonomiyi iktisadi faaliyetlerine göre sınıflandırmış olup, yapmış olduğu sınıflandırma Tablo 1.1'deki gibidir.

Tablo 1.1: Kayıt Dışı Ürün Faaliyetlerinin Örneklerle Sınıflandırılması

Kayıt Dışı Ürün Faaliyetlerinin Örneklerle Sınıflandırılması		
	Kanuni Faaliyetler	Kanuni Olmayan Faaliyetler
Piyasa temelli ürünler	A. Otomobil, konut, restoran yemekleri, yolların üretimi ve satışı	B. Uyuşturucu üretimi ve satışı, fuhuş ve pornografi vb.
Piyasa temelli olmayan ürünler	C. Evde yemek, temizlik, çocuk bakıcılığı faaliyeti vb.	D. Kendi kullanımı için esrar ve marihuana yetiştirmek

Kaynak: Smith, 1997, 13

Schneider ve Enste (2000) tarafından, yukarıdaki tablo vergiden kaçınma ve vergi kaçırma gibi etkenler eklenerek geliştirilmiştir. Bu haliyle kayıt dışı iktisadi faaliyetlerin tasnifi, parasal ve parasal olmayan temelli işlemlerin başlığı altında iki ana kategori şeklinde sunulmuştur. Her iki kategori de kanuni olan ve kanuni olmayan ekonomik faaliyet türleri şeklinde alt kategorilere ayrılmıştır. Bunların örneklerle sınıflandırılmış hali aşağıdaki Tablo 1.2'de sunulmuştur.

Tablo 1.2: Kayıt Dışı İktisadi Faaliyetlerin Sınıflandırılması

Kayıt Dışı İktisadi Faaliyetlerin Sınıflandırılması				
Kanuni Olmayan Faaliyetler	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
	Çalıntı mal ticareti, kumar, fuhuş, uyuşturucu ticareti ve üretimi ile kaçakçılık		Uyuşturucu, kaçakçılık, çalınan malların değiş tokuşu ile kişisel kullanım için uyuşturucu imalatı ve hırsızlık	
Kanuni Faaliyetler	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma	Vergi Kaçırma	Vergiden kaçınma
	Serbest meslek kazancının bildirilmemesi, kanuni mal ve hizmet karşılığında elde edilen ücret, maaş ve varlıkların beyan edilmemesi	Çalışanlara sağlanan hak ve ücret dışı menfaatler	Kanuni hizmet ve malların takası	Kendi başına yapılan işler ve komşu yardımı

Kaynak: Schneider ve Enste, 2000, 79

KDE ile ilgili yapılan bu tanımlamaların özü itibariyle ortak noktası, ister yasal olarak nitelendirilen ekonomik faaliyetler olsun, isterse de yasa dışı olarak nitelendirilen ekonomik faaliyetler olsun, kayıt dışı ekonomi, ekonomik değer katan iktisadi faaliyetlerin resmi kayıtların dışında tutulması sebebiyle milli gelir hesaplarına tam olarak yansımamasıdır.

1.2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Her ne kadar ekonomilerde, kayıt dışı olarak yürütülen iktisadi faaliyetler ile resmi ekonomi içerisinde sürdürülen iki sektörlü yapı, ekonomi uzmanlarının dikkatini 1970’li yılların son dönemlerine doğru çekmeye başlamış olsa da, kayıt dışı ekonomi 1950’li ve 60’lı yıllarda şehirlere göçün yaygınlaşmasıyla belirgin bir hale gelmiştir. Kayıt dışı ekonomi, özellikle de sosyal güvenlik sisteminden ayrı bir oluşuma sahip olması sebebiyle ilk başta sosyolog ve antropologlar tarafından araştırma konusu yapılmıştır. 1972 yılında kayıt dışı istihdama yönelik akademik yaklaşım Uluslararası İş Örgütü olan (ILO) tarafından geliştirilmiş ve “istihdam misyonu” ismiyle saha araştırmaları yapılmasına imkan sağlanmıştır (Savasan, 2011).

Kayıt dışı ekonominin tüm ülkelerde varlığını sürdürmesine rağmen bu alandaki ilk araştırmayı 1958 yılında P. Cagan yapmıştır. Cagan (1958) çalışmasında, parasal yöntemler ile Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) 2. Dünya Savaşı’nın olduğu yıllardaki kayıt dışı bırakılan gelirlerini hesaplamaya çalışmıştır. Daha sonra 1977 yılında Gutmann (1977) aynı metodu ABD ekonomisi için uygulamış ve çalışmanın sonuçlarına

göre, 1976 ve 1977’li yıllarda ABD’nin kayıt dışı ekonomisinin ülkenin GSMH’nin %10’unu aştığını tespit etmiştir.

Bu sonuçlara göre, ABD’nin kayıt dışı ekonomisi 1976 ve 1977’li yıllardaki Kanada milli geliri ile eş değerdir. Aynı zamanda ABD’nin 2. Dünya savaşı döneminin ortalarındaki milli gelir düzeyinden daha yüksektir. Ortaya çıkan bu çarpıcı sonuçlar neticesinde kayıt dışı ekonomi ABD medyasının ve kamuoyunun gündemine oturmuştur. Sonraki yıllarda kayıt dışı ekonomiyle ilgili olarak pek çok kişi ve özellikle resmi istatistikleri yayımlamakla sorumlu ABD Gelir idaresi “Internal Revenue Service” (IRS) gibi kurum ve kuruluşlar çeşitli araştırmalar yapmıştır (İlgın, 1999).

Tanzi, 1980 ile 1983 yıllarında ABD için 1929-1980 dönemine ilişkin verilerle para talebi denklemi tahmininde bulunarak Cagan (1958) ve Gutmann (1977) tarafından geliştirilen modellere katkıda bulunmuş ve bu yaklaşımları daha da genişletmiştir. Bu yaklaşımda Tanzi kayıt dışı ekonominin nakit ödemeler vasıtasıyla gerçekleştiğini varsaymıştır (Schneider ve Bajada, 2003).

Daha sonra Schneider ve Enste (2000) tarafından geliştirilen, MIMIC olarak kısaltılan, İngilizcesi "Multiple Indicators Multiple Causes" olan ve Türkçe çevirisi (Çoklu Gösterge Çoklu Neden) yaklaşımı literatürde yer bulmuştur. Buehn ve Schneider (2012) tarafından bu yöntem kullanılarak kayıt dışı ekonominin boyutu çok sayıda ülke verileriyle uzun zaman periyodunda GSYH’nin yüzdesi şeklinde ölçülebilmektedir. Nihayetinde Elgin ve Öztunalı (2012) tarafından iki sektörlü Dinamik Genel Denge (DGE) modeli geliştirilmiş ve buna dayanarak kayıt dışı ekonominin boyutunu, GSYH’nin yüzdesi şeklinde ölçülebilmektedir.

1.3. KAYIT DIŞI EKONOMİK FAALİYETLERİN ETKİLERİ

Kayıt dışı ekonominin genel ekonomi ve bireyler üzerinde dışsallıklarla ilişkilendirilen bir dizi pozitif ve negatif etkisi bulunmaktadır (Polat, 2020). Kayıt dışı ekonominin ekonomi üzerindeki pozitif ve negatif etkilerini makroekonomik etkiler, mikroekonomik etkiler, kamu maliyesindeki etkiler ve sosyal etkiler şeklinde sıralamak mümkündür. Bu etkilerin neler olduğunu gösteren yaklaşımlar aşağıdaki tabloda özet olarak sunulmuştur (Bağırzade, 2015).

Tablo 1.3: Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Etkileri

Etkiler	POZİTİF YAKLAŞIM	NEGATİF YAKLAŞIM
Makroekonomik	✓ Ekonomik büyümeyi hızlandırır ✓ İşsizliği azaltır ✓ Fiyatlar genel düzeyindeki artışı bastırır ✓ Kullanılmayan kaynakları aktive eder ✓ Toplam arzı artırır ✓ Ekonomik buhranları hafifletir ✓ Kayıtlı sektör için ek talep oluşturur ✓ Kayıtlı sektör için finansal kaynak sağlar ✓ Etkin olmayan ekonomi politikası sonuçlarını tarafsızlaştırır ✓ Tasarrufları yatırıma dönüştürür	✓ Ekonomik büyümeyi yavaşlamasına neden olur ✓ Fiyatlar genel düzeyinde sürekli olan artışı yükseltir ✓ Ekonomide istikrarsız bir ortam yapar ✓ Ekonomi politikasının etkinliğini bozar ✓ Dolar kullanımını artırır ✓ Kaynakları kayıt dışı sektörlere aktararak toplam ekonomik verimliliği azaltır ✓ Yurt dışına sermaye kaçışını artırır ✓ İhracat fırsatlarını düşürür ✓ Ekonomide daha fazla kayıt dışılık oluşturur
Mikroekonomik	✓ Daha düşük fiyata mal ve hizmet arzı sağlar ✓ Monopollere engel olur ✓ Yerel pazarda rekabeti canlandırır ✓ Uluslararası arenada rekabet avantajı sağlar ✓ Müteşebbis maliyetlerini düşürür ✓ Yoğun bürokrasiden kurtulma imkânı sağlar ✓ Bireylere ek gelir imkânı sağlar ✓ Daha esnek çalışma zamanı sunar ✓ Çalışanlara daha geniş serbestlik sunar ✓ Çalışanlara daha insan odaklı iş ortamı sağlar ✓ Yenilikçilik için ek fırsatlar sunar	✓ Kamu hizmetlerinden yoksun bırakır ✓ Güçlü finansal imkânlarla erişimi kısıtlar ✓ Adil olmayan rekabet ortamı oluşturur ✓ Şirketleri küçülterek verimliliği azaltır ✓ Markalaşma sürecini engeller ✓ Reklam fırsatlarını yok eder ✓ Yenilikçilik fırsatlarını zayıflatır ✓ Sağlıksız iş çevresi oluşturur ✓ Kayıt dışılık maliyetlerine sebep olur ✓ Tüketici haklarını ihlal eder ✓ Sendikal yapıları zayıflatır ✓ Uluslararası arenada rekabeti bozar
Kamu Maliyesi	✓ Kayıt dışı ekonomide kazanılan gelirlerin büyük bir bölümü kayıtlı ekonomide harcandığından, dolaylı vergilerden elde edilen gelirleri artırır.	✓ Devlet gelirlerini azaltır ✓ Kayıtlı sektörde vergi yükünü artırır ✓ Vergilerini dürüst bir şekilde beyan eden vergi mükelleflerini cezalandırır ✓ Kamu hizmetlerini sınırlar ✓ Vergi etliğini bozar ✓ Vergi otoritesini zayıflatır
Sosyal	✓ Yolsuzluğun azalmasına katkı sağlar ✓ Sosyal çöküntüyü önler ✓ Niteliksiz iş gücüne istihdam sağlar ✓ Gelir eşitsizliğinin azalmasını sağlar	✓ Sosyal güvenceden mahrum insan kitlesi oluşturur ✓ Çevresel meseleleri derinleştirir ✓ Plansız şehirleşme doğurur ✓ Çocuk işçiliğini artırır ✓ Yolsuzluk ve rant peşinde koşmayı teşvik eder ✓ Demokrasi ve hukukun üstünlüğünü zayıflatır ✓ Toplumdaki ahlaki normları bozar ✓ Vatandaşın devlete olan güvenini zayıflatır ✓ Devletin otoritesini zayıflatır ✓ Toplumda suç işleme eğilimini yükseltir

Kaynak: Bağırzade, 2015, 42

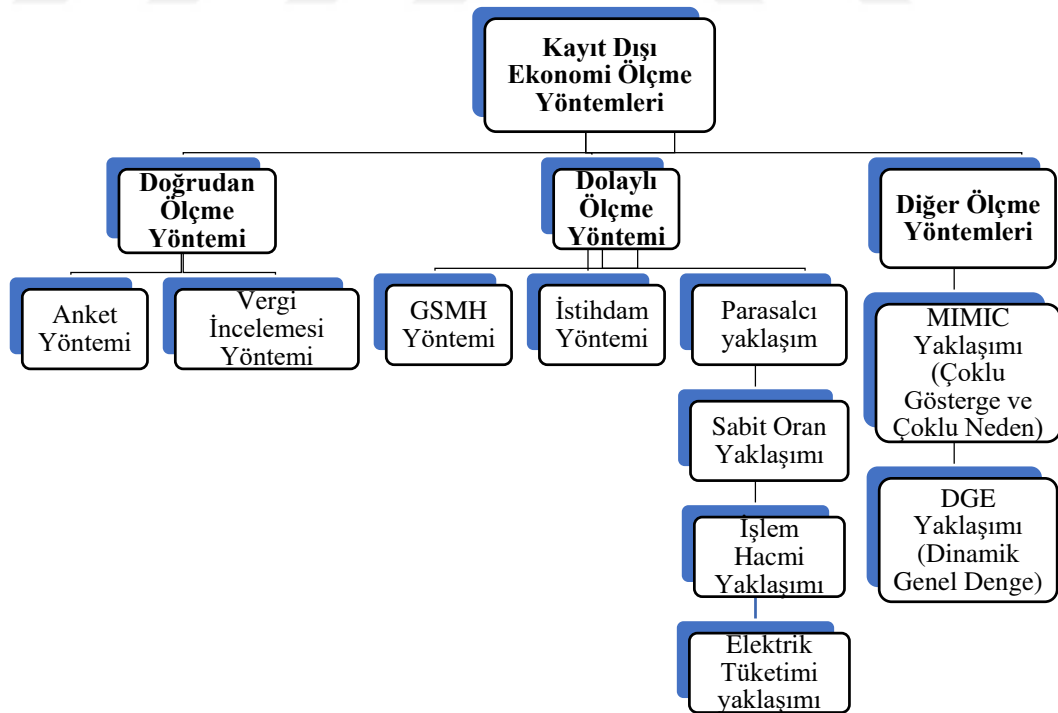
1.4. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin doğru bir şekilde hesaplanması, ekonomiyle ilgili doğru tespitlerin yapılmasını mümkün kılar ve bu durumda karar vericilerin daha tutarlı ekonomik kararlar almasına imkan sağlar. Kayıt dışı ekonomik faaliyetleri hesaplayabilmek sadece kayıt dışı ekonomiyi önlemeye yönelik kararlarla sınırlı kalmaz, bunun yanında maliye ve para politikalarını belirlemeye yönelik kararlar için de kritik rol oynar (Sugözü, 2010).

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmenin zorluğundan dolayı çeşitli tahmin yöntemleri geliştirilmiştir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerinin ölçülmesi doğrudan ölçüm yöntemi olan (anket ve vergi incelemeleri yöntemi), dolaylı ölçüm yöntemi olan (Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), istihdam ve parasalcı yaklaşım) ile Model Yaklaşımı olmak üzere üç kategoride incelenmektedir (Perry, 2007).

Model yaklaşımı da MIMIC (çoklu göstergeler çoklu neden) ve DGE (dinamik genel denge) ölçme yöntemleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Elgin, vd. 2019). Kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemleri aşağıdaki Tablo 1.4 yardımıyla gösterilmiştir.

Tablo 1.4: Kayıt Dışı Ekonomi Ölçme Yöntemleri

Kaynak: Bu tablo yazar tarafından hazırlanmıştır.

Bu yöntemlerin bir kısmı kayıt dışı ekonominin para piyasasındaki faaliyetlerini, bir kısmı üretim piyasasındaki faaliyetlerini bir kısmı ise tüm izlerini aynı anda kullanarak kayıt dışılığı tahmin etmeye çalışmıştır (Akça ve Bal, 2018).

1.4.1. Doğrudan Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonomik faaliyetin ölçülmesi için geliştirilen ölçme yöntemlerinden birisi doğrudan ölçme yöntemidir. Bu yöntemde belirli varsayımlar altında kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyüklüğü hakkında detaylı veri derleyip analiz etmek mümkündür. Bu yöntemde, anketler gibi veri toplama araçları kullanılarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hakkında detaylı veriler elde edilmeye çalışılır. Yine aynı zamanda, mükellefler tarafından maliye idaresine beyan edilen gelir ile çeşitli denetim ve incelemeler vasıtasıyla olması gereken gelirin tespit edilmesiyle kayıt dışı ekonomi belirlenmeye çalışılır (Ay, Sugözü ve Erdoğan, 2014).

1.4.1.1. Anket Yöntemi

Hane halkı, işyeri ve vergi anketlerinin kullanılmasıyla kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tahmin edilmesi, ulusal istatistik birimleri tarafından yaygın olarak uygulanan temel bir yöntemdir. Anket yöntemi, bu tür ekonomik faaliyetlerin yapısını detaylı olarak incelemek için son derece kullanıma uygundur. Ancak, yöntemin güvenilirliği, ankete katılanların sorulara ne kadar dürüst cevap verecekleriyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla istatistiksel ölçüm hatalarına açık olması anket yönteminin kullanılmasını dezavantajlı hale getirmektedir (Çetintaş ve Vergil, 2003).

Yine aynı zamanda anket yöntemini kullanarak verilerin toplanmasının maliyetli olması da bu yöntemin kullanılmasını dezavantajlı hale getiren bir başka sebeptir (Ohnsorge ve Yu, 2022).

1.4.1.2. Vergi Denetimi Yoluyla Ölçme Yöntemi

Vergi denetimi vasıtasıyla kayıt dışı ekonomik faaliyetleri ölçme yöntemi de doğrudan ölçme yöntemlerinden birisidir. Bu yöntemde, mükelleflerin beyan etmeyerek gizlediği gelirlerin vergi incelemesi yoluyla tespit edilmesi neticesinde bulunan matrah farklarının kayıt dışı ekonomik faaliyetin boyutunu gösterdiği varsayımıyla oluşturulan yöntemdir. Bu yöntemle, vergi incelemesi neticesinde tespit edilen matrah farklarının

istatistiksel analiz yöntemlerinin vasıtasıyla ekonominin geneline yayarak kayıt dışı ekonomik faaliyetin boyutunu belirlemek mümkün olmaktadır (Us, 2004).

Vergi incelemesi yoluyla kayıt dışılığı ölçme yöntemi diğer yöntemlerde olduğu gibi bazı avantaj ve dezavantajlara sahiptir. Bu yöntemin basit ve anlaşılır olmasının yanında önemli avantajlarından birisi de kullanılan verilerin resmi vergi makamlarından elde edilmesidir. Ancak bu yöntemin dezavantajı vergi idaresine kayıtlı olan ancak ticari faaliyetlerini defterlerine yansıtmayan mükelleflerin beyanlarını kapsamasıdır. Dolayısıyla bu yöntem, faaliyette bulunup vergi idaresine kayıtlı olmayanları kapsamadığı için iradi olarak vergi dışında kalanlar kayıt dışılığın hesabına dahil edilememektedir (Baylan, vd., 2018).

1.4.2. Dolaylı Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonomik faaliyetin ölçülmesi için geliştirilen ölçme yöntemlerinden bir diğeri de dolaylı ölçme yöntemidir. Bu ölçme yönteminde kayıt dışı ekonomi, makroekonomik göstergelerin analiz edilmesiyle farklı piyasalardaki değişiklikleri tespit edilerek, kayıt dışı ekonomik faaliyetin boyutu belirlemeye çalışır (Schneider ve Enste, 2000). Kayıt dışı ekonomiyi ölçmede en fazla kullanılan dolaylı ölçme yöntemleri; Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) Yaklaşımı, İstihdam Yaklaşımı, Parasalcı ve Elektrik Tüketimi Yaklaşımı'dır (Perry, 2007).

1.4.2.1. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) Yöntemi

Gayri Safi Milli Hasılanın hesaplanmasında, gelir ve üretim yöntemleriyle harcama yöntemleri kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonominin olmadığı ekonomilerde tüm bu yöntemlerle yapılan hesaplamalar sonucunda GSMH rakamlarının bir birine eşit çıkması beklenmektedir. Kayıt dışı ekonominin varlığı durumunda bu hesaplamalar arasında fark çıkacaktır (Işık ve Acar, 2003).

Yönteme yönelik olarak getirilen kritik eleştiri, yöntemin çok fazla yüzeyselleştirici ve sınırlayıcı olması ve kayıt dışı ekonominin sadece bir yönüne odaklanıyor olmasıdır (Perry, 2007).

1.4.2.2. İstihdam Yaklaşımı

İstihdam yaklaşımına göre kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için, kayıt dışı ekonomik faaliyetlere katılan iş gücü kesiminin sayısını ve niteliğini analiz ederek ve toplam

istihdama olan katkısı değerlendirilir. Bu sayede, kayıt dışı ekonomik faaliyetin büyüklüğü ve etkileri tahminlenmektedir. Bu yaklaşıma göre, ekonomide kayıt dışı faaliyetlerin bulunmadığı varsayımında, çalışma gücü arzının toplam nüfusa oranı ile iş gücü istihdamının toplam nüfusa oranının zaman içinde paralel bir seyir göstermesi beklenmektedir. Ancak, iş gücü istihdamında kayıt dışı ekonominin varlığı halinde, çalışma gücü arzının toplam nüfusa oranı belirli bir seviyede sabit dururken; iş gücü istihdamının toplam nüfusa oranının düştüğü gözlemlenir (Us, 2004).

Yönteme yönelik en önemli eleştiri, bu yöntemin uygulanabilmesi kolay olsa dahi hesaplamaların gerçekleştirildiği dönemdeki sosyal gelişmeleri ve ek olarak alternatif bir işte daha çalışanları göz ardı etmesidir (Öğünç ve Yılmaz, 2000).

1.4.3. Parasalcı Yaklaşım

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ölçülmesinde kullanılan Parasalcı yaklaşımlar detaylı bir şekilde aşağıda açıklanmıştır.

1.4.3.1. Sabit Oran Yaklaşımı

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin nakit olarak yapıldığı varsayımına dayanan bu yaklaşım, Cagan (1958) tarafından kullanılan kayıt dışı ekonomiyi ölçmenin popüler yöntemlerindendir. İlk başta Amerika Birleşik Devletleri'nde para talebinin vergi yüküne oranlarına bakarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne yönelik tahminler yaparken, bu yöntem daha sonra Tanzi (1980) tarafından; ödeme alışkanlıklarını, faiz oranlarını ve diğer ilgili değişkenleri de kontrol eden, kayıt dışı ekonomideki artışı para talebindeki artışla ilişkilendiren bir denkleme dönüşmüştür. Kayıt dışı ekonominin nakit ödemeler şeklinde gerçekleştirileceğini varsaymıştır. Bu yöntem nihayetinde denklemdaki vergi yükü yerine dolaşımdaki para biriminin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gayri safi yurt içi hasılasıyla (GSYİH) karşılaştırarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün para talebinin artıracağını belirtmiştir (Alderslade, Talmadge ve Freeman, 2006).

Bu yaklaşımda para talebinin gayri safi yurt içi hasılaya göre esnekliğiyle ilgili varsayım yapılır. Bir örnekle açıklayacak olursak, para talebinin gayri safi yurt içi hasılaya göre esnekliğinin 1 olduğunu kabul ettiğimizde, gayri safi yurt içi hasıla teorik olarak %5 artarken, para talebinin de %5 artması beklenir fakat aynı esneklik değerinde olmasına rağmen para talebinin %5 yerine %7 artması durumunda aradaki %2'lik farkın kayıt dışı ekonomiden kaynakladığı varsayılır (Elgin, 2017).

Yaklaşım, temel olarak alınan yılın kayıt dışı bir ekonomiye sahip olmadığını varsaymasından ve kayıt dışı ekonomideki işlemlerin tamamen nakit olarak gerçekleştirildiği varsayımına dayanmasından dolayı eleştirilmiştir (Georgiou, 2007).

1.4.3.2. İşlem Hacmi Yaklaşımı

Feige (1979), kendisinin geliştirdiği bu yöntemde Fisher'in nicelik teorisinin izinden gitmiştir. Feige'nin geliştirdiği bu yaklaşım, işlem hacmi ile resmi GSYİH arasında zaman içerisinde sabit bir ilişkinin olduğunu varsaymaktadır. Fisher'in nicelik denklemi, $M*V = P*T$ formülasyonunda, M = para, V = hız, P = fiyat düzeyi ve T = toplam işlemleri ifade etmektedir. Bu denklem, toplam nominal GSYİH'nin (resmi+gayri resmi ekonomi) toplam mal ve hizmetlerin piyasa değerine (P*T) eşit olduğunu varsayar. Kayıt dışı ekonomi toplam nominal GSYİH'den resmi GSYİH rakamlarının çıkarılması yoluyla bulunabilir. Feige'nin bu yöntemi kayıt dışı ekonominin olmadığı bir baz yılı varsayımına dayanır (Schneider ve Enste, 2000).

Bu yöntem teorik olarak çekici görülse de, kayıt dışı ekonominin olmadığı bir baz yılı varsayımına dayanması ve çek ve kredi kartı gibi diğer faktörlerdeki gelişimlerin arzulan nakit işlemlerin mevcudiyetini etkileyecek olması yönünden eleştirilmiştir (Deléchat ve Medina, 2021).

1.4.3.3. Elektrik Tüketimi Yaklaşımı

Kayıt dışı ekonominin boyutunu elektrik tüketimindeki farklılıkları araştırarak tespit etmeye çalışan yaklaşımdır. Elektrik tüketimi yaklaşımları detaylı bir şekilde aşağıda açıklanmıştır.

1.4.3.3.1. Kaufman ve Kaliberda Yaklaşımı

Elektriği genel ekonomik faaliyetin bir göstergesi olarak kullanan ve daha sonra bundan resmi GSYİH tahminlerini elde ederek, kayıt dışı ekonomik faaliyete ilişkin bir gösterge ortaya koyan bu yöntem, elektrik tüketiminin resmi ve resmi olmayan ekonomik faaliyetin en iyi fiziksel göstergesi olduğunu kabul etmektedir (Restrepo-Echavarria, 2015).

Kaufmann ve Kaliberda (1996), Dünya Bankası projesi için 1996 yılında yazdığı makalede elektrik tüketimini katma değer üretiminde en temel girdilerden biri olarak

görür ve bu elektrik tüketiminin sonucunda ortaya çıkan kayıt dışı ekonomiye ilişkin ekonomik faaliyetin milli gelir hesaplarına yansımadağı varsayımına dayanır.

Elektrik/GSYİH esnekliğinin genellikle 1'e yakın olduğunu gözlemlemiş ve elektriğı genel ekonomik faaliyetin bir göstergesi olarak kullanarak çıkan sonuç ile resmi GSYİH tahminleri arasındaki farkı kayıt dışı ekonomiye ilişkin bir gösterge olarak bulmuştur. Bunu şöyle bir örnekle açıklama yerinde olacaktır, eğer Elektrik/GSYİH esnekliği 1 olarak kabul edilirse, gayri safı yurt içi hasıla teorik olarak %5 artarken, elektrik tüketiminin de %5 artması beklenir fakat aynı esneklik değerine sahip olmalarına rağmen elektrik tüketiminin %5 yerine %7 artması durumunda aradaki %2'lik farkın kayıt dışı ekonomiden kaynakladığı varsayılır (Elgin, 2017).

Bu yaklaşıma yönelik önemli eleştirilerden birisi kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin tamamının önemli miktarda elektriğe ihtiyaç duymadan gerçekleştirilebileceğı ve elektriğın gerekmesi halinde bunun gaz, petrol vb. diğeri enerji kaynaklarıyla da bu ihtiyacın karşılanabileceğidir (Restrepo-Echavarria, 2015).

1.4.3.3.2. Lacko Yaklaşımı

Lackó (2000) tarafından hane halkı elektrik yöntemi olarak isimlendirilen bu yöntemde, konut elektrik tüketimine dayalı olarak hanelerle ilgili kayıt dışı ekonomi tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşımın temel dayanağı, tüm ülkelerde, hane halkı elektrik sarfiyatının bir bölümünün kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde kullanıldığına dayanmaktadır.

Lackó (2000) bu yöntemde kayıt dışı ekonominin, haneler de dahil olmak üzere ekonominin tamamında var olduğunu ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyük kısmının evlerde gerçekleştiğini varsayar.

Bu yaklaşıma getirilen eleştirilerden en önemlisi, enerji verimliliğinin yıllar boyunca sabit olduğunu varsayması yani enerji verimliliğindeki değişiklikleri dikkate almamasıdır (Missiouve Psychoyios, 2013).

1.4.4. Model Yöntemi

Model yöntemi içerisinde kayıt dışı ekonomik faaliyetleri, gayri safı yurt içi hasılanın yüzdesi cinsinden ölçebilen, Çoklu Gösterge Çoklu Neden (MIMIC) ve

Dinamik Genel Denge (DGE) yaklaşımları geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar detaylı bir şekilde aşağıda açıklanmıştır.

1.4.4.1. Çoklu Gösterge Çoklu Neden Yaklaşımı (MIMIC)

Daha önceki yöntemler kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için kayıt dışı ekonominin belirli gösterge değişkenlerine odaklanırken, Çoklu Gösterge Çoklu Neden (MIMIC), (Multiple-Indicators-Multiple Causes) modeli, kayıt dışı ekonominin etkilerinin eş zamanlı olarak üretim, işgücü ve para piyasalarında görüldüğünü varsaymaktadır. Bu yaklaşım kayıt dışı ekonominin oluşmasına ve büyümesine sebep olan çoklu nedenleri ve göstergeleri dikkate alır (Schneider, Buehn ve Montenegro, 2011).

İstatistiksel bir tahmin yöntemi olan bu model, temelde kayıt dışı ekonomik faaliyetin büyüklüğünün gizli bir değişken olarak belirlendiği, farklı değişkenlerin birbirini etkilediği varsayımına dayanan yapısal denklem modeli tahmin etmesidir. Bu modelde kayıt dışı ekonomiye sebep olduğu düşünülen vergiler, kişi başı milli gelir, kurumsal kalite göstergeleri, vb. çoklu değişkenler sıralanır. Daha sonrasında kayıt dışı ekonominin tahmin edilen etkilerini içeren, istihdama katılım oranı, para talebi ve milli gelir büyüme oranı gibi çoklu değişkenler sıralanır ve belli varsayımlar altında ekonometrik bir model çerçevesinde bu değişkenlerin birlikte yer aldığı yapısal eşitlik modeli tahmin edilir. Buehn ve Schneider (2012), 2010 yılı çalışmalarında 1999'dan 2007 yılına kadar olan dönemde 162 ülkenin kayıt dışı ekonomilerini gayri safi yurt içi hasılanın yüzdesi şeklinde tahmin etmişlerdir. Ekonometik tahminleme yöntemine dayanan bu yöntem istatistiksel hatalara açık olması ve mikro ekonomik temelden yoksun olması yönünden dezavantajlı görülür (Elgin, 2017).

Kapsamlı ülke ve uzun zaman serisi analizleri yapılabilen MIMIC tahminleri, zaman içerisinde çok fazla dalgalanma göstermez. Bu durum da tahminlerin zaman serisi analizleri için daha az uygun olmasına sebep olur (Ohnsorge ve Yu, 2022).

1.4.4.2. Dinamik Genel Denge Yaklaşımı (DGE)

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyüklüğünü ölçmek için kullanılan bu model, kayıtlı ve kayıt dışı sektörler arasındaki iş gücü tahsisinin nasıl yapıldığını, tahsisinin zaman içerisinde nasıl değişeceğini ortaya koyarak dinamik bir ortamda kayıtlı ve kayıt dışı genel denge modeline dayanır (Ohnsorge ve Yu, 2022).

Elgin ve Öztunalı (2012) tarafından geliştirilen bu modelde hem kayıtlı hem de kayıt dışı sektör için iki farklı üretim fonksiyonunun varlığında, hane halklarının ve firmaların rasyonel bir biçimde fayda ve kar maksimizasyonu yaptıkları varsayılmaktadır. Modelin içerisinde yer alan büyüme oranı, gayri safi yurt içi hasıla, çalışabilir nüfus, yatırımlar, tüketim ve vergi yükü vb. değişkenler modelin aktörlerinin rasyonel davranışlarıyla uyumlu olacak şekilde modele verilir. Bu değişkenlerin model tarafından içsel bir şekilde hesaplanmasıyla kayıt dışı ekonomi büyüklüğü verisi hesaplanır. Elgin ve Öztunalı (2012) tarafından, 1950-2009 yılları arasında bugün ise 2018 yılına kadar 161 ülke için kayıt dışı ekonominin büyüklüğü GSYH'nın yüzdesi şeklinde ölçülmüştür.

Bu modelin tahminleri kayıt dışı sektördeki istihdam ve verimlilik seviyelerini yansıtır. İstihdam, yatırım ve verimlilik gibi daha volatil değişkenlere dayanan bu model, kapsamlı ülke ve uzun zaman serseri analizleri yapmak için uygundur (Ohnsorge ve Yu, 2022).

Elgin ve Öztunalı (2012) bu yöntemi kullanılan diğer yöntemlerle mukayese ettiğinde bu model ilk olarak, mikro ekonomik temellere dayanmaktadır. İkincisi, varsayımlara ve geçici ekonometrik spesifikasyonlara dayanmamaktadır. Son olarak, yoğun bir şekilde ekonometrik tahminler kullanmaması dolayısıyla ölçüm hatalarına karşı hassas olmamaktadır. Bu da mevcut olarak kullanılan kayıt dışı ekonomiyi ölçmeyi amaçlayan yaklaşımlara karşı bu üç temel sorunun üstesinden gelmesini sağlamaktadır.

1.5. KAYIT DIŞI EKONOMİYE YOL AÇAN SEBEPLER

Kayıt dışı ekonomik faaliyetin sebepleri, ekonomik ve mali sebepler, hukuki ve idari sebepler, sosyal ve yapısal sebepler ile siyasi sebepler olarak dört grupta sınıflandırılabilir (Işık ve Acar, 2003).

Schneider'in (2009) çalışmasında, kayıt dışı ekonomiyi etkileyen çeşitli faktörler bir tablo halinde özetlenmiştir. Tabloya göre, vergi ve sosyal güvenlik katkı payları kayıt dışı ekonomiye neden olan faktörlerin en önemlisidir. Tablonun geneline bakıldığında kayıt dışı ekonomiye neden olan üç ana itici güç vardır. Bunlar aşağıdaki Tablo 1.5'de gösterilmiş olup, sırasıyla; vergi ve sosyal güvenlik yükü, vergi ahlakı ve devlet düzenlemelerinin yoğunluğudur.

Tablo 1.5: Kayıt Dışı Ekonomiye Arttıran Temel Sebepler

Kayıt Dışı Ekonomiye Etki Eden Ana Faktörler	Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Etkiler (%)	
	(a)	(b)
1. Vergi ve Sosyal Güvenlik Katkı Paylarının Yüksekliği	35-38	45-52
2. Kamu Kurumlarının Kalitesi	10-12	12-17
3. Transferler	5-7	7-9
4. İşgücü Piyasasına Özgü Düzenlemeler	7-9	7-9
5. Kamu Sektörü Hizmetleri	5-7	7-9
6. Vergi Ahlakı	22-25	
Genel Etki	76-94	70-90
(a) 15 çalışmanın ortalaması		
(b) 28 ampirik çalışmanın sonuçlarının ortalama değerleri		

Kaynak: Schneider, 2009, 1085

1.5.1. Ekonomik ve Mali Sebepler

Pek çok ekonomik ve mali sebep bulunmakla birlikte kayıt dışı ekonomik faaliyetin önde gelen sebeplerini; işsizlik, enflasyonist baskılar, haksız rekabetin boyutu, nakit para ekonomisi, yoksulluğun hakim olması, ekonomik istikrarsızlıklar ve kriz, kurumsallaşma sorunu, iş gücü piyasasına yönelik düzenlemeler, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, bölgesel ekonomik gelişmişlik ve kentleşme düzeyi, para ve maliye politikaları, vergi ve sosyal güvenlik katkılarının oluşturduğu yükler, işgücü maliyetleri ve vergi oranları şeklinde sıralamak mümkündür (Akça ve Bal, 2018).

Kayıt dışı ekonominin mevcut olduğu durumda, milli gelir ve çalışma gücü gibi makroekonomik değişkenlerin eksik ve hatalı şekilde ölçülmesi, bu değişkenlere bağlı ekonomik durum değerlendirmelerinde hatalı sonuçlara neden olabilir. Bu durum da oluşturulan politikaların sapmalı sonuçlar doğurabileceği anlamına gelmektedir (Erdin, 2016).

1.5.2. Hukuki ve İdari Sebepler

Bu başlık altında sayabileceğimiz pek çok sebep bulunmaktadır. Vergi muafiyeti ve istisnaların varlığıyla beraber, sık yapılan vergi düzenlemeleri neticesinde vergi sistemi karmaşık bir yapıya bürünür. Bu durum beyan dışı bırakılan gelirlerin oluşmasına neden olur. Dolayısıyla, beyan dışı bırakılan gelirler, vergi denetiminin yetersizliği ve sık yapılan vergi afları, caydırıcı olmayan vergi cezaları, yolsuzluk ve rüşvet, kurumlar arası koordinasyon eksikliği ve mali müşavirlik hizmetlerinin eksikliği kayıt dışı ekonomik faaliyetin hukuki ve idari sebepleri arasında sayılabilir. Bu sebepler, kayıt dışı ekonomik

faaliyetlerin ortaya çıkmasına ve bu faaliyetlerin yayılmasına neden olmaktadır (Çiftçi, 2018).

Hukuki ve idari yapıdaki istikrar, bir ülkedeki kayıt dışılığı etkileyen önemli faktörlerin arasındadır. Yüksek seviyeden bir yolsuzluğun olduğu bir yapı, kayıt dışılığı arttırmaktadır. Ancak piyasadaki bilgi akışının sağlıklı bir şekilde işlemesi, kamu hizmetlerinin etkin bir biçimde sunulması ve mülkiyet haklarını koruyan hukuki sözleşmelerin varlığı, kayıtlı sektöre katılma noktasında destekleyici olmaktadır. Vergi mükellefleri, kamusal hizmetlerin etkin bir biçimde sunulduğuna ve vergilerin gelir dağılımına katkı sağladığına ve buna hizmet ettiğine kani olduklarında, vergi ahlakı gelişmekte ve kayıt dışı ekonomik faaliyetle ilgili sorunlar zayıflamaktadır (Güler ve Toparlak, 2018).

1.5.3. Sosyal ve Yapısal Sebepler

Mükellefler vergi ödemenin satın alma güçlerinin azalmasına yol açacağına inandıklarından dolayı vergi ödemeye karşı isteksizdirler. Vergi ödemeye karşı isteksiz olan mükelleflere, kamu hizmetlerinin finansmanında önemli rol oynadığını, vergi ödenmediğinde, kamu harcamalarının borçlanma yoluyla karşılanarak ileride enflasyonist etkiyle kendileri üzerinde daha büyük bir yük olacağının anlatılması çok büyük bir öneme sahiptir. Vergilerin etkin şekilde kullanılmaması, israfın önlenememesi ve kamu kaynaklarının lüzumsuz yere harcanması mükelleflerin devlete olan güvenini zedelemekte ve vergi kaçırma eğilimine yol açarak, kayıt dışılığı arttıran sosyal bir neden olmaktadır. Aynı zamanda artan nüfus artış hızı ve işsizlik oranlarındaki yükseklik ve gelir dağılımı adaletsizliği gibi yapısal nedenler kayıt dışı ekonomik faaliyetin büyüklüğü sorununu etkilemektedir (Işık ve Acar, 2003).

1.5.4. Siyasi Sebepler

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yol açan, kayıt dışı ekonominin boyutlarını büyüten veya kayıt dışı ekonominin yok edilmesini güçleştiren sebeplerden birisi de siyasetçilerin popülist uygulamalarla, oy kaygısıyla, oy potansiyeli olarak gördükleri seçmen kitlesini zorlayıcı uygulamalardan sakınarak, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerini görmezden gelebilmeleridir (Işık ve Acar, 2003).

Vergi toplamaya, vergi konularını belirlemeye ve hangi kesimden ne kadar vergi alınacağını belirlemeye ilişkin kararlar siyasi kararlardır. Siyasetçilerin siyasi çıkarlar

sebebiyle bir takım gruplara pozitif ayrımcılık yaparak, muafiyet ve istisna gibi haklar tanınması, mükelleflerin vergi sistemine karşı güvenini zedelemekte ve nihai olarak da bu durum mükellefleri kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yöneltmektedir (Can ve Taştan, 2014).

1.6. SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİ ÖZELİNDE KAYIT DIŞI EKONOMİ

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü; ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, hesaplama yöntemlerinin farklılığı vb. pek çok etken sebebiyle ölçümü zor bir fenomendir (Işık ve Acar, 2003). Dolayısıyla daha önceden bahsettiğimiz gibi kayıt dışı ekonomiyi ölçmenin pek çok yöntemi bulunmaktadır. Çalışmamızda, Elgin ve Öztunali (2012) tarafından geliştirilen Dinamik Genel Denge Yaklaşımı yoluyla elde edilen veriler dikkate alınmıştır. Bu veriler, diğer yöntemlerle karşılaştırıldığında, varsayımlara ve geçici ekonometrik spesifikasyonlara dayanmaması, istatistiksel yöntemler dolayısıyla istatistiksel hatalara kapalı olması ve mikro temellerden yoksun olmaması gibi avantajları nedeniyle dikkate alınmıştır.

1.6.1. Avustralya’da Kayıt Dışı Ekonomi

G20 ülkeleri arasında ön sıralarda yer alan Avustralya 1,36 trilyon ABD doları büyüklüğünde bir ekonomiye sahiptir. Ülke ekonomisinin %80’ini finans, sigorta, turizm, emlak vb. hizmet sektörü oluştururken, geriye kalan kalan %11,5’ünü madencilik ve %6’sını imalat sanayisi oluşturmaktadır. Bunun yanında toplam işgücünün %78’i hizmet sektöründe çalışmaktadır. Avustralya, önemli bir seviyede doğal kaynak, enerji ve gıda ihracatçısı konumundadır. Altın, kurşun, çinko, demir cevheri, uranyum ve bunun gibi birçok maden rezervine sahip olan ülke, dünya genelinde önde gelen madencilik rezervlerine sahiptir. Ülkenin çok çeşitli ve zengin doğal kaynakları yatırımcılar için önemli fırsatlar sunmaktadır (<https://www.mfa.gov.tr>, 2023).

Ülke ekonomisinin temel ekonomik göstergelerine bakıldığında, 2011-2015 yılları arasındaki dönemde, ortalama yıllık büyüme oranı %2,5 düzeyindeyken, işsizlik oranı %5-%6 aralığında, enflasyon ise yaklaşık % 2,5 oranında gerçekleşmiştir. Avustralya’nın cari fiyatlarla 1.504,00 milyar ABD doları olan gayri safi yurt içi hasılası 2015 yılında 1.240,8 milyar ABD doları olmuştur (<https://data.worldbank.org>, 2023).

Bunun yanında istihdam oluşturmak ve verimliği arttırmak amacıyla çeşitli vergi reformları yapan ülke, kurumların ödediği vergi oranlarını azaltmak, kar merkezli

madencilik vergisi getirmek ve gelir vergisi beyannamelerini basitleştirmek gibi piyasaları canlandırmak amaçlı vergi reformu çalışmaları yapmaktadır. 2016-2017 yılı merkezi yönetim bütçesi kapsamında uygulanan vergi reformu çerçevesinde, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler olan (KOBİ'ler) için %28,5, büyük ölçekli işletmeler için %30 olarak uygulanan kurumlar vergisi oranının kademeli olarak on yıllık zaman periyodu içerisinde %25'e düşürüleceği açıklanmıştır (www.kutso.org.tr., 2016).

1999 yılından 2005 yılına kadar faaliyet gösteren Vergi Sistemi Bütünlüğü Merkezi (CTSI), Avustralya Ulusal Üniversitesi (ANU) ve Avustralya Vergi Dairesi (ATO) ortaklığında gönüllü vergi uyumunun nasıl sürdürüleceği, vergi uyumsuzlukları, vergi sistemi içerisinde iş birliği ve bunların idaresi konularında araştırmalar yapan bir merkezdir (<https://ctsi.au>, 2023).

Vergi Sistemi Bütünlüğü Merkezi, Centre for Tax System Integrity (CTSI)'nin Schneider, Braithwaite ve Reinhart'a (2001) yaptırdığı çalışma, Avustralya'da bireyleri kayıt dışı ekonomiye iten sebepleri açıklamayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, genel olarak "Toplumsal Umutları, Korkuları ve Eylemleri Anketi"nden elde edilen ön bulguları sunmaktadır. Çalışma, vergi otoriteleri tarafından yakalanma korkusu yaşayanların, kayıt dışı ekonomiye yönelimlerinin daha az olduğunu göstermiştir. Dahası, resmi ekonomi içerisinde daha fazla para kazananların, kayıt dışı ekonomide çalışmayı daha az tercih ettikleri ancak daha fazla kayıt dışı ekonomi işi satın aldıklarını tespit etmiştir. Çalışma sonuçları, toplumsal olarak kayıt dışı ekonomide çalışmanın daha kabul edilebilir görüldüğü durumlarda kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutunun daha yüksek olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda araştırma bulguları, kayıt dışı ekonomide çalışan bir işçinin 2000 yılında ortalama olarak 2.135,31 Avustralya doları kazandığını, hanelerin ise 2.293,00 Avustralya doları ödeyerek kayıt dışı ekonomik faaliyetleri için daha fazla harcamada bulunduğunu göstermiştir. Kayıt dışı ekonomik faaliyette çalışanlar, nakit kazançlarını deklare ederken, dürüst olmanın önemini daha az vurgulamış, alıcılar ise kayıt dışı ekonomide çalışan işçileri faaliyetlerinden dolayı akıllı ve eleştirilmemesi gereken kişiler olarak görmüşlerdir (Schneider, Braithwaite ve Reinhart, 2001).

2000 yılının Haziran ayında 7754 Avustralya hane halkına gönderilen ankette katılımcılara, Avustralya Vergi Dairesi ile olan deneyimlerini, vergi ödeme gayretlerini, nakit işlem davranışlarını, Avustralya toplumu için olan hedeflerini ve vergi dairesinin Vergi Mükellefi Hakları Şartnamesinde belirtilen standartlara uygun davrandığına inanıp

inanmadıklarını içeren geniş kapsamlı sorular sorulmuştur. Hane halklarının %29'u olan 2040 kişi, anket formuna cevap vermiştir. Katılımcıların 118'i son 12 ay içerisinde elden nakit ödemeler aldıklarını kabul etmiş olup bu da anket formuna cevap veren katılımcıların %6'sının kayıt dışı ekonomide çalıştığını göstermektedir. Ayrıca, katılımcıların 283'ü (%14,4'ü) son 12 ayda kayıt dışı ekonomi işi (elden nakit ödemeli) talep edip aldıklarını belirtirken, 29 katılımcı (%1,4) düzenli olarak hem kayıt dışı ekonomide çalıştıklarını hem de kayıt dışı işçi işe aldıklarını beyan etmiştir. Kayıt dışı ekonomide çalışanlar genel olarak ev ve bahçe tamir işleri ve eğitim, eğlence işlerinde istihdam edilmektedir. En yüksek yıllık gelirin araba teslimat hizmeti sektöründe olduğu görülmüştür. En az miktar ise çiftlik ve diğer alanlarda kazanılmaktadır. Anket katılımcılarına neden insanların nakit ödemeli işlerde çalışmayı tercih ettiği sorulduğunda, gelir vergisinin çok yüksek olması cevabını vermişlerdir. Bir diğer bulguya göre kayıt dışı ekonomide çalışanların resmi ekonomi içerisinde çalışanlara göre daha az gelir elde ettikleri tespit edilmiştir. Bu durum kayıt dışı ekonomi işçilerinin daha genç yaşta kişiler olmalarıyla açıklanmıştır. Çalışmanın bir diğer bulgusu, kayıt dışı ekonomide çalışanların, vergi dairesiyle daha fazla teması olmuş ve vergi dairesiyle anlaşmazlığa giren kişilerle daha yakın ilişkileri olmuştur (Schneider, Braithwaite ve Reinhart, 2001).

Schneider, Braithwaite ve Reinhart (2001) çalışmasına göre, bireyleri kayıt dışı ekonomi faaliyetlerine hem tedarikçi hem de tüketici olarak sevk eden bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin bir kısmı aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

Gelir durumu ile kayıt dışı ekonomi arasında ters yönlü ilişki olduğu olası görünür. Dolayısıyla gelir seviyesi arttıkça kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin azalacağı beklenir.

Eğer insanlar devletin (yüksek gelir vergisi, bürokrasi, diğer maliyetler gibi) taleplerinden hoşnutsuzsa, kayıtlı ekonomik faaliyetlerden kayıt dışı ekonomik faaliyetlere doğru yönelmesi muhtemeldir.

Kayıt dışı ekonomik faaliyette bulunan insanların yakalanma olasılığı algısı ile kayıt dışı ekonomik faaliyetler arasında negatif korelasyon vardır.

İnsanların vergi ödemeye yönelik ahlaki sorumluluk hissine sahip olmaları halinde, kayıt dışı ekonomik faaliyetlere daha az katılmaları muhtemeldir.

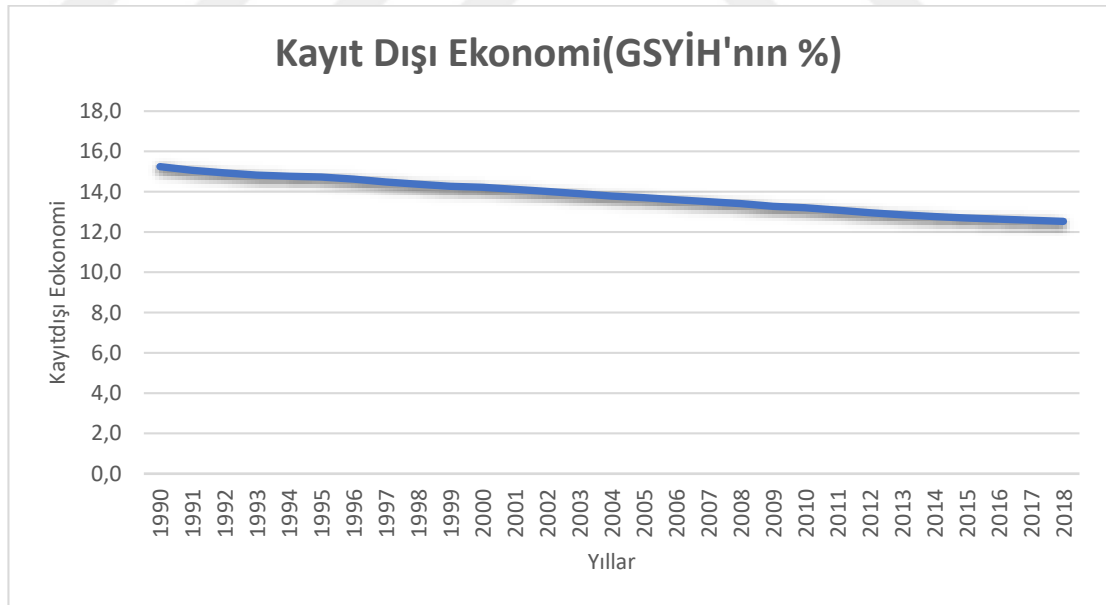
Vergi dairesiyle çatışma yaşayan kişilerin kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunma olasılıkları daha yüksektir.

Tüm nakit kazançların dürüstçe beyan edilmesi gerektiğine inanan bireylerin kayıt dışı ekonomik faaliyetlere daha az katılma eğilimindedirler. Kişisel norm, bir kişinin belli bir durum karşısında ne yapması gerektiği anlayışıdır. Örneğin, tüm nakit kazançlarını beyan edip etmemesi gerektiği kararı gibi. Toplumsal norm ise, diğerlerinin tüm nakit kazançlarını beyan etmeleri gerektiğine olan inancı temsil eder. Avustralya’da tüm nakit kazançlarını dürüstçe beyan etme kişisel normu, toplumsal normdan büyüktür. Yani bireyler genellikle tüm nakit kazançlarını beyan etmeleri gerektiğine inanıyor olmalarına rağmen bu inanca başkalarının sahip olmadığını düşünmektedirler.

Kayıt dışı ekonomik faaliyette bulunanların daha akıllı olduğuna dair düşünce kayıt dışı ekonomiye katılma olasılığını artırır.

Aşağıdaki Şekil 1.1’de 1990-2018 yılları arasında Avustralya’ya ait kayıt dışı ekonomi verileri GSYH’nın yüzdesi olarak ölçülmüş ve kayıt dışı ekonomik faaliyete ilişkin analiz verileri grafik yardımıyla gösterilmiştir.

Şekil 1.1: Avustralya’ya Ait Kayıt Dışı Ekonomi (GSYİH’nın %)

Kaynak: Bu grafik yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafiğe göre, Avustralya için kayıt dışı ekonominin 1990 yılından itibaren zamanla azaldığı anlaşılmaktadır. Bu düşüş trendi, ekonomi politikalarındaki değişiklik, vergi reformları gibi çeşitli faktörlere bağlı olabilir. Bilhassa kayıt dışı ekonomiyi

azaltmaya yönelik, vergi denetimi ve buna ilişkin yaptırımların arttırılmasının kayıt dışı ekonominin zamanla düşmesine sebep olduğu düşünülebilir.

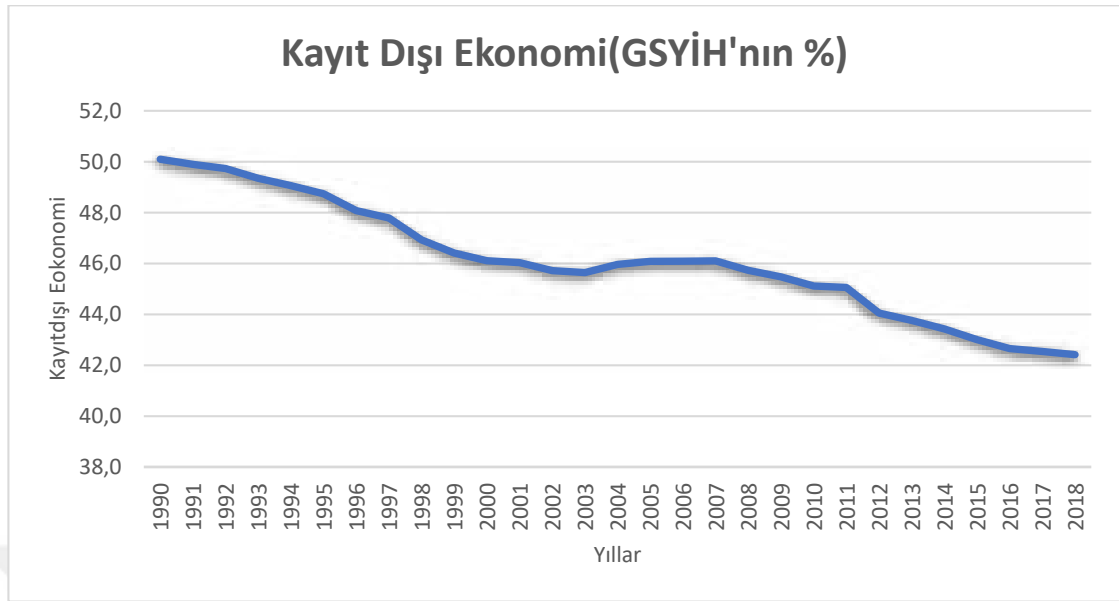
1.6.2. Uruguay'da Kayıt Dışı Ekonomi

Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) üyesi olan ülke, Güney Amerika'nın en küçük ikinci ülkesidir. Verimli tarım arazilerine sahip olan Uruguay, ihracata yönelik gelişmiş tarım sektörüne sahiptir. Çin, ABD, AB (Avrupa Birliği), Brezilya ve Arjantin ülkenin en önemli ticari ortaklarındandır. Son 15 yılda sürekli büyüyen ülke ekonomisi, pandemi sonrası 2021 yılında % 4,4 oranında büyümüştür. Ülke ekonomisinin önemli kaynaklarından biri turizmdir. Fakat bütçe açığı ve enflasyon artışı gibi sorunlar ülke ekonomisini zorlamaktadır (<https://www.mfa.gov.tr>, 2023).

Ülkedeki kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin en yüksek olduğu faaliyet kolları; tarım, hayvancılık ve diğer tarımsal faaliyetler, perakende ve toptan ticaret, komisyonculuk, inşaat, oteller, barlar ve restoranlar, emlak, gıda ürünleri, içecekler, tütün, mesleki ve işçi dernekleri, özel ev personeli alanları olduğu düşünülmektedir. Uruguay Yasama Meclisi tarafından, 2006 yılının Kasım ayında, ev işçileri için çıkan 18.065 sayılı yasa ve 2008 yılının Aralık ayında kırsal kesimde çalışan işçiler için 18.441 sayılı yasanın onaylanmasıyla, tam zamanlı, yarı zamanlı, saatlik ve günlük işçi olarak çalışan ev işçileri sosyal güvenlik sistemine dahil edilmiştir. Bu yasalarla birlikte diğer faaliyet alanlarında çalışan işçilerle aynı şekilde kıdem tazminatı hakkına sahip olacaklar ve genel koruma kurallarıyla sosyal güvenlik sistemi tarafından korunabileceklerdir (Caño-Guiral, 2015).

Aşağıdaki Şekil 1.2'de 1990-2018 yılları arasında Uruguay'a ait kayıt dışı ekonomi verileri GSYH'nın yüzdesi olarak ölçülmüş kayıt dışı ekonomik faaliyete ilişkin analiz verileri grafik yardımıyla gösterilmiştir.

Şekil 1.2: Uruguay'a Ait Kayıt Dışı Ekonomi (GSYİH'nın %)

Kaynak: Bu grafik yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik, Uruguay'daki kayıt dışı ekonomik faaliyetin büyüklüğünü gösteren bir gösterge olan kayıt dışı ekonomi oranının yıllar itibarıyla değişimini göstermektedir. Genel olarak kayıtlı ekonomi içerisinde gözükmeyen kayıt dışı ekonomi, resmi ekonomik faaliyetlerin ölçülemeyen ve raporlanamayan kısmını ifade etmektedir. Verilere göre kayıt dışı ekonomi Uruguay'da, 1990 yılında gayri safi yurt içi hasılanın % 50,1'i iken zamanla azalarak 2018 yılında % 42,4'e düşmüştür. 2006—2010 yılları arasında çıkan sosyal güvenlik koruma yasasının kayıt dışı ekonominin azalmasına katkı yaptığını göstermektedir. Bu düşüş eğilimi kayıt dışı ekonomideki faaliyetlerin azaldığını ya da kayıt altına alındığını göstermektedir. Devlet tarafından onaylanan sosyal güvenlik sistemiyle ilgili yasalar gibi yeni yasaların resmi ekonomi içerisinde çalışmayı teşvik eden bir güç olduğu anlaşılmaktadır. Kayıt dışı ekonominin daha düşük oranları, genellikle daha yüksek vergi gelirleri ve daha iyi ekonomik yönetim ile ilişkilendirilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM
GELİR DAĞILIMI

2.1. GELİR DAĞILIMI KAVRAMI

Adil ve dengeli gelir dağılımı, ülkeler içerisindeki sosyal ve ekonomik refah seviyesinin artırılması için iktisat biliminin önemli amaçlarından biridir. Bu dağılımın ülkedeki bireyler arasında adil ve eşit bir şekilde bölüşülmemesi gelir eşitsizliğini göstermektedir (Kuştepe ve Halaç, 2004).

Gelir kavramı, bir mal ya da hizmet üretimi neticesinde aynı veya nakdi getiri olarak ortaya çıkmaktadır. Mal veya hizmet üretimi neticesinde ortaya çıkan gelirin fertler ya da hane halkları arasındaki dağılımı gelir dağılımını ifade etmektedir (Aykaç, 2013). Bir başka tanıma göre gelir dağılımı, belirli bir dönemde, bir ülkede elde edilen milli gelirin, bireyler arasında, toplumsal gruplar arasında ve üretim faktörleri arasındaki dağılımını ifade eder (Şengür ve Taban, 2016).

Gelir dağılımı, politik ekonomide devam eden bir sorunun merkezinde yer almakta olup; devletin daha fazla gelire sahip olanlardan daha az gelire sahip olanlara ne ölçüde geliri yeniden dağıtması gerektiği konusudur. Gelir dağılımı terimi istatistiksel bir kavramdır. Dolayısıyla aslında gelir dağıtan bir kimse bulunmamaktadır. Bu kavram, daha çok insanların piyasalar vasıtasıyla etkileşimde bulunur ve vergi sisteminden etkilenirken, çalışma hayatındaki, tasarruf ve yatırım ile ilgili kararlarından kaynaklanır. (Levy, 1993).

Gelir dağılımındaki adalet, bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin temel belirleyicilerindendir. Gelir dağılımının adil olmamasının, yoksulluk sorununu da beraberinde getirerek toplumsal huzursuzluğa ve memnuniyetsizliğe yol açması kaçınılmazdır (Gençler, 2017).

2.2. GELİR DAĞILIMI TÜRLERİ

Gelir dağılımının birbirinden farklı yönlerine odaklanan gelir dağılımı türleri, fonksiyonel (işlevsel) gelir dağılımı, kişisel gelir dağılımı, sektörel gelir dağılımı ve bölgesel gelir dağılımı olmak üzere dört temel kategoride sınıflandırılmaktadır. Bunların ne olduğu hakkındaki detaylı açıklamalar aşağıda yapılmıştır (Kubar, 2011).

2.2.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel (işlevsel) gelir dağılımı, gelirin üretim faktörleri arasındaki dağılımını inceler. Bu gelir dağılımı türü, emeğin getirisi olan ücret ile faiz, kar ve rant gibi emek dışı getirilerin birbirleri ile olan bölüşümüdür (Şengür ve Taban, 2016).

Azalan verimler yasası ve serbest piyasa varsayımları çerçevesinde, gelirin üretim faktörleri arasındaki dağılımına ilişkin öncü çalışmalarıyla tanınan D. Ricardo, ekonomik büyümenin, faktör sahiplerinin gelirlerini nasıl etkileyeceği üzerine odaklanmıştır. Ricardo, büyümedeki yükseliş ile emek ve sermayenin milli gelir içerisindeki payının azalacağına ancak toprak sahiplerinin paylarının yükseleceğini belirtmiştir. Dahası Ricardo'nun çalışmasındaki dikkat çeken nokta, gelir dağılımının sermaye sınıfı sahipleri lehine değiştirilmesi gerekliliğini savunurken, emek sahiplerinin milli gelirden aldığı paya ilişkin bir açıklama yapmamış ve uzun dönemde işçi ücretlerinin geçimlik düzeyde kalacağını vurgulamıştır. (Ricardo, 1821).

Emeğin getirisi olan ücret, katma değerin veya gayri safi yurt içi hasılanın bir payı olarak ifade edilir ve iş gücü payı olarak da bilinirken, geriye kalan kısım sermaye payıdır. Son yaşanan küresel ekonomik krizle birlikte pek çok ülkede milyonlarca kişi iş kaybı yaşadığı için dünyada işsizlik oranları çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu durum fonksiyonel gelir dağılımının eşitsizlik ölçüsü olarak ele alınmasında tartışmalara neden olmuştur. Bunun üzerine, uluslararası ticaret ve teknolojik gelişmenin iş gücü ve ücretlerin payını nasıl etkilediği üzerine yapılan çalışmalara odaklanılmıştır (Raihan, 2021).

Bugünlerde sosyo-ekonomik gruplar arasındaki ücret ve kar dağılımında büyük farklılıklar gözlemlenmektedir. Geçmişte, yıllar boyunca gelir dağılımı üzerine yapılan çalışmalarda, gelirin ortaya çıkmasına katkı sağlayan üretim faktörlerinden; emek, sermaye, girişimci ve toprak sahipleri arasındaki paylaşımın nasıl yapıldığı ve nasıl olması gerektiği incelenmiştir. Ancak fonksiyonel gelir dağılımı olarak isimlendirilen bu ilişkinin, hizmet sektörünün genişlemesi, kadınların ekonomik faaliyetlere artan katılımı, demografik değişimler ve kırsal-kentsel ayrım gibi etkenler, geleneksel gruplandırmanın sağlıklı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla fonksiyonel gelir dağılımının günümüzdeki işlevselliği yok olmaya başlamıştır (Doğan ve Tek, 2007).

2.2.2. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı, ekonomi içerisindeki milli hasılanın toplumu oluşturan bireyler veya hane halkları düzeyinde nasıl dağıldığını belirtmek için kullanılan kavramdır. Bu genellikle, yüzdelik dilimleme yöntemi, gini katsayısı, yoksulluk oranı gibi ölçümlerle analiz edilir (Yar, 2015).

Kişisel gelir dağılımı, bireylerin aynı anda üretim faktörleri olan ücret, faiz, rant ve kara sahip olabileceğini göz önünde bulundurur. Bu durumda bireylerin gelirleri, üretim faktörlerinden elde edilen gelir ile sıkı ilişki içerisinde (Dinler, 2010).

Kişisel gelir dağılımının incelenmesinde, Teorik İstatistiksel Yaklaşım ile Sosyoekonomik Yaklaşım olmak üzere temel iki yaklaşım bulunmaktadır. Teorik İstatistiksel Yaklaşım, Gibrat (1931), Roy (1950), Champernowne (1953), Aitchison ve Brown (1954) gibi önemli araştırmacılar tarafından temsil edilmektedir. Bu yaklaşım, gelir dağılımını skolastik süreçlerle açıklamaya odaklanırken, eleştiriler arasında bu tür modellerin gelir dağılımına sınırlı açıklama getirmesi ve ekonomik süreçlere yeterince odaklanmaması bulunmaktadır. Diğer yandan, Sosyoekonomik Yaklaşım ise kişisel gelir dağılımını yaş, cinsiyet, meslek, eğitim, servet dağılımı ve coğrafi farklılıklar gibi sosyoekonomik faktörlerle açıklamaya çalışır (Karataş, 2019).

2.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı tabiri, milli gelirin tarım sektörü, sanayi sektörü ve hizmet sektörleri arasındaki dağılımını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu sektörlerin milli gelir içerisinde aldığı paylara bakıldığında gelişmiş ekonomiler içerisinde sanayi ve hizmet sektörünün ağırlığı fazla olmaktadır, az gelişmiş ülkelerde ise tarım sektörünün ağırlığı diğer sektörlerden daha fazladır (Işık, 2006).

Milli gelirin yıllara göre tarım sektörü, sanayi sektörü ve hizmet sektörleri arasındaki dağılımı, ülkenin endüstrileşme sürecindeki konumunu ve globalleşen dünyada hangi sektörler odaklanılması gerektiği gibi meselelerde çözüme yönelik tavsiyeler sunar (Kuştepe ve Halaç, 2004).

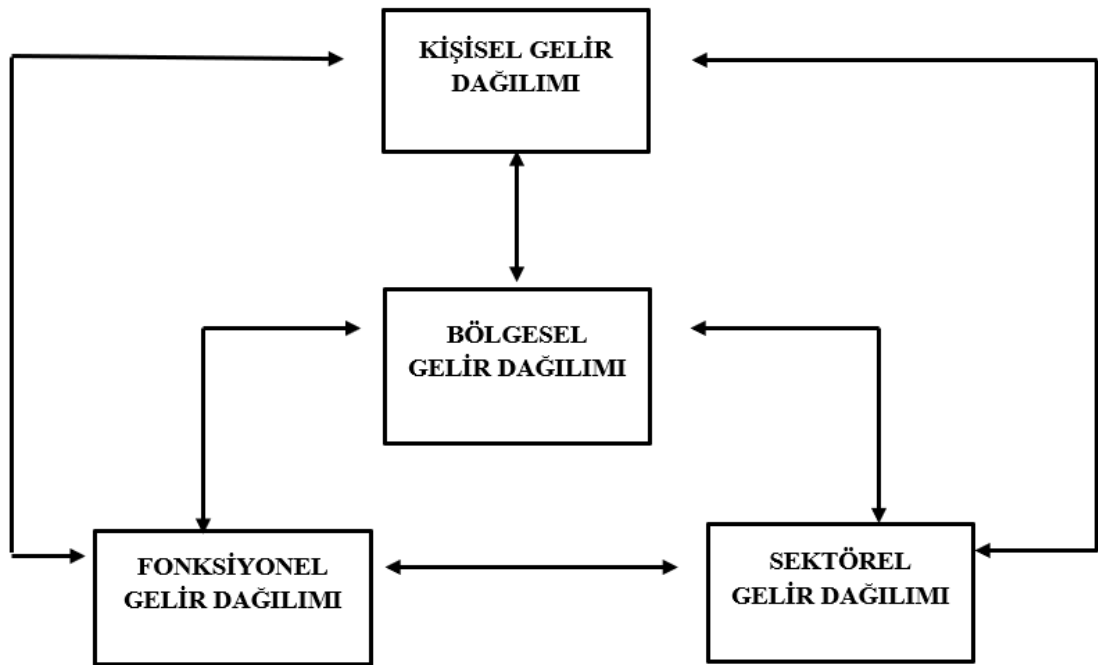
2.2.4. Bölgesel Gelir Dağılımı

Ülkelerin farklı coğrafi bölgelerinde ikamet eden bireylerin milli gelirden ne oranda pay aldıklarını göstermektedir. Bölgesel gelir dağılımı kavramı, ülkelerin az

gelişmiş ve gelişmiş bölgeleri arasındaki dengesizlikleri ortaya koymaktadır (Çapar ve Yayla, 2019).

Bir gelir dağılımı türünde meydana gelen değişim, diğerlerini de etkilemektedir. Sektörel gelir dağılımı; tarım sektörü, sanayi sektörü ve hizmet sektörlerinin coğrafi dağılımıyla bölgesel gelir dağılımını belirlerken, bu faktörlere bağlı olarak da kişisel gelir dağılımı oluşur. Gelir dağılımı türleri arasındaki bu etkileşimin yoğunluğu, ülkenin benimsediği büyüme stratejisi, gelişmişlik düzeyi ve coğrafi koşullar gibi faktörlerce belirlenmektedir. Gelir dağılımı türleri arasındaki etkileşimin yönü aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Uysal, 2007).

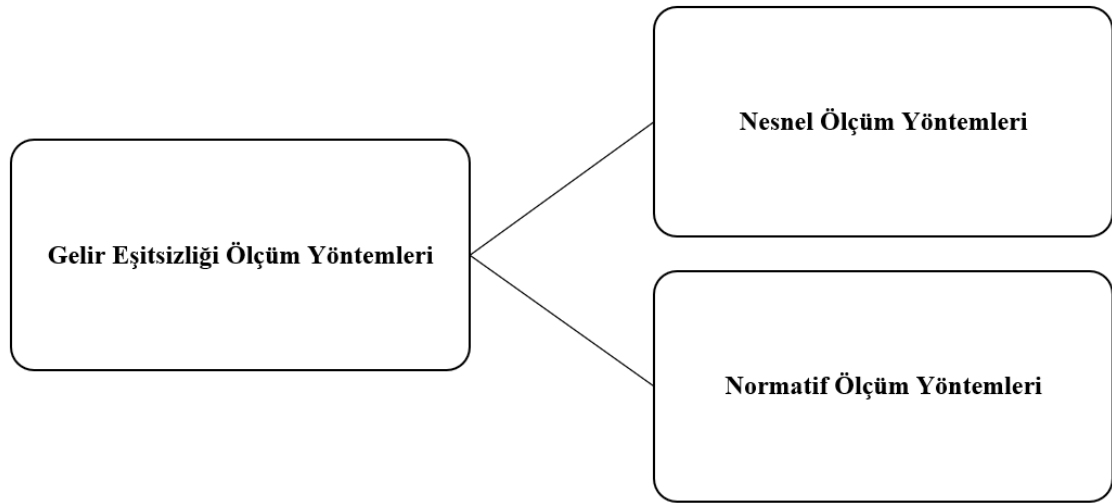
Şekil 2.1: Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişki

Kaynak: Yukarıdaki şekil; Uysal, 2007, 255'ten alınmıştır.

2.3. GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

Gelir dağılımı eşitsizlik ölçüm yöntemleri (Sen, 1973)'e göre nesnel ölçüm yöntemleri ve normatif ölçüm yöntemleri olmak üzere iki kısma ayrılır. Ölçüm yöntemleri Tablo 2.1 yardımıyla aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2.1: Gelir Eşitsizliği Ölçüm Yöntemleri

Kaynak: Bu tablo yazar tarafından hazırlanmıştır.

Normatif ölçüm yöntemleri, eşitsizliği tahmin etmek için toplumsal refah fonksiyonunu kullanır. Eşitsizlik, bu yöntemde nesnel bir şekilde görülmez. Etik, refah ve fayda düzeyi gibi normatif bakış açılarını içerir. Nesnel ölçüm yöntemlerinin ana özelliği ise, toplumsal refah kavramıyla ilgilenmez ve gelir dağılımının tahmininde istatistiksel ve matematiksel araçları kullanır (Charles-Coll, 2011).

Toplumsal refahın ölçülmesinde karşılaşılan güçlükler sebebiyle iktisatçılar gelir dağılımı eşitsizliği ölçüm yöntemlerinden nesnel yaklaşımı benimsemişlerdir. Dolayısıyla bu çalışmada nesnel ölçüm yöntemleri hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

2.3.1. Değişim Aralığı Ölçüm Yöntemi

Gelir dağılımı eşitsizliklerini belirlemede kullanılan en kolay yöntemlerden birisi olan bu yöntem, en düşük ve en yüksek olan gelir dağılımının iki uç değerlerinin mukayesesi esasına dayanır (Öztürk ve Göktolga, 2010).

Bu yöntem, küçük ve kapalı olan toplumlarda herkesin geliri net olarak bilineceği için daha doğru sonuçlar verebilir ancak en düşük ve en yüksek gelirin net olarak bilinemediği, en iyi ihtimalle tahmin edilebilir olan heterojen yapıdaki toplumlar için tatmin edici bir yöntem olarak görülmemektedir. Bu yöntem, en düşük ve en yüksek gelire duyarlı iken, bu iki uç değerler arasındaki gelir arasındaki dağılımını göz ardı ettiği için yetersiz bulunmaktadır. Burada, maksimum ve minimum gelir arasındaki fark

arttıkça eşitsizliğin de arttığı ifade edilmektedir. Değişim aralığı ölçütü yöntemi aşağıdaki eşitlik yoluyla gösterilir (Dağdemir, 2013).

$$DA = Y_{max} - Y_{min} \quad (2.1)$$

2.3.2. Göreli Ortalama Mutlak Sapma Yöntemi

Eşitsizlik ölçüm yöntemlerinin en basitlerinden biri olan göreli ortalama sapma yöntemi, Schutz (1953) katsayısı olarak da bilinmektedir. Bu yöntem esasında, bireylerin her birinin gelir seviyelerini toplam nüfusun ortalama geliri ile mukayese eder, daha sonra aralarındaki farkların mutlak değerlerini toplar ve bu değeri toplam gelirin bir yüzdesi olarak görür. Buna göre, Göreli Ortalama Mutlak Sapma Yöntemi (GOMS) formülü aşağıdaki eşitlik gibidir (Charles-Coll, 2011).

$$GOMS = \frac{\sum_{i=1}^n |x_i - \bar{x}|}{\eta} \quad (2.2)$$

x_i : bireyin gelirini temsil eder.

$\bar{x}$: nüfusun ortalama gelirini temsil eder.

η : nüfus büyüklüğünü temsil eder.

Bu yöntemde gelir dağılımında tam eşitlik sağlanması durumunda sonuç “0” değerini almaktadır. Bu değer arttıkça eşitsizlik artmaktadır. Bu yöntemin önemli eksikliği ortalamanın benzer tarafında bulunan daha yoksul bireyden daha zengin bireye olan muhtemel transfer ilkesini göz ardı etmesidir (Dağdemir, 1992).

2.3.3. Yüzde Paylar Analizi Yöntemi

Gelir dağılımı eşitsizlik yöntemleri içerisinde yaygın olarak kullanılan yöntemlerden birisi olan yüzde paylar analizi yönteminde, milli gelirden pay alan fert veya hane halkları gelirlerine göre, en küçükten büyüğe olacak şekilde dizilir. Daha sonra ülke nüfusu 100 gruba bölünerek %1, 20 gruba bölünerek %5, 10 gruba bölünerek %10 yahut 5 gruba bölünerek %20’lik eşit gruplara bölünür. Bu paylar en küçükten büyüğe olacak şekilde sıralanarak her grubun milli gelir dağılımından aldığı paylar mukayese edilerek analiz edilir (Özdemir, 2019).

Bu yöntemde gelirin adil dağıldığını belirlemek adına bütün grupların gelirden aldığı pay ile toplam nüfus içerisindeki payı aynı olmalıdır. Uluslararası gelir dağılımı karşılaştırmalarında, bilhassa gelir sahipleri beş eşit gruba göre sınıflandırılarak %20’lik

her bir grubun toplam gelir içerisindeki payı mukayeseli olarak analiz edilir. (Öztürk ve Göktolga, 2010).

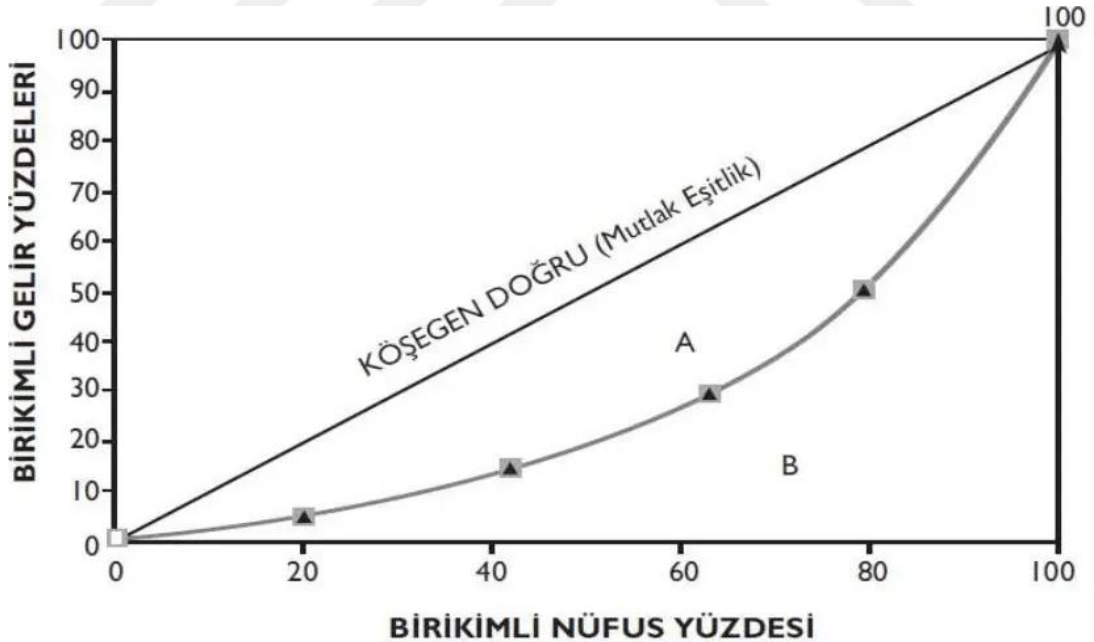
2.3.4. Lorenz Eğrisi

Amerikalı iktisatçı olan Lorenz (1905) tarafından geliştirilen Lorenz eğrisi yaklaşımı, gelir dağılımı eşitsizliğinin hesaplanmasında kullanılan bir grafiksel ölçüm metodudur.

Kavramsal bakımdan yüzde payları analizi yöntemine bezeyen ancak sadece gelir paylarını belirlemekle yetinmeyip, milli gelirin kümülatif payını, fertlerin veya hane halklarının birikimli payı ile bağlar (Bükey, 2020).

Bu eğrinin oluşturulması için, nüfustaki bireylerin veya hane halklarının gelirleri küçükten büyüğe doğru sıralanır. Daha sonra bu nüfus gruplarının toplam gelirden aldıkları paylar hesaplanır. Yatay eksende birey veya hane halklarının birikimli nüfus yüzdesi payları, dikey eksende fert veya hane halklarının elde ettikleri birikimli gelirin yüzde paylarının yer aldığı bir kutu diyagram çizilir (Öztürk ve Göktolga, 2010).

Şekil 2.2: Lorenz Eğrisi

Kaynak: Öztürk ve Göktolga, 2010, 10

Grafikte 45 derecelik açıyla çizilen ve mutlak eşitlik doğrusu olarak ifade edilen doğru, gelirin tam ve eşit olarak dağıldığı durumu temsil eder. Lorenz eğrisi mutlak eşitlik

doğrusundan uzaklaştıkça eşitsizlik artacak ve daha çukur bir hale gelecektir. Eşitsizlik azaldıkça mutlak eşitlik doğrusuna doğru yaklaşacaktır (Şahin, 2019).

2.3.5. Gini Katsayısı

Bu katsayı, Gini (1912) tarafından geliştirilen istatistiksel gelir dağılımı ölçüsüdür. Gelir dağılımı eşitsizliğinin en yaygın ve popüler ölçütlerinden biri olarak kullanılan yöntemdir. Bu popülerliğin sebebi; basit, kolay ve anlaşılır olmasıdır.

Gini katsayısının değer aralığı 0 ile 1 arasındadır. Eğer katsayı değeri 0 değerini alırsa, bu durum gelir dağılımındaki mutlak eşitliği, katsayı değeri 1 değerini alırsa, bu durum en yüksek eşitsizlik düzeyini temsil eder. Lorenz eğrisi grafiğinden elde edilen bu katsayı, Lorenz eğrisi ile mutlak eşitlik doğrusu arasında bulunan, Lorenz eğrisine ait olan şekilde “A” ile gösterilen alanın, mutlak eşitlik doğrusunun alt kısmında bulunan “A+B” üçgen alana bölünmesiyle hesaplanmaktadır (Charles-Coll, 2011).

$$Gini = \frac{A}{A+B} \quad (2.3)$$

Gini katsayısı, transfer ilkesine uygun olup yani gelir gruplarının arasında meydana gelen gelir transferine uyum sağlamaktadır. Dolayısıyla yüksek gelir seviyesine sahip gelir gruplarından düşük gelir seviyesine sahip gelir gruplarına gerçekleşen gelir transferinin gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltması beklenmektedir. Ancak bu katsayının dezavantajı gelirin iki uç kısmı olan yüksek gelir ve düşük gelir gruplarından daha çok orta gelir grupları arasındaki gelir transferine daha fazla duyarlıdır. Yani gelir transferini transferin gerçekleştiği bölgeye göre farklı değer ile göstermektedir (Orhan ve Demir, 2019).

Bu katsayının bir başka dezavantajı ise, ayrıştırma ilkesine sahip olmamasıdır. Yani, düşük gelir gruplarının gelir dağılımlarının ayrıştırılarak analizine imkan sunmamaktadır. Dolayısıyla gelir türlerine yahut farklı gelir gruplarına yönelik ayrıştırma analizine uygun değildir (Dağdemir, 2013).

2.3.6. Kuznets Katsayısı ve Ters U Eğrisi Hipotezi

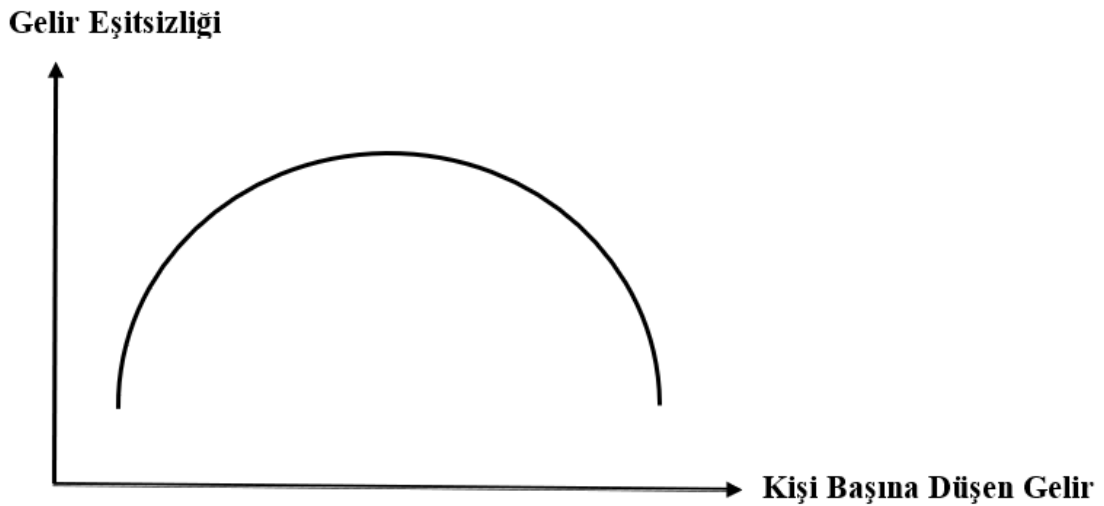
Simon Kuznets, 1954 yılında Detroit'teki 67'nci Amerikan Ekonomi Birliği Yıllık Kongresi'nde başkanlık konuşmasını yaptığı sırada gelir dağılımı hakkında çok az şey biliniyordu. 1955 yılında ünlü makalesi haline gelecek ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki korelasyonu araştıran bu konuyu “Economic Growth and Income

Inequality” “Ekonomik Büyüme ve Gelir Eşitsizliği” başlıklı makalesinde yayımladı. Kuznets hipotezinde, gelir eşitsizliğinin kalkınma sürecinin ilk aşamalarında arttığını, kalkınma sürecinin ileriki evrelerinde azalmaya başlayacağını belirtmiştir (Kuznets, 1955).

Kuznets (1955) çalışmasında, Kırsal tarım gelirlerinin, kentsel endüstriyel gelirlere göre daha düşük ve daha eşit şekilde dağıldığını varsaymıştır. Dolayısıyla eşitsizliğin endüstriyelleşmenin ilk aşamalarında daha fazla işçinin endüstriyel ücret kazanmasıyla artacağını ve bunun neticesinde ekonominin yüksek verimlilik sektörlerine daha fazla işçinin katılmasıyla (kırsaldan kente göç gibi) eşitsizliğin giderek azalmaya başlayacağını savunmuştur. Dolayısıyla Kuznets’e göre, eğer az gelişmiş ülkeler daha sabırlı olurlar ve kalkınmanın kısa vadeli sosyal maliyetlerini endişe konusu etmezlerse, yakın bir gelecekte büyüme artacak ve eşitsizlik azalarak yoksulluk oranları önemli bir şekilde düşecektir (Kuznets, 1955).

Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki bu ilişki, düşey ekseninde gelir dağılımındaki eşitsizliğin, yatay ekseninde kişi başı GSYİH olacak şekilde çizilerek literatürde Ters-U hipotezi ya da Kuznets eğrisi olarak anılmaktadır. Kuznets eğrisi aşağıdaki şekil yarımıyla gösterilmektedir (Weil, 2016).

Şekil 2.3: Kuznets Eğrisi

Kaynak: Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kuznets (1955) yapmış olduğu çalışmada, alt gelir grubuna dahil bireylerin yüksek gelir grubuna ait bireylere göre daha az tasarruf ettiğini ve bu durumun da gelir dağılımı eşitsizliğini arttırıcı yönde etki yaptığını tespit etmiştir. (Kuznets, 1955).

Buna göre, 0 ile 1 arasında değer alan Kuznets katsayısı, sadece tarım ve tarım dışı olmak üzere sınıflandırılmış iki sektörlü ekonomide çalışan Lorenz eğrisi ölçütüdür. Hesaplanan sektör ortalaması, ülke ortalamasına eşit çıkması halinde kat sayı 0 değerini alacak, dolayısıyla mutlak eşitlik sağlanmış olacaktır. Eğer tek bir sektör tarafından milli gelirin toplam çıktısı üretilirse kat sayı 1 değerine yaklaşacak, dolayısıyla eşitsizlik artacaktır (Anand ve Kanbur, 1993).

Kuznets katsayısı denklemi aşağıdaki eşitlikte gösterildiği gibi formüle edilmektedir (Özdemir, 2019).

$$K = Y_i \left[\left(\frac{X_i}{Y_i} \right) - 1 \right] \quad (2.4)$$

K= Kuznets katsayısını temsil eder.

X_i =i'ninci sektörün üretimdeki payını temsil eder.

Y_i =i'ninci sektörün istihdamdaki payını temsil eder.

2.3.7. Theil Endeksi

Bu eşitsizlik ölçütü Henri Theil (1967) tarafından geliştirilmiş bir eşitsizlik ölçütüdür. Bu eşitsizlik ölçütü, bir nüfusun içerisindeki bir birinden farklı grupların gelir dağılımındaki eşitsizliğini ölçmede kullanılmaktadır. Bu endeks, ülkelerin veya bölgelerin gelir dağılımlarını birbiriyle mukayeseye imkan tanır.

Eğer Theil değeri 0 değerini alırsa, bu durum gelir dağılımında tam bir eşitlik olduğunu gösterir. Değer büyüdükçe eşitsizliğin arttığını göstermektedir. Bireysel eşitsizliği ölçmenin yanında farklı gelir gruplarının eşitsizliğini de ölçebilen Theil endeksine ait denklem, gruplar arası verilere dayalı olarak aşağıda gösterildiği gibi formüle edilmektedir (Orhan ve Demir, 2019).

Theil endeksinin gruplar arası verilerle elde edildiği denklem:

$$T^B = \sum_{j=1}^n \left\{ \left(\frac{p_j}{n} \right) \left(\frac{y_j}{m} \right) \ln \left(\frac{y_j}{m} \right) \right\} \quad (2.5)$$

Bu denklemde;

N: toplam grup sayısını temsil eder.

j: j grubundaki kişi sayısını temsil eder.

p_j : j numaralı grubun nüfus içerisindeki payını belirtir.

y_j : j numaralı grubun ortalama gelirini ifade eder.

m: toplam nüfusun ortalama gelirini ifade eder.

ln: doğal logaritmayı simgeler.

Theil endeksi, ölçek bağımsızlığı ilkesine dayanmaktadır. Bu endeks, gelir düzeyinden bağımsız olarak aynı gelir oranlarına sahip gruplar arasındaki transfer, Theil endeks değerinde aynı miktarda küçülmeye neden olmaktadır. Örneğin, gelir seviyesi 4 milyon TL olan birinden 2 milyon TL olan birine ait gelir transfer etkisi, geliri 20 bin TL olan bir kişiden 10 bin TL olan kişiye transfer etkisiyle benzerdir (Dağdemir, 2013).

2.3.8. Varyans

Gelir dağılımı eşitsizliği analizinde varyans değeri, gelirlerin ortalama gelirden ne kadar uzak olduğunu ölçmeye yarar (Akın ve Aytun, 2018).

Varyans, ortalama ve gerçek gelirler arasındaki farkın mutlak değerlerinin kareleri toplamıdır. Varyans, transfer ilkesini karşılamakla birlikte, gelir dağılımındaki değişiklikleri farklı gelir seviyelerinde yansıtmaya koşulu olan ölçekten bağımsız olma koşulunu sağlayamama dezavantajına sahiptir. Varyans denklemi aşağıda gösterildiği gibi formüle edilmektedir (Charles-Coll, 2011).

$$V = \frac{(Y_i - \bar{Y})^2}{n} \quad (2.6)$$

n: gelir verilerinin sayısını temsil eder.

Y_i: her bir gelir verisini temsil eder.

$\bar{Y}$: gelirlerin aritmetik ortalamasını temsil eder.

Gelir dağılımları, veri setleri daha ufak değerlerde yoğunlaşan, büyük değerlere doğru seyrekleşen çarpık dağılımlar gösterir. Dolayısıyla gelir dağılımını simetrik hale getirmek amacıyla logaritmadan faydalanılır. Gelir düzeyi azaldıkça gelir düzeyleri arasındaki farklar artmakta, gelir düzeyi arttıkça bu fark kapanmaktadır. Bu nedenle, düşük gelirli bireylerin gelirleri için logaritmik formun kullanılması yerinde olmaktadır. Bu durum, düşük gelirlerin nispi olarak daha fazla ağırlığa sahip olmasını sağlar. Ölçütün değeri yükseldikçe, gelir dağılımındaki adaletsizlik artar (Öztürk ve Göktolga, 2010).

2.4. GELİR DAĞILIMINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Gelir dağılımı adaletini pozitif veya negatif yönde etkileyen çok sayıda makroekonomik ve sosyal faktörler bulunmaktadır. Bu bölümde literatürde en çok kabul gören faktörler incelenecektir.

2.4.1. Ekonomik Büyüme

Ülke ekonomilerinin üretim kapasitesindeki artış olarak tanımlanan ekonomik büyüme kavramı, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) veya gayri safi milli hasıla (GSMH) rakamları ile ölçülür. GSYH, ülke toprakları içerisinde gerçekleşen tüm mal ve hizmetlerin toplamını ifade ederken, GSMH ise sadece yerli üretimi ölçer yani o ülkenin vatandaşlarınca üretilen mal ve hizmetlerin toplamını ifade eder (Apak ve Uçak, 2007).

Ekonomik büyümenin, gelir dağılımı eşitsizliğine olan etkisinin ne olacağı hususu, literatürdeki tartışma konularından biridir. Neo-klasik iktisadi yaklaşım, faktör verimliliğindeki artışın uzun dönemde gelir dağılımını dengeye getireceğini savunurken, Marksist görüş ise, kapitalizmin kalkmasıyla gelir dağılımındaki eşitsizliğin ortadan kalkacağını belirtmektedir (Bükey ve Çetin, 2017).

Kuznets, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan ilk sistematik çalışmayı yapmış ve Kuznets hipotezinde, büyüme ve kalkınma sürecinin ilk aşamalarında ekonomik büyüme ve kalkınmanın arttıkça gelir dağılımında eşitsizliğin artacağını, büyüme ve kalkınma sürecinin ileriki evrelerinde ise azalmaya başlayacağını belirtmiştir. Bu bakımdan, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkinin “ters U-eğrisi” biçiminde olduğu belirtilmiştir (Özdemir vd., 2011).

Barro (2000) gelişmiş ülkelerde, gelir eşitsizliği ile büyüme arasında aynı yönlü bir ilişkinin var olduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde, gelir eşitsizliği ile büyüme arasında negatif yönlü bir korelasyonun varlığını tespit etmiştir.

Knowles (2005) gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasında zıt yönlü bir ilişki tespit edememiş olup, gelişmekte olan ülkelerin incelendiği modelde ise, gelir dağılımındaki eşitsizlik ile büyüme arasında kuvvetli bir ters ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

Netice olarak, ekonomik büyümenin gelir dağılımı eşitsizliğine olan etkisinin hangi yönde olduğu hususu ülke verilerine, seçilen yönteme ve ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak farklılık göstermektedir.

2.4.2. Kayıt Dışı Ekonomi

Resmi otoritenin denetimi dışında kalan ekonomik işlemler olarak tanımlanan kayıt dışı ekonominin, gelir dağılımı üzerinde negatif veya pozitif etkileri

bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunanların kamusal hizmetlerden yararlanmalarına rağmen vergi ödememeleri, gelir dağılımı adaletini negatif bir şekilde etkilemektedir. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomik faaliyetler vergi gelirlerinin azalmasına neden olarak, kamusal hizmetleri sekteye uğratmakta ve bütçe açıklarına sebep olmaktadır. Bu durum, özellikle gelir dağılımından daha az pay alan kesimleri kayıt dışı ekonomik faaliyetlere daha da sevk etmekte ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin daha da büyümesine yol açmaktadır. Artan bütçe açıklarını kapatabilmek için hükümetler, vergi oranlarını arttırmaya veya ek vergilere müracaat etmektedirler. Bu durum daha adaletsiz vergi sistemine yol açarak devamında gelir dağılımı adaletini daha da bozmaktadır. Bununla beraber literatürde kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerinde pozitif etkisinin olduğu düşünülen çalışmalarda bulunmaktadır. Bu çalışmalara göre, kayıt dışı ekonomik faaliyetler düşük gelirli kesimlere asgari geçim düzeyinde de olsa bir iş imkanı sağlayarak istihdama katkı sağlamakta ve kişisel geliri artırarak yoksulluğun ve gelir dağılımındaki adaletsizliklerin azalmasına bir derecede imkan sağlamaktadır (Öztürk ve Karamıklı, 2019).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, ekonomik verimlilikte azalmaya yol açmasının yanında, birbirleriyle aynı mal veya hizmet üretiminde bulunan kayıtlı firmalar arasındaki rekabet ortamını bozarak gelir dağılımı adaletini bozmaktadır (Altınışık ve Peker, 2008).

2.4.3. Vergi Yüğü

Vergilerin ülke ekonomilerindeki rolü oldukça kritik bir öneme sahiptir. Vergi sisteminde vergi reformu yoluyla veya vergi oranlarını farklılaştırarak yapılan herhangi bir değişiklik, ekonomik değişimleri ve değişkenleri etkileme kapasitesine sahiptir. Geçmişe bakıldığında, II. Dünya Savaşı sonrasında sosyal refah harcamalarının artmasıyla, ülkelerin gayri safi milli hasılası içerisinde vergilerin paylarının sürekli arttığı görülmüştür. Bu durum az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin vergi sistemlerinin farklılık göstermesine sebep olmuştur (Ay ve Haydanlı, 2017).

Vergi ödemek, mikro seviyede mükelleflerin, makro seviyede ise toplumun gelirlerinin, özel sektörden kamu kesimine aktarılmasını sağladığı için bir yük teşkil eder. Bu durum vergi ödeyenlerin ekonomik güçlerinde bir azalmaya yol açarak vergi ödeyenlerce hissedilir. Mükelleflerin vergi ödemeleri sebebiyle hissetmiş oldukları bu baskı, verginin psikolojik etkisini ifade etmesi nedeniyle somut olarak ölçülemez. Ödenen vergilerin (dolaylı ve dolaysız vergiler) milli gelire oranlanması yoluyla hesaplanan

objektif vergi yükü kavramı, ödenen vergiler ile elde edilen gelir arasındaki nispi ilişkinin bulunmasına imkan sağlamaktadır (İnalton, 2012).

Vergiler, gelirin yeniden dağıtılması vasıtasıyla gelir dağılımında adaletin sağlanmasının önemli araçlarından bir tanesidir. Hükümetler, kamu harcamalarını karşılamak maksadıyla vergi topladığında, bireylerin gelirlerinde bir azalmaya yol açacak, dolayısıyla fertlerin, gelir dağılımından almış olduğu pay azalacaktır. Bunun yanında vergilerin kamu harcamalarına aktarılması halinde, harcamalardan istifade eden kesim lehine gelir artışı meydana gelecektir. Devletin yapmış olduğu bu tür fiskal faaliyetler neticesinde düşük gelirli kesimlere gelir transferi gerçekleşir ve gelir dağılımı üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır (Demir, 2013).

Harcama vergileri olarak nitelendirilen dolaylı vergiler, gelişmekte olan ülkelerin vergi sistemleri güçlü olmadığı için ve toplanması daha kolay olduğu için vergi gelirleri içerisinde yüksek orana sahiptir. Dolaysız vergiler ise gelir üzerinden alınan vergiler olup gelişmiş ülkelerin güçlü vergi sistemine sahip olmaları gerekçesiyle vergi gelirleri içerisinde daha yüksek orana sahiptir. Dolaysız vergilerin dolaylı vergilerle kıyaslandığında mali gücü dikkate alması ve şahsileştirilmiş olması sebebiyle daha adil oldukları kabul edilmektedir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergilerin payı arttıkça gelir dağılımı daha adaletini bozmaktadır (Şerbetçi, 2015).

2.4.4. Enflasyon

Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış olarak tanımlanan enflasyon, gelir dağılımı adaletini negatif yönde etkileyen önemli faktörlerden bir tanesidir. Enflasyon özellikle de sabit ücretle çalışanların satın alma güçlerinin azalmasına yol açmaktadır. Fiyat artışları karşısında sahip oldukları gelirlerini muhafaza edemeyen kesimler daha da fakirleşir ve bu durum gelir dağılımındaki adaletin zayıflamasına yol açar (Akın ve Aytun, 2018).

Enflasyon, ekonomideki istikrarsızlığın bir göstergesidir. Emek aleyhine sermaye gelirleri ile emek gelirleri arasında dengesizliğe sebep olan enflasyon, gelir dağılımı üzerinde lineer olmayan bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla enflasyon oranının yüksek seviyelerde olması halinde gelir dağılımındaki adalet önemli oranda bozulurken, enflasyon oranlarındaki bir düşüş, gelir dağılımı üzerinde doğrudan bir iyileşmeye yol açmaz. Bununla birlikte üst gelir grubunda bulunan kesimler, kendilerini enflasyona karşı

koruma imkanına sahipken, alt gelir grubunda bulunan özellikle sabit gelirli bireyler, enflasyondan olumsuz etkilenirler (Altınışık ve Peker, 2008).

2.4.5. İşsizlik

Mal ve hizmetlerin üretilmesinde kullanılan üretim faktörlerinin, ekonomide tam ve etkin kullanımı tam istihdamı ifade eder. Üretim faktörlerinden emeğin tam olarak etkin ve verimli kullanılmaması işsizlik olarak tanımlanmaktadır. Emeğin atıl vaziyette kalması neticesinde fertler gelir kaybına uğrayarak ülke ekonomisinde üretimin azalmasına sebebiyet verir. Bu durum neticesinde mili gelir azalarak gelir dağılımı eşitsizliği ve istikrarsızlık meydana gelir (Apaydın, 2018).

İstihdamdaki azalış özellikle sabit ücretli olan ve işsiz kalan kişilerin gelirlerinde önemli düşüşlere neden olduğundan, gelir dağılımındaki adaletsizliği artırır. İşgücüne olan talebin azalmasıyla beraber reel işgücü ücretlerinde de muhtemel azalma yaşanacaktır. Dolayısıyla bu durum gelir dağılımındaki eşitsizliği daha da bozacaktır. Özetle, gelir dağılımındaki eşitsizlikle mücadele etmek için işsizliği azaltmak önemli etkenlerden biri olacaktır (Günay, 2020).

2.4.6. Bütçe Açığı

Belirli bir dönem içerisinde devletin gelirlerinin, harcamalarından daha az olması olarak tanımlanan bütçe açığı, vergi gelirlerinin yetersizliği ya da kamu harcamalarının yüksekliği ile alakalıdır. Üst gelir grubu içerisinde yer alanların vergi oranlarında bir düşüş olması durumunda, alt gelir grubunda bulunanlardan üst gelir grubundakilere doğru bir gelir transferi meydana gelecektir. Diğer taraftan gerçekleşen bütçe harcamaları eğer sosyal güvenlik, personel ve yatırım maksadıyla yapılırsa gelir dağılımında olumlu manada iyileşmeler meydana getirecektir. Fakat bütçe giderleri içerisinde faiz giderlerinin payı yüksekse bu durumda gerçekleşen bütçe açığı, gelir dağılımını olumsuz etkileyecektir. Dolayısıyla bütçe açıklarının gelir dağılımı adaleti üzerindeki etkisi, bütçe açıklarının nedenlerine göre değişiklik göstermektedir (Dişbudak ve Süslü, 2007).

2.5. AVUSTRALYA VE URUGUAY GELİR DAĞILIMI VERİLERİ KARŞILAŞTIRMASI

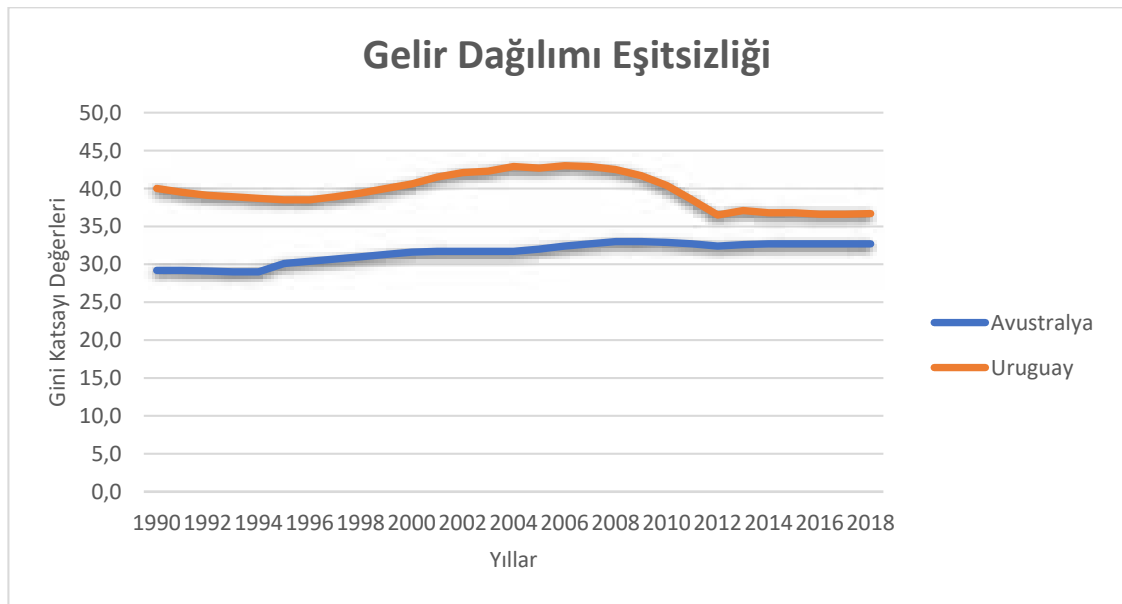
G20 ülkeleri arasında ön sıralarda yer alan Avustralya, Asya-Pasifik bölgesinde yer alan en büyük ada ve en küçük kıta ülkesidir. Ülkenin gelir eşitsizliği seviyesi, OECD ortalamasının üzerinde bir değere sahiptir. OECD'nin yaşam standartları indeksi verileri kapsamında dünyanın en yüksek yaşam standardına sahip ülkesidir (Ataşeliği, T. S. B. T., 2016). Gelişmiş ülkelerin büyük kısmında, Gini katsayısının 2010 yılı değerlerinin, 1990 yılı değerleriyle mukayese edildiğinde, arttığı gözlemlenmektedir. Ancak Avustralya'nın eşitsizlik düzeyleri tarihsel olarak bakıldığında düşük düzeyde seyretmektedir (Akdağ, 2020).

Uruguay da, yoksulluk oranlarını ve gelir eşitsizliklerini azaltmada önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Latin Amerika genelinde gelir eşitsizliği devam etse de, Uruguay, yüksek okuryazarlık oranı, geniş kentsel orta sınıfı ve nispeten iyileşen gelir dağılımı eşitliği ile gelişmekte olan ülkeler içerisinde öne çıkmaktadır. Uruguay dahil olmak üzere bölgedeki diğer ülkelerde etkili olan yeni sosyal politikalar, bu eşitsizliği azaltmada etkili olmuştur. Uruguay parlamentosunda 2006 yılında, vergi sisteminde reform yapılmasını sağlayan 18.083 sayılı yasa kabul edilmiştir. Bu reformunun ana özellikleri; vergi sistemini basitleştirmek, akılcılaştırmak ve modernize etmek ile gelir toplamının verimliliğini artırmak ve yatırımı teşvik etmektir. Reformun bir sonucu olarak, dolaylı vergilere olan bağımlılık azaltıldı ve sisteme ilerlemecilik getirildi. 2010'da gelir, kar ve sermaye kazançları üzerine konulan vergilerin etkisi, Eşitlik Taahhüdü Projesi verilerine göre Gini Katsayısı'nı önemli ölçüde azalttı. Bu reformlar, sosyal güvenlik katkılarını değiştirdi ve vergilendirmenin ilerlemeci ve yeniden dağıtıcı karakterini iyileştirdi. 2001 küresel Ekonomik krizinden sonra, sosyal koruma matrisine önemli değişiklikler getirildi. Bu bağlamda, krizden sonra uygulanan daha önemli programlar arasında Ulusal Acil Durum Planı (PANES) ve Eşitlik Planı (Plan Equidad) bulunmaktadır. İlk olarak, PANES, 2005 ile 2007 arasında uygulandı; hedefi, hane halkı gelirini ve yaşam koşullarını kısa vadede iyileştirmek ve onları iş piyasasına entegrasyon için daha iyi becerilere sahip kılmaktı. PANES ve Plan Equidad gibi önemli programlar, 2001 küresel ekonomik kriz sonrasında sosyal koruma sistemine önemli değişiklikler getirdi. Plan Equidad, gelir vergilerinin eşitsizliği azaltmadaki etkisiyle aynı düzeyde katkı sağlamıştır ve PANES'den daha büyük bir etki yapmıştır. 2005 yılından bu yana, Uruguay hükümet harcamalarını sosyal yatırımlara odaklamıştır (OECD/ECLAC, 2014).

Çalışmamızın bağımlı değişkeni olan gelir dağılımı adaletsizlik ölçütü olan Gini katsayısı değerleri, Dünya Gelir Eşitsizliği Veritabanı “Standardized World Income Inequality Database” (SWIID)’den alınmıştır. Lüksemburg Gelir Araştırması “Luxemburg Income Study” (LIS) tarafından toplanan standart veriler kullanılmaktadır. 1960 yılında günümüze kadar 199 ülke için harcanabilir gelir ve piyasa gelir eşitsizliğine ait Gini endekslerini karşılaştırılabilir olarak sunmaktadır. SWIID’in maksadı, gelir dağılımı verilerin farklı veri kaynaklarından elde ederek gelir dağılımını farklı ülkeler ve uzun zaman periyotları için karşılaştırılabilir ve analiz edilebilir hale getirmektir. SWIID iki seriden meydana gelir. Bunlar, vergi ve transfer öncesi piyasa geliri eşitsizliği ile vergi ve transfer sonrası olan harcanabilir gelirdeki eşitsizliği (net gelir eşitsizliğini) ölçmektedir. Endeks değeri, 0 ila 100 arasında değerler almaktadır. 0 değeri, gelir dağılımında tam eşitliği ifade ederken kat sayı değeri büyüdükçe gelir dağılımındaki eşitsizlik artmaktadır (Solt, 2020).

Çalışmamızda araştırma konusu yaptığımız, Avrupa Birliği ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) üyesi olan ve bu birlik içerisinde yer alan gelişmiş ülke kategorisindeki Avustralya’ya ait ve gelişmekte plan ülke kategorisindeki Uruguay’a ait gelir dağılımı eşitsizliği, Gelir dağılımı Standart Dünya Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı (SWIID) verileri dikkate alınarak grafik halinde aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 2.4: Avustralya ve Uruguay’ın Gelir Dağılımı Eşitsizliği Grafiği

Kaynak: Yazar tarafından Standart Dünya Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı (SWIID) verileri dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Gelişmiş ülke kategorisindeki Avustralya ile Gelişmekte olan ülke kategorisindeki Uruguay'a ait gelir dağılımı eşitsizliği verilerinin yer aldığı grafik mukayese edildiğinde, Avustralya'nın gelir dağılımı eşitsizliği verilerinin Uruguay'a kıyasla daha düşük ve daha dengeli olduğu görünmektedir. Avustralya'da, 1990'lardan bu yana gelir dağılımında kritik seviyede bir değişiklik gözlenmemektedir. Bu dönem boyunca, Avustralya'nın gelir dağılımı nispeten dengeli ve istikrarlı görünmektedir.

Uruguay'da ise gelir dağılımı daha değişken bir eğilim göstermektedir. Özellikle 1990'ların ortalarından 2000'lerin başına gelir dağılımında bir düzelme gözlenmektedir. Fakat 2000'lerin başından sonra doğru gelir dağılımı adaletsizliği yeniden artmış gibi görünmektedir. Ancak gelir dağılımı verilerindeki belirgin düşüş eğilimi 2000'li yılların ortalarından itibaren devam ediyor gözükmemektedir.

Avustralya'da gelir dağılımı eşitsizliği 1990'ların başında 29,2 gibi bir değerle başlayıp, yıllar içinde artarak 2010'ların sonlarına doğru 32,7' ye yükselmiştir. Uruguay'da gelir dağılımı eşitsizliği, Avustralya'ya kıyasla 40 gibi daha yüksek bir seviyede başlamıştır. Ancak, yıllar içinde düşüş göstermiş ve 2000'lerin başından itibaren 36,7'ye kadar düşmüştür.

Gelir dağılımı eşitsizliğinin, ülkelerin ekonomik ve sosyal refahında önemli bir etkisi vardır. Daha dengeli bir gelir dağılımı, toplumsal huzur ve ekonomik istikrar için önemlidir. Bu sebeple, zenginlik ve yoksulluk arasındaki farkın genişlediğini ve fırsat eşitliğinin azaldığını gösteren gelir dağılımı eşitsizliği için uygun politika önlemlerinin alınması son derece önemlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİTERATÜR ÖZETİ VE SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİ ÖZELİNDE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN GELİR DAĞILIMIYLA OLAN İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

3.1. LİTERATÜR ÖZETİ

Çalışmanın bu bölümünde, literatürün derinlemesine taranması neticesinde elde edilen teorik çerçeve ile kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı ve diğer makroekonomik değişkenler üzerine olan etkilerini inceleyen çalışmalar ele alınacaktır. Literatür araştırması sonuçlarına göre, kayıt dışı ekonomi ile gelir dağılımı arasındaki ilişki hakkında görüş birliği bulunmamaktadır. Literatürdeki bazı çalışmalar, kayıt dışı ekonominin gelir dağılımını bozduğu sonucuna varmıştır. Bu bağlamda, kayıt dışı ekonomide faaliyet gösterenlerin vergi ödememelerinin yanı sıra kamusal hizmetlerden de yararlanmaları vergi ve sosyal güvenlik prim gelirlerini azaltması nedeniyle özellikle de alt gelir gruplarını daha fazla etkileyerek gelir dağılımında adaletsizliğine sebep olmaktadır. Bu bağlamda, kayıt dışı ekonominin vergi adaletini zayıflatması, gelir dağılımı adaletsizliğine yol açmaktadır. Öte yandan, gayri resmi ekonomik faaliyetlerin düşük gelir gruplarına avantaj sağladığına dair bulgular da mevcuttur. Kayıt dışı ekonominin, alt gelir gruplarına geçimlik düzeyde dahi olsa ek bir gelir kaynağı sağladığı durumlarda, gelir dağılımında daha adil bir yapı oluşturacağı düşünülmektedir. Buna göre ayrıntılarına aşağıda değindiğimiz literatür çalışmamızda ilk olarak, kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerindeki etkisini araştıran çalışmalara yer verilecek olup, daha sonra kontrol değişkeni olarak modelimize dahil ettiğimiz ekonomik büyüme ve vergi yükünün gelir dağılımına olan etkilerini ele alan çalışmalara yer verilecektir.

Kayıt dışı ekonominin gelir eşitsizliği üzerine olan etkisinin pozitif olduğu tezini savunan çalışmalardan; Rosser, Rosser ve Ahmed (2000), 1987 ile 1989 ve 1993 ile 1994 arasındaki dönemlerin ortalamalarını alarak 16 geçiş ekonomisi üzerine yapmış oldukları çalışmalar neticesinde elde etmiş olduğu bulgularda, kayıt dışı ekonomi ile gelir eşitsizliği arasında çift yönlü ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda, gelir dağılımının daha adil hale getirilmesi için yapılan çabaların, aynı zamanda kayıt dışı ekonomiyi kontrol altına almak açısından da olumlu sonuçlar doğurabileceği vurgulanmıştır. Chong ve Gradstein (2007), 1990-2000 yılları için 79 ülkenin yıllık çapraz ülke panel verilerini kullanarak elde ettiği bulgularda, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin yönünün pozitif olduğunu göstermişlerdir. M N Georgiou (2013) panel veri yöntemiyle 18 ülke için 2000-2011 yılları arası verileriyle kayıt dışı ekonomi ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin pozitif olduğuna dair bulgular elde etmiştir. Çalışmada, kayıt dışı ekonominin küçülmesinin gelir dağılımını olumlu yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, kayıt dışı

ekonomik faaliyetlerin resmi kayıtlara dâhil edilmesinin, girişimciliği teşvik ederek işsizliği azaltacağı ve böylece gelir dağılımının daha adil bir yapıya bürünmesine katkı sağlayacağı belirtilmektedir. Williams (2014) kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyüklüğünü tahmin etmek için genel olarak kullanılan DYMIMIC (dinamik çoklu gösterge çoklu neden) yöntemini kullanmıştır. Williams (2014) 2012 yılı verileriyle yapmış olduğu çalışmada, bireylerin kayıt dışı sektörde daha yoğun bir şekilde çalışmalarının, daha düşük gelir elde etmelerine yol açacağını ve bu durumun, kayıtlı sektörde zaten var olan adil olmayan gelir dağılımını daha da bozacağını belirtmiştir. 2000-2013 yılları verilerini kullanarak panel veri yöntemiyle pek çok Avrupa ülkelerini kapsayan çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Gasteratos, Karamalis ve Koutoupis (2016), kayıt dışı ekonominin (vergi kaçakları olarak tanımlanan) Gini katsayısını artırdığını tespit etmişlerdir. Gini katsayısındaki bu artışın uzun dönemde kayıtlı ekonomiye olumsuz bir şekilde etki edeceği ve kayıt dışı ekonomiyi daha da arttıracığını belirtmişlerdir. Elveren ve Özgür'ün (2016) 1963-2008 yıllarını kapsayan Türkiye verileriyle zaman serisi analizi üzerine yaptıkları araştırmalarında, kayıt dışı ekonomi ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla Johansen koentegrasyon analizi, Granger nedensellik testi, Vektör hata düzeltme modeli yöntemleri uygulanmıştır. Çalışmaya göre, kayıt dışı ekonomi, kayıtlı sektörde iş bulamayan vasıfsız işçiler için daha olumsuz çalışma şartlarının varlığını ve daha az seviyede ücret politikalarını kabul etmelerine neden olan bir alternatiftir. Bu nedenle kayıt dışı ekonomik faaliyetler ile gelir adaletsizliği arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca, azalan vergi ve sosyal güvenlik prim gelirleri, hükümetin gelir dağılımını düzeltmeyi amaçlayan refah programları için sınırlı fonlara sahip olması nedeniyle eşitsizliğe katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda, daha eşitsiz bir ekonomi, ucuz ürünleri kayıt dışı sektörden talep eden yoksulların sayısını artırdığını ve bunun da daha büyük bir kayıt dışı sektöre yol açacağını ifade etmektedir. 1960-2009 yılları arasında 144 ülkenin panel verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada Berdiev ve Saunoris (2019), kayıt dışı ekonomi ile gelir eşitsizliği arasında çift yönlü pozitif bir ilişkinin varlığını bulmuşlardır. Çalışmada özellikle, yüksek gelir eşitsizliğinin kayıt dışı ekonominin yayılmasını teşvik edeceği belirtilirken, kayıt dışı ekonominin yükselmesinin gelir eşitsizliğine katkıda bulunacağını vurgulamışlardır. Uganda'da 1991 ile 2017 dönemini kapsayan veriler kullanılarak yaptığı çalışmada Esaku (2021), kayıt dışı ekonomi ile gelir eşitsizliği arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiyi ARDL modelini kullanarak test etmiştir. Çalışmanın sonucu, kayıt dışı ekonominin

büyüklüğü ile gelir eşitsizliği arasında hem kısa hem de uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

Fakat bazı araştırmaların bulguları ise kayıt dışı ekonomi ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin yönünün negatif olduğunu bulmuştur. Buna göre, 1970-2004 yılları arasında 16 Geçiş ülkesi için panel veri analizini kullanarak Dell'Anno ve Solomon'un (2009) yaptığı çalışmalarında elde ettiği bulgular, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ile gelir eşitsizliği arasında negatif yönlü bir ilişkinin var olduğunu göstermiştir. Bhattacharya (2011) çalışmasında, sayısal simülasyonlar aracılığıyla hem düşük hem de yüksek vasıflı işçilerin kırsal kesimden kentsel alana göçü bağlamında kayıt dışılığın gelir dağılımına etkisini ele almaktadır. Çalışmanın bulgularına göre, kentleşme süreci ile birlikte, kayıt dışı ekonomi, kırsal alanlardan gelen yoksulları kent alanlarında daha yüksek ücretlerle kayıt dışı çalışmaya çekmektedir. Kayıt dışı ekonominin artmasının sadece iş ve gelir sağlamakla kalmadığı aynı zamanda gelir eşitsizliğini azaltmada da önemli rol oynadığını belirtilmiştir. 1995-2008 yılları arasında Asya'daki 19 ülke için detaylı bir panel veri analizi yapan Kar ve Saha'nın (2012) çalışmalarından elde edilen bulgularda, işsiz bireylerin kayıt dışı sektöre yönelmelerinin geçimlik düzeyde de olsa gelir elde etme imkanı sağladığı ve bu durumun da gelir dağılımının daha adil olmasına katkı sağlayabileceğini belirtmişlerdir.

Bununla beraber literatürde kayıt dışı kayıt dışı ekonomi ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalardan bir kısmı da gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde farklı bulgular elde etmiştir. Buna göre, Panel veri yöntemiyle 2003 yılı Dünya Bankası'nın verilerini kullanarak Latin Amerika ve Sahra Altı Afrika üzerine yaptığı çalışmada Romero (2007), gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ile gelir dağılımı adaletsizliği arasındaki ilişkinin yönünün pozitif, gelişmekte olan ülkelerde ise bu ilişkinin yönünün negatif olduğunu ortaya oymuştur. Romero (2007) bunun nedenin az gelişmiş ülkelerde maaşların daha düşük olmasının, yeterli servete sahip olmayan kişileri, kayıtlı sektördeki yüksek giriş maliyetleri de dikkate alındığında, kayıt dışı sektörde girişimci olmaya teşvik edeceğini belirtmiştir. Çalışmada, kayıtlı kredi sektöründeki daha düşük faiz oranlarına erişmek için üretim ölçeklerini işi kayıtlı hale getirmenin daha karlı olduğu bir düzeye kadar genişleten yeterli sayıda girişimciye ulaştıktan sonra kayıt dışı ekonominin küçüleceğini öngörmektedir. Yap, vd. (2018), 2000 ile 2007 yılları arasında 154 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin panel verilerini kullanarak kayıt dışı ekonomi ile gelir eşitsizliği arasında ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada,

gelir eşitsizliği ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkinin gelişmiş ülkelerde (OECD) ters-N ilişkisine sahip olduğu, gelişmekte olan ülkelerde, orijinal Kuznets hipotezine benzer şekilde ters U ilişkisi gösterdiği belirtilmiştir. Elgin ve Elveren (2021)'in 1963-2016 yılları arasında 125 ülkenin yıllık çapraz ülke panel verilerini kullanarak yaptığı çalışmada elde ettiği bulgulara, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ile gelir eşitsizliği arasında daha zengin ülkelerde negatif daha fakir ülkelerde ise pozitif olma eğiliminin olduğunu ortaya koymuşlardır. Kayıt dışı ekonominin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlayan Pham, Truong ve Hoang'un (2023), 2002'den 2016'ya kadar, Dünya Bankası sınıflandırmasına göre 38'i yüksek gelirli ülkeler, 61'i ise orta gelirli olmak üzere 99 ülkeden oluşan bir örnek üzerinde çalışma yapmışlardır. Yapmış oldukları bu araştırma neticesinde elde ettikleri bulgulara, kayıt dışı ekonominin düşük düzeyde olduğu ülkelerde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artmasının gelir dağılımını olumsuz etkileyeceğini, bununla beraber kayıt dışı ekonominin yüksek olduğu ülkelerde, kayıt dışı ekonomideki artışın gelir dağılımı adaletsizliğinin azalmasına neden olacağını ortaya koymuşlardır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyümesinin yoksulların ve küçük işletmelerin vergi yüklerini azaltmaya yardımcı olacağını ve zayıf kurumları desteklemek ve girişimcilik dinamizmini ve pazar verimliliğini kolaylaştırmak için iyi bir alternatif olabileceğini belirtmişlerdir. Kayıt dışı ekonomi büyüklüğünün yeterince yüksek bir seviyeye ulaştığında, ölçek etkisiyle yoksulların istihdamını ve gelirini artıracaklarını, bunun da gelir eşitsizliğinde önemli bir azalmaya neden olacağını belirtmişlerdir.

Kontrol değişken olarak modelimize dahil ettiğimiz ekonomik büyüme ve vergi yükü değişkenlerinin gelir dağılımına olan etkisini araştıran çalışmalardan Barro (2000), 1960-1990 yılları arasında Panel veri analiz yöntemiyle 100 farklı ülke üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarına göre, gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliği ile büyüme arasında pozitif yönlü bir korelasyonun olduğu tespit edilirken, gelişmekte olan ülkelere ise gelir eşitsizliği ile büyüme arasında birbirine zıt yönlü bir korelasyonun var olduğu görülmüştür. Bu ilişkinin nedeni olarak da, az gelişmiş ülkelere göre kredi kısıtlamalarının daha ciddi olması görülmektedir. Yani finansal sistem içerisinde gelişmekte olan ülkelere krediye erişimin bazı düzenlemelerle sınırlandırılmasından dolayı gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkinin olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında kredi kısıtlamalarının olmadığı gelişmiş ülkelere eşitsizlik ile büyüme arasında pozitif ilişki olduğu bulunmuştur. Panel veri yönetimiyle 1960-90 yılları verileriyle yaptığı çalışmada Knowles (2005), gelir eşitsizliği ile ekonomik

büyüme arasında tutarlı bir negatif korelasyon tespit edememiş olup, gelişmekte olan ülkelerin analiz edildiği modelde ise gelir dağılımındaki eşitsizlik ile büyüme arasında kuvvetli bir negatif korelasyonun varlığını ortaya koymuştur. Türkiye'nin 1963-1998 yılları arasındaki verilerini kullanarak ARDL sınır testi yöntemiyle yaptığı çalışmasında Dişbudak ve Süslü (2007) gelir dağılımı ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğunu göstermiştir. Albi ve Martinez-Vazquez (2011) Panel Veri analiz yöntemiyle 150 ülkenin 1970-2009 yılları arasındaki verileriyle dolaylı vergilerin gelir dağılımına etkisini araştırmışlar ve çalışmanın bulgularına göre dolaylı vergilerin gelir dağılımını negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Kanberoğlu ve Arvas'ın (2014) ARDL sınır testi kullanarak Türkiye verileriyle 1980–2012 dönemleri için yaptıkları çalışmada kişi başına gelirdeki artışın, gelir eşitsizliğini azalttığını belirtmişlerdir. Balseven ve Tugcu (2017), 1990-2014 dönemleri arasındaki zaman periyodunda 30 gelişmiş ve 17 gelişmekte olan ülkenin verilerini kullanarak yaptığı çalışmada, vergi ve sosyal yardımların gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki açıklayıcı gücünü, lineer panel veri tahmin tekniklerini kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre, vergi gelirleri gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliklerini düşürürken, gelişmiş ülkelerde ise sosyal yardımlar, gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Ayrıca, ekonomik büyümenin gelişmekte olan ülkelerin gelir dağılımı üzerinde negatif etkisinin olduğunu, gelişmiş ülkelerde ise gelir dağılımı üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Kanca ve Bayrak (2019) vergi politikalarının gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkisinin varlığını anlamak için, Türkiye'nin de aralarında yer aldığı OECD üyesi 36 ülkenin, 1990-2017 zaman periyoduna ait Panel verilerini kullanarak bir çalışma yapmışlardır. Yapmış oldukları bu çalışmanın bulgularında, hem dolaysız hem de dolaylı vergiler ile Gini katsayısı arasında uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Hayrulloğlu ve Tuzun (2020), 2002-2019 yılları arasındaki verileri kullanarak Türkiye ve seçilmiş diğer OECD ülkelerinin, vergi yükündeki değişiminin, Gini katsayısını ne ölçüde etkilediğini Panel ARDL (Otomatik Regresif Dağıtılmış Gecikme) modelini kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payının artmasının, gelir dağılımı adaletsizliğini azaltacağı sonucuna varılmıştır. Bunun sebebinin OECD ülkelerinde dolaysız vergi düzeyinin dolaylı vergi düzeyinden yüksek olduğu sonucuna bağlamıştır. Durak ve Akalın (2022) Türkiye verileriyle 1988-2016 dönemini kapsayan ARDL sınır testi kullanarak Türkiye'de gelir dağılımını etkileyen ekonomik ve kurumsal faktörleri araştırmışlardır. Çalışmanın neticesinde uzun dönemde, ekonomik büyümedeki artışların

gelir dağılımı eşitsizliğini artırdığını belirtmişlerdir. Tabar'ın (2023), Panel veri analiziyle 2008-2018 dönemleri arasında Türkiye'nin de içinde bulunduğu 30 OECD ülkesini ilgilendiren çalışmasında, dolaylı vergilerin kişisel gelir dağılımına negatif yönde etkisi olduğunu, dolaysız vergilerin ise kişisel gelir dağılımı üzerinde iyileştirici bir etkisi olduğunu belirtmişlerdir.

3.2. EKONOMETRİK ANALİZ

Gelişmiş bir ülke olan Avustralya ile gelişmekte olan ülke kategorisindeki Uruguay özelinde, Kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerindeki etkisi ARDL (Autoegressive Distributed Lag) yöntemiyle analiz edilmiş ve sonuçlar bir araya getirilmiştir.

3.2.1. Veri ve Model

Bu araştırmanın temel amacı, gelişmiş bir ülke olan Avustralya ile gelişmekte olan ülke kategorisindeki bir ülke olan Uruguay'ın 1990-2018 dönemleri arasındaki kayıt dışı ekonomilerinin, gelir eşitsizliğini nasıl etkilediğini ARDL yöntemini kullanarak uzun dönem ve kısa dönemde araştırmaktır. Çalışmada, 1990-2018 yıllarının tercih edilmesinin nedeni ulaşılabilen en fazla verinin bu yıllar arasında olmasıdır. Bu araştırmada, bağımlı değişken olarak gelir eşitsizliğini temsilen Gini katsayısı kullanılmıştır. Aynı zamanda bağımsız değişken olarak kayıt dışı ekonominin Dinamik Genel Denge modeline dayalı (DGE) tahminlenmiş verileri kullanılmıştır. Literatürde gelir eşitsizliğinin açıklayıcısı olarak en çok kullanılan değişkenlerden kişi başı GSYH ve vergi yükü kontrol değişkeni olarak modele dâhil edilmiştir. Modeldeki tüm değişkenlerin doğal logaritması alınarak aşağıdaki eşitlikte gösterildiği üzere model kurulmuştur.

$$\ln GINI = \beta_0 + \beta_1 \ln IE + \beta_2 \ln GDP + \beta_3 \ln TAX \quad (3.1)$$

Tablo 3.1: Değişken Tanımları ve Kaynakları

Değişken	Tanım	Kaynak
lnGINI	Logaritmik GINI Katsayısı	Standardized Word Income Inequality Database (SWIID)
lnGDP	Logaritmik Kişi Başına Düşen GSYİH (Sabit 2015 ABD doları)	World Bank
lnIE	Kayıt Dışı Ekonominin DGE modeline dayalı tahminlenmiş verileri (resmi GSYİH'nin yüzdesi)	World Bank
lnTAX	Vergi Yüğü	World Bank

Tablo 3.1'de gösterildiği gibi, çalışmada Gini katsayısı (lnGINI), kayıt dışı ekonomi (lnIE), kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla (lnGDP) ile vergi yükü (lnTAX) değişkenleri kullanılarak zaman serisi analizleri yapılmıştır. Kayıt dışı ekonomi, kişi başına düşen reel gayri safi yurt içi hasıla, vergi yüküne ait veri seti Dünya Bankası (World Bank) datasından elde edilmiştir. Gini katsayısı göstergelerine ilişkin veriler Standardized World Income Inequality Database (SWIID) tarafından paylaşılan veriler üzerinden derlenmiştir. Birim kök testleri, zaman serilerinin durağanlığını belirlemek için kullanılır. Durağanlık, zaman serilerinin sebeplerinden biridir ve analizlerde önemli bir faktördür. Eğer birim kök testi sonucunda bir zaman serisi değişkeninin birim kök içermediği tespit edilirse, bu durum durağan bir değişken olduğunu gösterir. ARDL testi, değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönemli bir bağlantı olup olmadığını belirlemek için kullanılır. Engle-Granger ve Johansen gibi eş bütünleşme tekniklerinin aksine, ARDL yöntemi serilerin farklı dereceden durağan oldukları durumlarda $I(0)$ düzeyinde veya birinci farkı alındığında $I(1)$ kullanılabilir (Pesaran, Shin ve Smith, 2001). Ayrıca, ARDL yöntemi daha iyi istatistiksel sonuçlar üretme eğilimindedir ve küçük örneklem büyüklükleri için daha güvenilir (Narayan ve Smyth 2006). Bu sebeplerle değişkenlere uygulanan birim kök testi sonuçlarına göre ARDL (Autoegressive Distributed Lag) sınır testi yaklaşımı benimsenmiştir.

Literatürde hem kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerinde hem de gelir dağılımının kayıt dışı ekonomi üzerinde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Bağımlı değişkenin bağımsız değişkeni, bağımsız değişkenin de aynı zamanda bağımlı değişkeni etkilediği durumda içsellik problemi ortaya çıkabilmektedir. ARDL yöntemini kullanmamızın diğer bir sebebi de bu yöntemin değişkenlerin gecikmiş değerlerini kullanarak muhtemel içsellik probleminin de üstesinden gelmesidir.

Model, olası gecikme sayıları için (p, p, p, p) olarak gösterilen matrisleri ve bağımsız değişkenlerin katsayısını temsil eden β 'yı içerir. Modelde kullanılan gecikme sayısı, Schwarz bilgi kriteri kullanılarak belirlenmiştir. Sembol ε_t , hata terimini temsil eder ve i , gecikme sayısını gösterir.

ARDL modeli, hata düzeltme modeline dayalı olarak kısa dönem ilişkilerin katsayılarını hesaplamaktadır. Bu modellerde negatif ve anlamlı olan hata düzeltme katsayısı, kısa dönem dengesizliklerin ne kadar sürede düzelme eğiliminde olduğunu göstermektedir (Karagöl, Erbaykal ve Ertuğrul, 2007). Avustralya ve Uruguay için denklem sırasıyla (3.2)'deki gibi yazılmaktadır.

$$\begin{aligned}
\Delta \ln(GINI)_t = & \beta_0 \sum_{i=1}^{\rho} \beta_1 \Delta \ln(GINI)_{t-1} + \sum_{i=0}^{\rho} \beta_2 \Delta \ln(IE)_{t-1} \\
& + \sum_{i=0}^{\rho} \beta_3 \Delta \ln(GDP)_{t-1} + \sum_{i=0}^{\rho} \beta_4 \Delta \ln(TAX)_{t-1} + \beta_5 \ln(GINI)_{t-1} \\
& + \beta_6 \ln(IE)_{t-1} + \beta_7 \ln(GDP)_{t-1} + \beta_8 \ln(TAX)_{t-1} + \varepsilon_t
\end{aligned} \quad (3.2)$$

Yukarıdaki denklemlerde, simge Δ birinci fark operatörünü temsil etmekte olup, β_0 sabit eğilim katsayısıdır ve $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ katsayıları kısa dönem dinamik ilişkiyi $\beta_5, \beta_6, \beta_7, \beta_8$ katsayıları ise uzun dönem dinamik ilişkiyi göstermektedir.

$H_0: \beta_5 = \beta_6 = \beta_7 = \beta_8 = 0$ (Eş bütünleşme yok)

$H_1: \beta_5 \neq \beta_6 \neq \beta_7 \neq \beta_8 = 0$ (Eş bütünleşme var)

Bound Test sonuçları, $\beta_5, \beta_6, \beta_7, \beta_8$ 'in aynı anda sıfıra eşit olup olmadığını inceleyen bir F- Testi kullanılarak elde edildi. Hesaplanan F istatistiği, alt sınır değerinden düşük olursa H sıfır hipotezi reddedilemez ve değişkenler arasında uzun dönemde korelasyonun olmadığı yargısına ulaşılır. Eğer F istatistiğinin değeri alt ve üst sınır arasındaysa bu konuda bir yorum yapılmazken üst sınırdan büyük olduğu durumda H sıfır hipotezi reddedilerek değişkenlerin uzun dönemde ilişkisinin varlığı kabul edilmiş olur.

Eş bütünleşmenin varlığı tespit edildikten sonra ARDL kısa ve uzun dönem model tahmin denklemi (3.3) ve (3.4)'teki gibi gösterilir.

$$\begin{aligned}
\ln(GINI)_t = & \beta_0 \sum_{i=1}^{\rho} \beta_1 \ln(GINI)_{t-1} + \sum_{i=0}^{\rho} \beta_2 \ln(IE)_{t-1} + \sum_{i=0}^{\rho} \beta_3 \ln(TAX)_{t-1} \\
& + \sum_{i=0}^{\rho} \beta_4 \ln(GDP)_{t-1} + \varepsilon_t
\end{aligned} \quad (3.3)$$

$$\begin{aligned}
\Delta \ln(GINI)_t = & \beta_0 \sum_{i=1}^{\rho} \beta_1 \Delta \ln(GINI)_{t-1} + \sum_{i=0}^{\rho} \beta_2 \Delta \ln(IE)_{t-1} \\
& + \sum_{i=0}^{\rho} \beta_3 \Delta \ln(GDP)_{t-1} + \sum_{i=0}^{\rho} \beta_4 \Delta \ln(TAX)_{t-1} \\
& + \theta ECT_{t-1} + \varepsilon_t
\end{aligned} \quad (3.4)$$

3.2.2. Avustralya'ya İlişkin Bulgular

Tablo 3.2'deki verilere göre değişkenlerin 29 gözlemden oluşan yıllık zaman serileri gösterilmiştir. Jarque-Bera testi sonucuna göre olasılık değerinin %5'ten büyük olması yokluk hipotezinin reddedilerek normal dağıldığını göstermektedir. Basıklık değerinin 3'ten küçük olması değişkenlerin genellikle daha homojen bir dağılım sergilediğini göstermektedir. lnGDP için standart sapma değerleri diğer değişkenlere kıyasla en yüksek seviyededir. Bu durum, ekonomik büyümenin dönemler içinde dalgalanmasının yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.2: Tanımlayıcı İstatistikler

	LNGINI	LNIE	LNTAX	LNGDP
Ortalama	3.450255	2.622645	3.108188	10.77208
Medyan	3.456317	2.624669	3.103689	10.81896
Maximum	3.496508	2.721295	3.214064	10.97643
Minimum	3.367296	2.525729	2.994732	10.49421
Std. Dev.	0.044291	0.060654	0.064825	0.160095
Çarpıklık	-0.822076	-0.053122	-0.031838	-0.456956
Basıklık	2.276525	1.747234	2.105635	1.800576
Jarque-Bera	3.898873	1.910025	0.971433	2.747573
Olasılık	0.142354	0.384807	0.615256	0.253147
Gözlem	29	29	29	29

3.2.2.1. Birim Kök Test İstatistik Değerleri

Araştırmada kullanılan değişkenlerin ADF (Augmented Dickey Fuller) ve PP (Phillips Perron) sonuçlarına göre birim kök test istatistik değerleri Tablo 3.3 ve 3.4'te gösterilmiştir. Gecikme uzunluğu belirlenmesinde Schwarz bilgi kriteri kullanılarak tahmin yapılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi (ARDL) yöntemi, değişkenlerin durağanlık özelliklerini göz önünde bulundurarak seriler arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışır. Bu modelde değişkenlerin seviyede veya birinci farkı alındığı durumlarda olduğu gibi farklı düzeylerde birim kök içermesi halinde de seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkisini açıklayabilmektedir. Modeldeki serilerin ikinci farkı alındığında durağan olması halinde bu yöntem uygulanamaz, çünkü ikinci farkı alındığında durağan olmaları halinde, modelin yanıltıcı sonuçlar üretmesi anlamına gelir (Pesaran, Shin ve Smith, 2001). Analiz edilen zaman serilerinin bu gereksinimleri karşılaması için, ARDL modelini tahmin etmeden önce verilerin entegrasyon düzeyini incelemek üzere iki farklı birim kök testi uygulanır.

Tablo 3.3: ADF Birim Kök Test İstatistikleri

Sabit+Trendli Model				
Seviye I(0)			Birinci fark I(1)	
Değişkenler	t-istatistik	Olasılık	t-istatistik	Olasılık
lnGINI	3.7668	0.9999	-3.8568	0.0287***
lnIE	-1.6403	0.7505	-3.9477	0.0236**
lnGDP	-22.4169	0.0001***	-4.4857	0.0000**
lnTAX	-2.7443	0.2333	-3.8242	0.0307***

Tablo 3.4: PP Birim Kök Test İstatistikleri

Sabit+Trendli Model				
Seviye I(0)			Birinci fark I(1)	
Değişkenler	t-istatistik	Olasılık	t-istatistik	Olasılık
lnGINI	-1.0926	0.9998	-3.7413	0.0365**
lnIE	-4.0550	0.0183**	-34.7913	0.0000***
lnGDP	-0.6550	0.9670	-5.3551	0.0010***
lnTAX	-1.8901	0.6328	-3.7763	0.0339**

Tablo 3.3 ve 3.4 incelendiğinde, lnGDP değişkeni ADF birim kök testi, lnIE değişkeni PP birim kök testi, sabit+trendli modeller için seviyede durağanlık I (0) göstermektedir. Diğer değişkenler ADF ve PP için seviyede durağan değildir. Değişkenlerin birinci farkları incelendiğinde ise tüm değişkenler için durağanlık söz konusudur. Avustralya için birim kök testleri genel olarak değerlendirildiğinde lnGDP ve lnIE değişkenlerinin seviyede I(0) diğer değişkenlerin birinci farkta I(1) durağan olduğu söylenebilir. Değişkenlerin farklı seviyelerde durağanlık göstermesi halinde hem uzun hem de kısa dönemli ilişki için kararlı tahminler yapmaya imkân sağlayan ARDL modeli tercih edilebilmektedir. Tablo 3.3 ve 3.4’de gösterilen sonuçlar, tüm veri serilerinin düzeyde ya da birinci farkı alındığında durağan olduğunu gösterdiği için, ARDL modeli ve uzun dönem eş bütünleşme analizini kullanabilme imkanı tanımaktadır.

Değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisi F-testi ile sınanmaktadır (Narayan ve Smyth, 2006). Sıfır hipotezi (H0) eş bütünleşme ilişkisinin bulunmadığını ifade ederken, alternatif hipotez (H1) ise eş bütünleşme ilişkisinin varlığını ifade eden bir testle sınanmıştır. Modelle ilgili gerçekleştirilen sınır testi sonuçları tablo 3.5’de sunulmuştur.

Tablo 3.5: Sınır Testi Sonuçları

ARDL (4, 1, 3, 3)			Anlamlılık Düzeyi	Alt Sınır	Üst Sınır
P	F İstatistik	8,5352	10%	3.008	4.15
2	k	3	5%	3.71	5.018
			1%	5.333	7.063

Tablo 3.5'de görüleceği üzere, ARDL modeli ve sınır test sonuçlarına göre hesaplanan F-İstatistik değeri, 8,53522'dir. Hesaplanan bu değer, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerindeki tüm üst sınır kritik değerlerinden büyük olduğu için H0 hipotezi reddedilmektedir. Bu sonuçlar, seriler arasında eş bütünleşmenin varlığına yani değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.6: ARDL Tanısal (Diyagnostik) Test Sonuçları

Testler	F-Statistic / Jarque-Bera	Olasılık
Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Test:	2,1170	0,1828
Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi	0,4217	0,9318
Normallik Test	1,5587	0,4587
Ramsey	0,005347	0,9433

ARDL analizi, ekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri belirleme konusunda popüler bir yöntemdir. Bu prosedürdeki ilk aşama, modele dâhil edilecek ideal gecikme sayısını bulmaktır. Bu kriter, verinin temel dinamiklerini etkili bir şekilde yansıtmak için ideal gecikme sayısını seçmede önemli bir tekniktir.

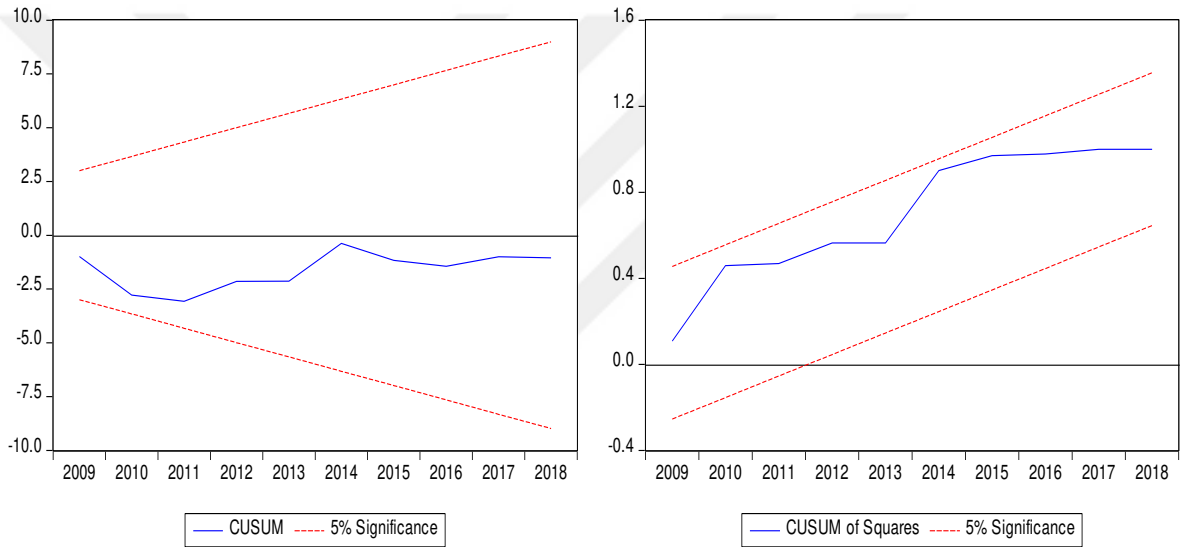
Modelin performansını kontrol etmek için tanısal testler yapılır. Bu testler, modelin varsayımlarının karşılandığından ve sonuçların güçlü ve güvenilir olduğundan emin olmak açısından kritik bir rol oynar. Tanısal testler, modelin çeşitli yönlerini inceleyerek hata terimlerinin normal dağılımını, otokorelasyonun olmamasını ve değişen varyansın olmamasını içerir. Eğer Otokorelasyon, değişen varyans ve normallik test sonuçları, belirlenen %5 anlamlılık düzeyinden daha yüksek bir olasılık değerini göstermesi halinde otokorelasyon, heteroskedastisite olarak da isimlendirilen değişen varyans ve normallik probleminin olmadığı anlaşılmaktadır (Petek ve Çelik, 2017).

Tablo 3.6 incelediğinde, ARDL modelinin tanısal sonuçlarına göre Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi, Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi ve

Normallik Test sonuçlarında olasılık değerlerinin, %5'ten daha büyük olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple, otokorelasyon, değişen varyans ve normallik problemi bulunmamaktadır. Tablo 3.6'daki Ramsey RESET olasılık değerine bakıldığında bu değer %5'ten büyük bulunmuştur. Bu durum, modelin spesifikasyon hatasına işaret etmediği sonucuna varmamıza neden olmuştur. Bu durumda, modelin ek açıklanabilirlik veya geliştirmelere ihtiyaç duyup duymadığını değerlendirmek için yapılacak diğer testlerin daha fazla bilgi sağlayabileceği düşünülmektedir.

Modelin tahmin edilen parametre istatistiklerinin istikrar veya istikrarsızlığını belirlemek için yapılan CUSUM ve CUSUM-Q testleri aşağıda sunulmuştur.

Şekil 3.1: Cusum ve Cusum of Square Test Sonuçları

Zaman serilerinde yapısal kırılmaları tespit etmek için kullanılan CUSUM ve CUSUM-S grafikleri incelendiğinde, değişkenlerin normal olarak dağıldığını ve veride %5 önem düzeyinde yapısal kırılma belirtisi olmadığı bulunmuştur. Bu, zaman serisi verisinin zaman içinde ani değişiklikler veya olağandışı dalgalanmalardan arınmış ve istikrarlı olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle, analiz sonuçları değişkenler arasındaki ilişkileri güvenilir bir şekilde temsil etmede kullanılabilir olarak kabul edilebilir.

3.2.2.2. Hata Düzeltme Modelinin Sonuçları

Error Correction (EC) veya hata düzeltme terimi, modeldeki hataları düzeltmeye çalışır ve değişkenler arasındaki kısa dönemli sapmaların zaman içinde nasıl düzeldiğini gösterir. Yani, hata düzeltme terimi, değişkenler arasındaki uzun dönemde dengeye geri

dönme eğilimini gösteren bir mekanizmayı temsil eder. Her değişken için tahmin edilen katsayılar, bunların t istatistikleri ve anlamlılık düzeylerini gösteren sonuçlar Tablo 3.7'de sunulmuştur.

Tablo 3.7: Hata Düzeltme Modeli Sonuçları (4,1,3,3)

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C	-5.759291	0.863125	-6.672600	0.0001
D(LNGINI(-1))	0.543450	0.146110	3.719473	0.0040
D(LNGINI(-2))	0.447583	0.139955	3.198055	0.0095
D(LNGINI(-3))	0.426767	0.145820	2.926669	0.0151
D(LNIE)	0.292027	0.296705	0.984235	0.3482
D(LNTAX)	-0.070905	0.028796	-2.462331	0.0335
D(LNTAX(-1))	0.014863	0.028692	0.518017	0.6157
D(LNTAX(-2))	0.049763	0.023451	2.122019	0.0598
D(LNGDP)	0.097568	0.103603	0.941747	0.3685
D(LNGDP(-1))	-0.187315	0.134371	-1.394014	0.1935
D(LNGDP(-2))	0.265830	0.109916	2.418477	0.0362
CointEq(-1)*	-1.383630	0.207687	-6.662078	0.0001

Araştırma, Hata Düzeltme Terimi'nin (ECT) tüm test edilen modellerde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olduğunu göstermektedir. Hata düzeltme teriminin istatistiksel olarak anlamlı olması için hata düzeltme katsayısının 0 ile -1 arasında bir değer olması gerekir. Bu sonuç uzun dönemde dengesizliklerin değerine doğru düzeltme eğiliminde, hata düzeltme sürecinin denge değerinin etrafında salınımlar yaparak hızlı bir şekilde denge değerine vardığını gösterir (Alam ve Quazi, 2003).

Tablo 3.7 incelendiğinde, hata düzeltme katsayı değerinin -1,3836 değerinde olduğu bulunmuş olup, bu değer %1 seviyesinde anlamlı değerdedir. Hata düzeltme katsayısının -1.3836 olması, birimlik bir sapmanın yaklaşık olarak $1 / 1.3836 \approx 0.7226$ dönemde düzeltileceğini gösterir. Yıl bazında bu birimlik sapma yaklaşık olarak $0.723 * 12 \approx 8.676$ ayda dengeye gelebilmektedir. Bu durum bize değişkenler arasında uzun dönemli istikrarlı bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Yine Tablo 3.7'de kısa dönemde kayıt dışı ekonomi ile gelir eşitsizliği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu durum kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerine kısa vadeli etkisinin önemli olmadığını göstermektedir.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Vergi yükü katsayısının olasılık değeri de % 5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3.8: ARDL Modelinin Uzun Dönem Katsayı Değerleri

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
LNIE	0.753213***	0.156975	4.798300	0.0007
LNTAX	-0.110397***	0.029737	-3.712433	0.0040
LNGDP	0.555005***	0.063435	8.749131	0.0000

ARDL modeline ait değişkenlerin uzun dönemli katsayı değerleri Tablo 3.8’deki gibidir. Bu tabloda, ARDL modelinde yer alan değişkenlerin uzun dönem katsayıları yer almaktadır. Bu modele ait değişkenlerin uzun dönem katsayı değerlerine bakıldığında, kayıt dışı ekonomi (lnIE) katsayısı yaklaşık 0.7532 olarak tahmin edilmiştir. Ayrıca, olasılık değerine de bakılırsa bu katsayı istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre incelenen dönemde kayıt dışı ekonominin %1 artması gelir dağılımı eşitsizliğini yaklaşık % 0,75 oranında artırmaktadır. Bu sonuçlara göre, kayıt dışı ekonomi ile gelir dağılımı eşitsizliği arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkinin olduğunu ve bu ilişkinin yönünün pozitif olduğunu söylemek yerinde olacaktır. İki değişken arasındaki ilişkinin yönünün pozitif olduğu sonucu, literatürde yer alan Rosser, Rosser ve Ahmed (2000), Chong ve Gradstein (2007), Romero (2007), M N Georgiou (2013), Williams (2014), Gasteratos, Karamalis ve Koutoupis (2016), Elveren ve Özgür’ün (2016), Berdiev ve Saunoris (2019) ve Pham, Truong ve Hoang’un (2023) elde ettiği sonuçlarla uyumludur.

Bahsi geçen çalışmaların kayıt dışı ekonomiyle gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin yönünün pozitif olduğunu açıklamadaki ortak argümanları aşağıdaki gibi özetlenebilir: Giderek büyüyen kayıt dışı ekonominin vergi gelirlerini azaltarak güvencesiz bir şekilde çalışmayı göze alanların sosyal güvenlik katkı paylarını ödememesi nedeniyle sosyal güvenlik ağlarının finansmanında sorunlara yol açacağı, zayıflayan sosyal güvenlik ağları sebebiyle daha fazla gelir eşitsizliğine neden olacağını belirtmektedir. Yine aynı zamanda kamu hizmetlerinin ifa edilebilmesi için gerekli kaynaklara ulaşamaması, sosyal devletin gereği olan sağlık, eğitim, alt yapı ve sosyal hizmetler gibi toplumsal harcamaları sekteye uğratmakta, toplum içerisinde bu tür hizmetlere erişimde eşitsizliğe yol açarak gelir dağılımının olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, bunların yanında resmi ekonomi içerisinde var olan standartlara ve düzenlemelere tabi olmak zorunda olmamaları sebebiyle piyasadaki rekabet ortamını bozarak ekonomik istikrarsızlığa yol açar ve bu durum gelir dağılımı adaletinin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

Değişkenlere ait uzun dönem katsayılarından vergi yükü (lnTAX) katsayısı yaklaşık -0.1103'dir. Ayrıca, olasılık değerine de bakılırsa bu katsayı istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu minvalde araştırma yapılan dönemde vergi yükünün %1 oranında artması gelir dağılımı eşitsizliğini yaklaşık % 0,11 oranında azaltmaktadır. Bu durum değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün negatif olduğunu göstermektedir. Bu durum, Balseven ve Tugcu (2017), Durak ve Akalın (2022) ve Tabar'ın (2023) çalışmaları ile uyumludur. Bahsi geçen çalışmalarda da ifade edildiği üzere, kayıt dışı ekonomi ile vergi yükü değişkenlerinin arasındaki negatif yönlü ilişkinin muhtemel sebepleri, toplam vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergilerin oransal payının artmasının, genellikle varlıklı kesimden orta ve düşük gelirli kesime doğru bir tür gelir transferi olarak yorumlanır. Bu durum vergi sisteminin sosyal adaletin sağlanması ve gelir dağılımının daha adil bir yapıya getirilmesinde etkin bir araç olarak kullanılabileceğini ortaya koyar.

Tablo 3.8'de görüleceği üzere, kişi başı GSYH (lnGDP) katsayısı yaklaşık 0.5550'dir. Bu sonuçlardan anlaşılabileceği üzere araştırması yapılan dönemde ekonomik büyümenin %1 oranında artması gelir dağılımı eşitsizliğini yaklaşık % 0,55 oranında artırmaktadır. Bu sonuçlar, ekonomik büyüme ile gelir dağılımı eşitsizliğinin arasındaki istatistiksel ilişkinin yönünün pozitif olduğu görülmektedir. Araştırmanın bulgularına göre, bu durum Barro (2000), Dişbudak ve Süslü (2007), Balseven ve Tugcu (2017), Durak ve Akalın'ın (2022) araştırmaları ile uyumludur. İki değişken arasındaki pozitif yönlü ilişkinin temel sebebini, gelişmiş ülkelerde finansal sistem içerisinde bireylerin ve işletmelerin krediye erişiminde, kredi kısıtlamalarının olmamasıyla açıklamışlardır.

Gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkileri inceleyen bu araştırmaların bulguları, Kuznets'in ters U hipotezinin geçerli olmadığını göstermektedir. Artan büyümeden üst gelir gruplarının daha fazla pay elde edeceği aynı zamanda bazı sektörlerdeki teknolojik ilerlemeler ve küreselleşmenin belirli meslek gruplarını daha çok olumsuz etkileyeceği görüşleriyle büyümenin gelir dağılımını bozucu etki yaptığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak; Avustralya gibi gelişmiş bir ülke özelinde bakıldığında kayıt dışı ekonomideki büyüme, kamu gelirlerinin (vergi ve sosyal güvenlik primleri gibi) azalmasına yol açması nedeniyle devletin gelir dağılımının daha adil hale getirilmesine yönelik refah programlarının fonlarını sınırlayacaktır. Sosyal devletin gereği olan sağlık, eğitim, alt yapı ve sosyal hizmetler gibi toplumsal harcamaları sektöre uğratarak, toplum içerisinde bu tür hizmetlere erişimde eşitsizliğe yol açacaktır. Kayıt dışı ekonomik

faaliyetler bunlara paralel olarak, resmi ekonomi içerisinde var olan standartlara ve düzenlemelere tabi olmak zorunda olmamaları sebebiyle piyasadaki rekabet ortamını bozarak ekonomik istikrarsızlığa yol açacaktır. Dolayısıyla tüm bu durumlar neticesinde, kayıt dışı ekonomi toplum içerisinde ekonomik ve sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olarak, gelir dağılımının daha adaletsiz hale gelmesine neden olmaktadır.

3.2.3. Uruguay'a İlişkin Bulgular

Gelişmekte olan ülke grubunu temsilen örnek ülke olan Uruguay ile ilgili olarak Tablo 3.9'daki verilere göre değişkenlerin 29 gözlemde oluşan yıllık zaman serileri gösterilmiştir. Jarque-Bera testi sonucuna göre olasılık değerinin %5'ten büyük olması yokluk hipotezinin normal dağıldığını göstermektedir.

lnGDP için standart sapma değerleri diğer değişkenlere kıyasla en yüksek seviyededir. Bu durum, ekonomik büyümenin dönemler içinde dalgalanmasının yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.9: Tanımlayıcı İstatistikler

	LNGINI	LNIE	LNTAX	LNGDP
Ortalama	3.678442	3.829719	2.860374	9.398182
Medyan	3.673766	3.828641	2.878637	9.329960
Maximum	3.761200	3.914021	3.078694	9.766543
Minimum	3.597312	3.747148	2.687847	9.022407
Std. Dev.	0.056076	0.049182	0.078020	0.237957
Çarpıklık	0.027310	0.058226	0.116064	0.301588
Basıklık	1.735516	2.180972	4.141529	1.753709
Jarque-Bera	1.935632	0.826945	1.639674	2.316451
Olasılık	0.379912	0.661350	0.440503	0.314043
Gözlem	29	29	29	29

3.2.3.1. Birim Kök Test İstatistik Değerleri

Araştırmada kullanılan değişkenlerin ADF (Augmented Dickey Fuller) ve PP (Phillips Perron) birim kök test sonuçları tablo 3.10 ve 3.11'de gösterilmiştir. Gecikme uzunluğu belirlenmesinde Schwarz bilgi kriteri kullanılarak tahmin yapılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi (ARDL) yöntemi, değişkenlerin durağanlık özelliklerin göz önünde bulundurarak seriler arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışır. Bu modelde değişkenlerin seviyede veya birinci farkı alındığı durumlarda olduğu gibi farklı düzeylerde birim kök içermesi halinde de seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkisini açıklayabilmektedir. Modeldeki serilerin ikinci farkı alındığında durağan olması halinde

bu yöntem uygulanamaz, çünkü ikinci farkı alındığında durağan olmaları halinde bu durum modelin yanıltıcı sonuçlar üretmesi anlamına gelir (Pesaran, Shin ve Smith, 2001). Analiz edilen zaman serilerinin bu gereksinimleri karşılaması için, ARDL modelini tahmin etmeden önce verilerin entegrasyon düzenini incelemek üzere iki farklı birim kök testi uygulanır.

Tablo 3.10: ADF Birim Kök Test İstatistiği

Sabit+Trendli Model				
Seviye I(0)			Birinci fark I(1)	
Değişkenler	t-istatistik	Olasılık	t-istatistik	Olasılık
lnGINI	-1.6731	0.7353	-6.6289	0.0000***
lnIE	-4.1649	0.0169**	-3.7374	0.0368**
lnGDP	-2.1869	0.4774	-6.6065	0.0000***
lnTAX	--3.0383	0.1402	-6.5662	0.0000***

Tablo 3.11: PP Birim Kök Test İstatistiği

Sabit+Trendli Model				
Seviye I(0)			Birinci fark I(1)	
Değişkenler	t-istatistik	Olasılık	t-istatistik	Olasılık
lnGINI	-1.1387	0.9038	-6.6435	0.0000***
lnIE	-1.7590	0.6972	-3.7762	0.0340**
lnGDP	-1.7540	0.6996	-6.6774	0.0000***
lnTAX	-3.0661	0.1335	-6.8339	0.0000***

Tablo 3.10 ve 3.11 incelendiğinde, lnIE değişkeni ADF birim kök testi, sabit+trendli model için seviyede I (0) durağanlık göstermektedir. Diğer değişkenler ADF ve PP için, seviyede durağan değildir. Değişkenlerin birinci farkları incelendiğinde ise tüm değişkenler için durağanlık söz konusudur. Uruguay için birim kök testleri genel olarak değerlendirildiğinde, lnIE değişkeninin ADF için, seviyede I(0), diğer değişkenlerin birinci farkta I(1) durağan olduğu söylenebilir.

Değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisi F-testi ile sınanmaktadır (Narayan ve Smyth, 2006). Sıfır hipotezi (H0) eş bütünleşme ilişkisinin bulunmadığını ifade ederken, alternatif hipotez (H1) ise eş bütünleşme ilişkisinin varlığını ifade eden bir testle sınanmıştır. Modelle ilgili gerçekleştirilen sınır testi sonuçları Tablo 3.12’de gösterilmiştir.

Tablo 3.12: Sınır Testi Sonuçları

ARDL (1, 1, 4, 4)			Anlamlılık Düzeyi	Alt Sınır	Üst Sınır
P	F İstatistik	11,5861	10%	2,72	3,77
2	k	3	5%	3,23	4,35
			1%	4,29	5,61

Tablo 3.12'de görüleceği üzere, ARDL modeli ve sınır test sonuçlarına göre hesaplanan F-İstatistik değeri, 11,5861'dir. Hesaplanan bu değer, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerindeki tüm alt ve üst sınır kritik değerlerinden büyük olması sebebiyle H0 hipotezi reddedilmektedir. Bu sonuçlar, seriler arasında eş bütünleşmenin varlığına yani değişkenler arasında uzun dönemli bir korelasyonun olduğuna işaret etmektedir.

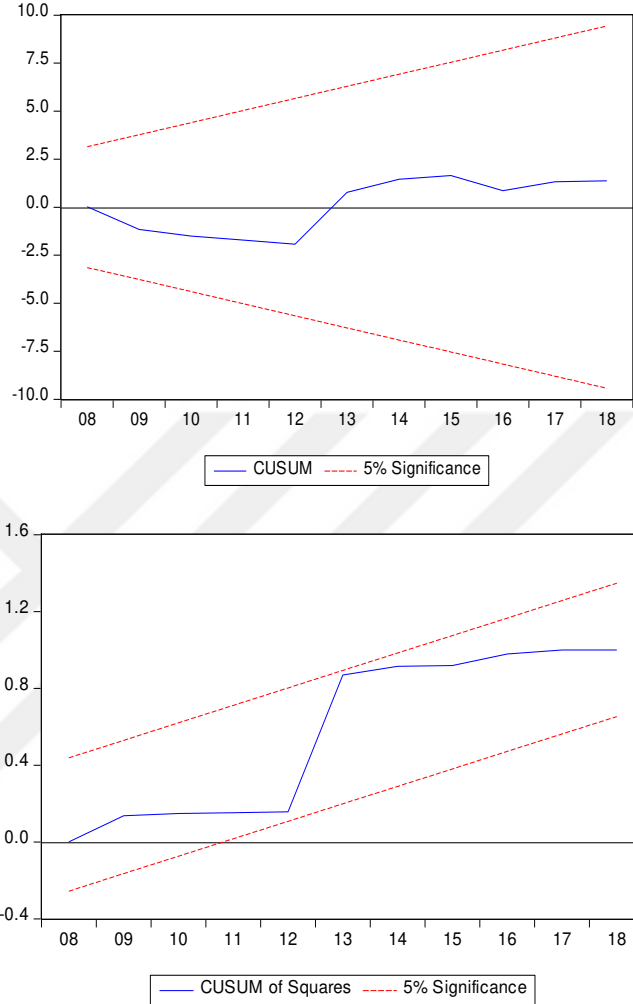
Tablo 3.13: ARDL Tanısal (Diyagnostik) Test Sonuçları

Testler	F-Statistic / Jarque-Bera	Olasılık
Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Test:	0,8206	0,4706
Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi	1,0049	0,5032
Normallik Test	0,4139	0,8130
Ramsey	0,06564	0,8030

Modelin performansını kontrol etmek için tanısal testler yapılır. Bu testler, modelin varsayımlarını karşıladığından ve sonuçların güçlü ve güvenilir olduğundan emin olmak açısından kritik bir rol oynar. Tanısal testler, modelin çeşitli yönlerini inceleyerek hata terimlerinin normal dağılımını, otokorelasyonun olmamasını ve değişen varyansın olmamasını içerir. Eğer Otokorelasyon, değişen varyans ve normallik test sonuçları, belirlenen %5 anlamlılık düzeyinden daha yüksek bir olasılık değerini göstermesi halinde otokorelasyon, değişen varyans ve normallik probleminin olmadığı anlaşılmaktadır (Petek ve Çelik, 2017). Tablo 3.13 incelediğinde ARDL modelinin tanısal sonuçlarına göre, Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Testi, Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi ve Normallik Test sonuçlarında olasılık değerlerinin, %5'ten daha büyük olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla, otokorelasyon, değişen varyans ve normallik problemi bulunmamaktadır. Tablodaki Ramsey RESET olasılık değerine bakıldığında bu değer %5'ten büyük bulunmuştur. Bu durum, modelin spesifikasyon hatasına işaret etmediği sonucuna varmamıza neden olmuştur. Bu durumda, modelin ek açıklanabilirlik veya geliştirmelere ihtiyaç duyup duymadığını değerlendirmek için yapılacak diğer testlerin daha fazla bilgi sağlayabileceği düşünülmektedir.

Modelin tahmin edilen parametre istatistiklerinin istikrar veya istikrarsızlığını belirlemek için yapılan CUSUM ve CUSUM-Q testleri aşağıda sunulmuştur.

Şekil 3.2: Cusum ve Cusum of Square Test Sonuçları

Zaman serilerinde yapısal kırılmaları tespit etmek için kullanılan CUSUM ve CUSUM-S grafikleri incelendiğinde, değişkenlerin normal olarak dağıldığını ve veride %5 önem düzeyinde yapısal kırılma belirtisi olmadığını bulmuştur. Bu, zaman serisi verisinin zaman içinde ani değişiklikler veya olağandışı dalgalanmalardan arınmış ve istikrarlı olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle, analiz sonuçları değişkenler arasındaki ilişkileri güvenilir bir şekilde temsil etmede kullanılabilir olarak kabul edilebilir.

3.2.3.2. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Çalışmanın temel bileşenlerinden biri olan hata düzeltme sonuçlarını içeren tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 3.14: Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C	15.27156	1.986688	7.686945	0.0000
D(LNIE)	-0.018863	0.422472	-0.044649	0.9652
D(LNTAX)	-0.004244	0.031577	-0.134410	0.8955
D(LNTAX(-1))	-0.245252	0.037302	-6.574803	0.0000
D(LNTAX(-2))	-0.230380	0.037619	-6.123973	0.0001
D(LNTAX(-3))	-0.194132	0.047958	-4.048000	0.0019
D(LNGDP)	-0.195758	0.059186	-3.307509	0.0070
D(LNGDP(-1))	0.389536	0.086112	4.523586	0.0009
D(LNGDP(-2))	0.339470	0.085842	3.954582	0.0023
D(LNGDP(-3))	0.177461	0.070511	2.516766	0.0286
CointEq(-1)	-0.484849	0.063130	-7.680100	0.0000

Araştırma, Hata Düzeltme Terimi'nin (ECT) tüm test edilen modellerde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ve negatif yönlü bir korelasyonun olduğunu göstermektedir. Hata düzeltme teriminin istatistiksel olarak anlam ifade etmesi için hata düzeltme katsayısının 0 ile -1 arasında bir değer olması gerekir. Bu sonuç uzun dönemde dengesizliklerin değerine doğru düzeltme eğiliminde olduğunu ortaya koyar (Alam ve Quazi, 2003).

Tablo 3.14 tetkik edildiğinde, hata düzeltme katsayısı 0,4848 değerinde bulunmuş olup %1 seviyesinde anlamlı değerdedir. Hata düzeltme katsayısının - 0,4848 olması, birimlik bir sapmanın yaklaşık olarak $1 / 0,4848 \approx 2.06$ dönemde düzeltileceğini gösterir. Yıl bazında bu birimlik sapma yaklaşık olarak $2,06 * 12 \approx 24,72$ ayda dengeye gelebilmektedir. Bu durum bize değişkenler arasında uzun dönemli istikrarlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Yine Tablo 3.14' te kısa dönemde kayıt dışı ekonomi ile gelir eşitsizliği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu durum kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerine kısa vadeli etkisinin önemli olmadığını göstermektedir.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Vergi yükünün katsayısının olasılık değeri de % 5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Tahmin edilen ARDL modeline ilişkin uzun dönem katsayıları Tablo 3.15'de sunulmuştur.

Tablo 3.15: ARDL Modelinin Uzun Dönem Katsayıları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik	Olasılık
LNIE	-4.720814	0.648069	-7.284426	0.0000
LNTAX	0.467408	0.240993	1.939505	0.0785
LNGDP	-1.182580	0.148270	-7.975876	0.0000

ARDL modeline ait değişkenlerin uzun dönemli katsayı değerleri Tablo 3.15' teki gibidir. ARDL modelinde bulunan değişkenlerin uzun dönem katsayı değerleri yer almaktadır. Bu modele ait değişkenlerin uzun dönem katsayı değerlerine bakıldığında, kayıt dışı ekonomi (InIE) katsayısı yaklaşık $-4,7208$ olarak tahmin edilmiştir. Ayrıca, olasılık değerine de bakılırsa bu katsayı istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre incelenen dönemde kayıt dışı ekonominin %1 artması gelir dağılımı eşitsizliğini yaklaşık % 4.72 oranında azaltmaktadır. Bu sonuçlara göre kayıt dışı ekonomi ile gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki ilişkinin yönünün negatif olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum araştırma bulgularımızın daha önceki Romero (2007), Dell'Anno ve Solomon (2009), Bhattacharya (2011), Kar ve Saha'nın (2012), Pham, Truong ve Hoang'un (2023) araştırmaları ile uyumlu olduğunu göstermektedir. İki değişken arasındaki negatif yönlü ilişkinin temel sebebinin az gelişmiş ülkelerde maaşların daha düşük olmasının, yeterli servete sahip olmayan kişilerin kayıtlı sektördeki yüksek giriş maliyetlerini de göz önünde bulundurduğunda, kayıt dışı sektörde girişimci olmaya teşvik edeceğini belirtmişlerdir. Daha düşük faiz oranlarına erişebilmek için, üretim ölçeklerini kayıtlı hale getirmenin daha karlı olduğu bir düzeye kadar genişleten girişimcilerin sayısının artmasıyla birlikte, kayıt dışı ekonominin küçüleceğini öngörmektedir.

Çalışmamıza konu olan Uruguay özelinde, kayıt dışı ekonomiyle gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin yönünün negatif olmasındaki argümanlarımız, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kayıtlı ekonomi içerisinde gelir elde etme şansı bulamayan bireylerin, kayıt dışı ekonomide düşük düzeyde olsa bile gelir elde edebilmelerinin gelir adaletine olumlu katkılarda bulunabileceği ve gelir dağılımını daha dengeli hale getirebileceği yönündedir. Gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelere kayıtlı sektörde iş imkanı bulamayan bireyler kayıt dışı sektörlere yönelerek buralarda girişimci olma fırsatına ulaşacaklardır. Maaşların daha düşük olmasının, yeterli servete sahip olmayan kişilerin kayıtlı sektördeki yüksek giriş maliyetlerini de göz önünde bulundurduğunda, kayıt dışı sektörde girişimci olmaya teşvik edecektir. Kayıtlı kredi sektöründeki daha düşük faiz oranlarına erişmek için üretim ölçeklerini işi kayıtlı hale getirmenin daha karlı olduğu bir düzeye kadar genişleten yeterli sayıda girişimciye ulaştıktan sonra kayıt dışı ekonominin küçülmesi muhtemeldir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerdeki artış, yoksul bireylerin ve küçük işletmelerin vergi yüklerini azaltır. Bu durum, rekabeti artırabilir ve mali kaynakların çeşitlenmesine katkıda bulunabilir. Aynı zamanda, kayıt dışı ekonomi, hükümet düzenlemelerindeki olumsuzluklarla başa çıkmak isteyen bireyler ve işletmeler

için bir alternatif olabilir. Yanlış veya ağır yasal düzenlemelerin olduğu durumlarda, ağır kredi kısıtlamalarına tabi olan bireyler ve işletmelerin kayıt dışı ekonomi içinde faaliyet göstermeleri, sosyal ve ekonomik kurumları dönüştürme çabalarına imkân sağlayabilir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyümesinin yoksulların ve küçük işletmelerin vergi yüklerini azaltmaya yardımcı olacak ve zayıf kurumları desteklemek ve girişimcilik dinamizmini ve pazar verimliliğini kolaylaştırmak için iyi bir alternatif olabilecektir. Kayıt dışı ekonomi büyüklüğünün yeterince yüksek bir seviyeye ulaştığında, ölçek etkisiyle yoksulların istihdamını ve gelirini artıracak, bu da gelir eşitsizliğinde önemli bir azalmaya neden olması muhtemeldir. Bu bağlamda, kayıt dışı ekonominin varlığı, gelir eşitsizliği ile mücadelede ve ekonomik kalkınmayı desteklemede potansiyel avantajlara işaret edebilir.

Değişkenlere ait uzun dönem katsayılarından vergi yükü (lnTAX) katsayısı yaklaşık 0.4674'dür. Ancak, olasılık değerine bakıldığında bu katsayı istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 3.15'te görüleceği üzere, kişi başı GSYH (lnGDP) katsayısı yaklaşık 1,1825'dir. Buna göre incelenen dönemde ekonomik büyümenin %1 artması gelir dağılımı eşitsizliğini yaklaşık % 1,18 oranında azaltmaktadır. Bu sonuçlara bakarak, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı eşitsizliği değişkenleri arasındaki ilişkinin yönünün negatif olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmanın bulgularına göre, bu durum Barro (2000), Knowles (2005), Kanberoğlu ve Arvas (2014), Balseven ve Tugcu (2017) araştırmaları ile uyumludur. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin gelir dağılımı ile olan aralarındaki ilişkileri inceleyen bu çalışmaların ortak bulguları, Kuznets'in ters U hipotezinin geçerli olmadığını göstermektedir. Bu sonucun sebebi olarak, ekonomik büyümenin gelişmekte olan ülke ekonomilerinde daha geniş bir kesimin refahını arttırarak, yeni iş imkânları sağlayacağı ve bunun neticesinde gelirlerin artmasına katkı sağlayarak gelir eşitsizliğini azaltacağı yönündedir.

Sonuç olarak; kayıt dışı ekonomi, özellikle alt gelir gruplarına geçimlik düzeyde de olsa ek bir gelir kaynağı sunarak gelir adaletine olumlu katkılarda bulunabilir ve gelir dağılımını daha dengeli hale getirebilir. Kayıtlı sektörde faaliyette bulunabilme standartlarını sağlayamadığı için kayıt dışı çalışan küçük firmalar, yasal gerekliliklere uymadıkları için ruhsat ve denetleme gibi belirli maliyetlerden de kaçınabilirler. Aynı zamanda kayıt dışı çalışan firmalar, çevre kirliliğine engel olmanın maliyetlerinden de kaçınabilirler. Bu tür firmalar genellikle çevresel düzenlemelere uymak için gerekli

tedbirleri almazlar veya düşük maliyetli ve çevreye zararlı üretim yöntemlerini tercih ederler. Emisyon kontrol sistemleri kurma veya bakım gibi maliyetli çevresel tedbirleri almamayı tercih ederler. Kayıt dışı olmaları sebebiyle, çevresel düzenlemelere uyum sağlamak ve çevre dostu uygulamaların maliyetlerine de katlanmış olmazlar. Bununla beraber literatürde, dolaylı vergilerin gelir dağılımı adaletsizliği arttırıcı etkileri üzerine sıklıkla vurgu yapılmaktadır. Dolaylı vergiler daha çok tüketim vergileriyle ilgili olduğundan dolayı ödeme gücünü dikkate almaz ve bu sebeple kolay bir şekilde yansıtılarak gelir dağılımı adaletini olumsuz etkilediğine yönelik görüşler vardır. Gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergi yükünün çok daha fazla olduğu bilinen bir gerçektir. Dolaylı vergilerin payının artması, düşük gelirli bireylerin gelirlerinin önemli bir kısmının temel ihtiyaç malzemeleri olduğu düşünüldüğünde sosyal adaleti bozacaktır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler içerisinde yer alan Uruguay özelindeki çalışmamızın sonucu literatürle uyusmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. SONUÇ

Gelir dağılımı adaletini pozitif veya negatif yönde etkileyen çok sayıda makroekonomik ve sosyal faktörler bulunmaktadır. Bunların içerisinde kayıt dışı ekonomi, gelir dağılımı adaletini etkileyen faktörlerden en önemlilerinden birisi olarak görülmektedir. Kayıt dışı ekonomi ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların bir bölümü, kayıt dışı ekonomi ile gelir eşitsizliği arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koyarak kayıt dışı ekonominin gelir dağılımını bozduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanında bir kısım çalışmalar ise, kayıt dışı ekonomi ve gelir eşitsizliği arasında negatif bir ilişkinin olduğunu bulmuş ve kayıt dışı ekonominin alt gelir gruplarına geçimlik düzeyde dahi olsa ek bir gelir kaynağı sağlayarak gelir dağılımını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda kayıt dışı ekonomi ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların bir kısmı da ülke grubuna göre farklı bulgular elde etmişlerdir. Bu bakımdan literatürde kayıt dışı ekonomi ile gelir dağılımı arasındaki ilişki hakkında fikir birliği bulunmamaktadır.

Bu çalışmada, kullanılacak ekonometrik analizin tespiti ve değişkenlerin durağanlık özelliklerini belirlemek için ADF (Augmented Dickey Fuller) ve PP (Phillips Perron) birim kök testleri kullanılmıştır. ADF test sonuçları, incelenen tüm değişkenlerin birinci farklarında durağanlık özelliği gösterdiğini ve uzun dönemde dengeye doğru hareket ettiğini ortaya koymuştur. PP testi sonuçları, ADF testiyle tutarlı şekilde değişkenlerin birinci farklarında durağanlık özelliğini doğrulamaktadır.

Bu çalışmada, Avustralya ve Uruguay için kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerinde bir etkisinin olup olmadığı, 1990-2018 zaman dilimini içeren bir periyotta analiz edilmiştir. Yapılan çalışmada, nicel araştırma yöntemi kullanılarak veriler toplanmış, DGE model yöntemi ile tahmin edilen kayıt dışı ekonomi verileri dikkate alınmıştır. Bununla birlikte literatürde kayıt dışı ekonomi ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda, pek çok ülke üzerinde panel veri yöntemi uygulanmıştır. Bu çalışma ise mevcut çalışmalardan farklı olarak, gelişmiş ülke grubunu temsilen Avustralya ve gelişmekte olan ülke grubunu temsilen Uruguay'ı örnek ülke olarak seçip, ARDL yöntemi kullanarak kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin farklı olup olmadığını araştırarak literatüre katkı yapmayı amaçlamıştır.

Çalışmada, kayıt dışı ekonominin etkilediği mali ve ekonomik değişkenler belirlenmiş ve modelin katsayıları ARDL sınır testi yöntemi ile tahmin edilmiştir. Her

iki ülke örneğinde de kayıt dışı ekonomi ve gelir dağılımı arasında, istatistiksel olarak anlamlı bir uzun dönemli ilişki olduğuna yönelik çıkarımlar elde edilmiştir. Bununla birlikte Diagnostik test sonuçları, ARDL modelinin uygunluğunu ve geçerliliğini değerlendirmek maksadıyla kullanılmıştır.

Avustralya için araştırma bulgularına göre, değişkenlerin uzun dönem katsayı değerlerine bakıldığında, kayıt dışı ekonomi (lnIE) katsayısı yaklaşık 0.7532 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre incelenen dönemde kayıt dışı ekonominin %1 artması gelir dağılımı eşitsizliğini yaklaşık % 0,75 oranında artırmaktadır. Bu araştırma sonuçları kayıt dışı ekonomi ile gelir dağılımı eşitsizliği arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkinin olduğunu ve bu ilişkinin yönünün pozitif olduğunu göstermektedir.

Uruguay için araştırma bulgularına bakıldığında ise, değişkenlerin uzun dönem katsayı değerlerinden kayıt dışı ekonomi (lnIE) katsayısı yaklaşık - 4,7208 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre incelenen dönemde kayıt dışı ekonominin %1 artması gelir dağılımı eşitsizliğini yaklaşık % 4.72 oranında azaltmaktadır. Bu sonuçlar kayıt dışı ekonomi ile gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki ilişkinin yönünün negatif olduğunu göstermektedir.

Literatür taraması kısmında bahsettiğimiz üzere, kayıt dışı ekonomi ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar ülke grubuna göre farklı bulgular elde etmişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre, Avustralya örneğinde; kayıt dışı ekonominin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin pozitif olduğu, Uruguay'da ise kayıt dışı ekonominin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin negatif olduğu görülmektedir. Çalışmamızdan elde edilen bulgular, bu konuyu inceleyen benzer çalışmalarla mukayese edildiğinde literatürle benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür.

Avustralya ve Uruguay için ARDL sınır testi yöntemi ile kurulan ekonometrik modelde gelir dağılımını etkilediği düşünülen değişkenler olarak, ekonomik büyüme ve vergi yükü kontrol değişkeni olarak modele dahil edilmiştir. Modelin tahmin sonuçlarına göre, Avustralya için araştırma yapılan dönemlerde, ekonomik büyümenin %1 oranında artması gelir dağılımı eşitsizliğini yaklaşık % 0,55 oranında artırmaktadır. Bu sonuçlar neticesinde, ekonomik büyüme ile gelir dağılımı eşitsizliğinin arasındaki istatistiksel ilişkinin yönünün pozitif olduğu bulunmuştur. Yine vergi yükünün %1 oranında artması, gelir dağılımı eşitsizliğini yaklaşık % 0,11 oranında azaltmaktadır. Bu durum değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün negatif olduğunu göstermektedir.

Uruguay için, incelenen dönemde ekonomik büyümenin %1 artması gelir dağılımı eşitsizliğini yaklaşık % 1,18 oranında azaltmaktadır. Bu sonuçlara göre, ekonomik büyüme ile gelir dağılımı eşitsizliği değişkenleri arasındaki ilişkinin yönünün negatif olduğu bulunmuştur. Bir diğer değişken vergi yükünün %1 oranında artması, gelir dağılımı eşitsizliğini yaklaşık olarak % 0,46 oranında arttırmaktadır. Bu durum değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün pozitif olduğunu göstermektedir.

4.2. ÖNERİLER

Kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin sonuçları, ülkelerin ekonomik ve sosyal yapıları ile karmaşık ve farklılaşan dinamiklerine bağlı olarak şekillenmektedir. Bu dinamikler arasında vergi politikaları, hükümet düzenlemeleri, iş gücü piyasası koşulları, yolsuzluk düzeyleri ve sosyal refah programlarının etkisi gibi çeşitli faktörler yer alır. Kayıt dışı ekonominin işleyişi ve sonuçları da oldukça karmaşıktır. Bu karmaşıklık, kayıt dışı ekonominin etkin bir şekilde ele alınmasını zorlaştırır. Bununla birlikte, kayıt dışı ekonomi, resmi ekonomiye kaynak aktarımı ve istihdam sağlama gibi pozitif etkilere de sahip olabilir. Ancak, kayıt dışı ekonominin büyümesi ve yayılması, vergi gelirlerinin azalması, ekonomik istikrarsızlık ve adil rekabet ortamının bozulması gibi olumsuz sonuçlar doğurabilir. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomiye yol açan faktörlerin doğru bir şekilde belirlenmesi ve uygun politika tedbirlerinin alınması için temel oluşturacaktır. Kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınması ve azaltılması amacıyla geliştirilecek politikaların başarısı, ekonomik kalkınmaya sağladığı destek ve gelir dağılımındaki iyileşme ile doğrudan ilişkilidir. Bu politikalar, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğini artırırken aynı zamanda toplumun daha adil bir gelir dağılımına ulaşmasına da yardımcı olabilir.

Araştırmalar neticesinde elde edilen sonuçlara göre, KDE'nin gelir dağılımı adaletini bozucu etkisini önleme yönelik aşağıdaki öneriler yapılabilir:

Ekonominin mevcut durumunun derinlemesine analiz edilerek bu bilgiler ışığında politika belirlenmesi ve uygulanması önemli bir adım olabilir. Bu yaklaşım, politika tedbirlerinin istenilen sonuçları doğurması ve ekonomik yapıda olumlu değişikliklerin gerçekleşmesi açısından faydalı olabilir.

Etkin ekonomi politikalarının istenen sonuçları elde edebilmesi için, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede, toplumda kayıt dışılıkla ilgili farkındalığın artırılması ve bireylerin gönüllü uyum düzeyinin artırılması, kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum

kuruluşları vb. kurumlar arası iş birliği mekanizmasının güçlendirilmesi ve veri paylaşımının iyileştirilmesi gibi bileşenler önemli rol oynamaktadır. Kayıt dışı ekonominin kısa vadeli olarak istihdam ve yatırımlara yönelik avantajları olabilmektedir. Ancak bunlar genellikle geçici avantajlardır. Kayıt dışı ekonominin istihdamı artırması nedeniyle toplumsal huzursuzluğun yayılmasını engelleyebilir. Fakat işçi hakları ihlallerini azaltmak, devlet gelirlerini artırmak ve kaynakların etkin ve verimli kullanımını sağlamak için kayıt dışı ekonomiyi engelleyici politikalar yürütmek, ekonomiyi daha sağlam bir temele oturtacaktır. Bu nedenle, alınan tedbirlerin sadece kısa dönemde değil, uzun dönemde de sürdürülebilirliği sağlayacak nitelikte olması önem taşımaktadır.

Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkin denetim mekanizmalarının güvence altına alınması, vergi ve diğer yasal yükümlülüklerin getirdiği mali yükün azaltılması ve aynı zamanda işverenlerin, çalıştırdıkları işçiler için ödemek mecburiyetinde oldukları vergilerin düşürülmesi ekonominin genel sağlığını olumlu yönde etkileyerek kayıt dışılığı azaltacak ve gelir dağılımı adaletini olumlu yönde etkileyecektir.

Kayıt dışı ekonominin varlığı, makroekonomik göstergelerin gerçek verilerini olumsuz etkileyerek devletin hedeflediği politikaların uygulanmasını zorlaştırır. Bu nedenle, kayıt dışılıkla etkin bir şekilde mücadele edilerek ilgili politikalar devlet tarafından benimsenmeli ve öncelikli olarak ele alınmalıdır. Gelir dağılımındaki adaletin sağlanması açısından, dolaylı vergilerin payının azaltılması vergilemede adalet ilkesinin gereği önemlidir.

Tüm bunların neticesinde, kayıt dışı ekonomi kavramı farklı boyutlarda olsa da hem gelişmiş hem de gelişmekte ülkelerin tamamında gözlemlenmektedir. Kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerindeki etkisi de ülkelerin ekonomilerine göre değişiklik göstermektedir. Etkinin hangi yönde olduğu hususu; ülke verilerine, seçilen yöntem ve ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla etkinin tam olarak tespiti ve alınacak önlemlerin belirlenmesi için, o ülkedeki kayıt dışı ekonominin sebeplerinin belirlenmesi ve boyutunun ortaya konulması alınacak tedbirlerin belirlenmesinde önemli rol oynayacaktır.

Bizim çalışmamız, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinden birer örneklem ülke olarak kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin farklı olup olmadığına bakmakla sınırlıdır. Bu konuda yapılacak gelecek çalışmalar, kayıt dışı

ekonominin hangi eşik değerinden sonra gelir dağılımı üzerindeki etkisinin negatiften pozitifte döndüğüne bakabilirler. Bu konuda yapılacak gelecek çalışmalara yönelik bir diğer tavsiye de, ülke ekonomilerini sadece gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri olarak değil de, ülke ekonomilerini; düşük gelirli, orta gelirli ve üst gelirli ekonomiler olmak üzere üç gruba ayırarak, daha farklı gelir seviyesindeki ülkelerde kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin farklı olup olmadığının araştırılmasıdır.

KAYNAKÇA

- Akça, E. ve Bal, H. (2018). Ekonometrik yaklaşım yoluyla Türkiye’de kayıt dışı ekonominin tahmini. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 725–738.
- Akdağ, H. (2020). *Gelir dağılımı teorileri çerçevesinde gelir eşitsizliği analizi*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Akın, C. S., ve Aytun, C. (2018). Gelir dağılımının makroekonomik belirleyicileri: Türkiye örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(42), 52-81.
- Akıncı, G. Y., Akıncı, M., ve Yılmaz, Ö. (2022). Teknolojik gelişme ve fonksiyonel gelir dağılımı ilişkisi: Türkiye ekonomisi üzerine kantil regresyon analizi. *Çalışma ve Toplum*, 3(74), 1797-1832
- Alam, I. & Quazi, R. (2003). Determinants of capital flight: an econometric case study of bangladesh. *International Review of Applied Economics*, 17(1), 85-103.
- Albi, E. & Martinez-Vazquez, J. (2011). *The elgar guide to tax systems*. Norhampton: Edward Elgar Publishing.
- Alderslade, J., Talmadge, J. & Freeman, Y. (2006). *Measuring the informal economy: one neighborhood at a time*. Washington, DC: Brookings Institution, Metropolitan Policy Program.
- Altınışik, İ. ve Peker, H. S. (2008). Eğitim ve gelir dağılımı eşitsizliği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (2), 101-118.
- Anand, S. & Kanbur, S. R. (1993). The kuznets process and the inequality—development relationship. *Journal of Development Economics*, 40(1), 25-52.
- Apak, S. ve Uçak, A. (2007). Ekonomik büyümenin anlamlılığı ve gelişmişlik: Türkiye ekonomisi üzerine bir inceleme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 34, 57-65.
- Apaydın, F. (2018). Türkiye’de işsizliğin karakteristiklerinin karşılaştırmalı analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), 159-200.

- Avustralya ekonomisi. (2023, 3Aralık). Erişim adresi: <https://www.mfa.gov.tr/avustralya-ekonomisi.tr.mfa>.
- Avustralya ülke raporu. (2016, 15Ağustos). Erişim adresi: <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/Avustralya-%C3%9Clke-Raporu-2015.pdf>.
- Ay, A., Sugözü, İ. H. ve Erdoğan, S. (2014). Türkiye’de vergi yükünün, enflasyonun ve vergi affı beklentisinin kayıt dışı ekonomiye etkisi üzerine ampirik bir uygulama 1985-2012. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(1), 23-32.
- Ay, H. ve Haydanlı, M. L. (2017). Vergi yükü ekseninde toplumsal yapının gelir dağılımı ve yoksullukla ilişkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 136-153.
- Aykaç, M. (2013). Gelir dağılımı ile ilgili temel kavramlar. İçinde Gündoğan, N. ve Canbey Özgüler, V. (Ed.), *Gelir dağılımı ve yoksulluk*. (s.2-33). Anadolu Üniversitesi: Açıköğretim Fakültesi Yayınları
- Bağırzade, E. (2015). Kayıtdışı sektörün ekonomideki rolü tartışmaları üzerine: bir literatür taraması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (14), 40-54.
- Balseven, H. & Tugcu, C. T. (2017). Analyzing the effects of fiscal policy on income distribution: A comparison between developed and developing countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(2), 377-383.
- Barro, R. J. (2000). Inequality and growth in a panel of countries. *Journal of Economic Growth*, (5), 5-32.
- Baylan, M., Atılğan, D., Serin, E. ve Bozdere, E. (2018). Kayıtdışı ekonominin büyüklüğünün tahmininde kullanılan yöntemler ve Türkiye kayıtdışı ekonominin tahmini. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 23-40.
- Berdiev, A. N. & Saunoris, J. W. (2019). On the relationship between income inequality and the shadow economy. *Eastern Economic Journal*, (45), 224-249.
- Bhattacharya, P. C. (2011). Informal sector, income inequality and economic development. *Economic Modelling*, 28(3), 820-830.

- Buehn, A. & Schneider, F. (2012). Shadow economies around the world: novel insights, accepted knowledge, and new estimates. *International Tax and Public Finance*, (19), 139-171.
- Bükey, A. M. (2020). *Türkiye’de ekonomik krizler ve gelir dağılımı: 1994, 2001 ve 2008 krizleri tecrübesi*. İksad Yayınevi.
- Bükey, A. M. ve Çetin, B. I. (2017). Türkiye’de gelir dağılımına etki eden faktörlerin en küçük kareler yöntemi ile analizi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 103-117.
- Cagan, P. (1958). The demand for currency relative to the total money supply. *Journal of Political Economy*, 66(4), 303-328.
- Can, H. ve Taştan, M. (2014). Kayıt dışı ekonomi ve vergi ilişkisi. *Vergi Sorunları Dergisi*, 309, 10-30.
- Caño-Guiral, M. (2015). The non-observed economy in Uruguay: a look at the first decade of the 21 st century. *Revista de Economía*, 22(2), 191-234.
- Charles-Coll, J. A. (2011). Understanding income inequality: concept, causes and measurement. *International Journal of Economics and Management Sciences*, 1(3), 17-28.
- Chong, A., & Gradstein, M. (2007). Inequality and informality. *Journal of Public Economics*, 91(2), 159-179.
- Çapar, U. ve Yayla, N. (2019). Türkiye’de bölgelerarası gelir dağılımı yakınsaması: mekansal ekonometrik analiz. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 25, 283-302.
- Çetintaş, H. ve Vergil, H. (2003). Türkiye’de kayıtdışı ekonominin tahmini. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(1), 15–30.
- Çiftçi, H. (2018). Kayıt dışı istihdamın ekonomik etkileri. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 1–17.
- Dağdemir, Ö. (1992). *Türkiye ekonomisinde yapısal değişim ve gelir dağılımı* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Dağdemir, Ö. (2013). Gelir eşitsizliklerinin ölçülmesi. İçinde N. Gündoğan, V. Canbey Özgüler, (Ed.), *Gelir dağılımı ve yoksulluk*, (s.34-63). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Deléchat, C. & Medina, L. (2021). *The global informal workforce: Priorities for inclusive growth*. Washington, DC: IMF Publishing.
- Dell'Anno, R. & Solomon, O. H. (2009). *Can the informal sector reduce income inequality?* (CSER Discussion Paper n. 5, London Metropolitan Business School, UK). London: London Metropolitan Business School, UK.
- Demir, İ. C. (2013). *Türkiye'de vergi yükü*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Dinler, Z. (2010). *İktisada giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Dişbudak, C. ve Süslü, B. (2007). Türkiye'de kişisel gelir dağılımını belirleyen makroekonomik faktörler: The macroeconomic determinants of income distribution in Turkey. *Ekonomik Yaklaşım*, 18(65), 1-23.
- Doğan, C. ve Tek, M. (2007). Türkiye'de gelir dağılımının toplanma oranı yöntemiyle analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 93-119.
- Durak, S. ve Akalin, G. (2022). Türkiye'de gelir dağılımının belirleyicileri. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(2), 69-86.
- Dünya kalkınma göstergeleri. (2023, 10Aralık). Erişim adresi: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.
- Elgin, C. & Elveren, A. Y. (2021). Informality, inequality, and feminization of labor. *In Women's Studies International Forum*, (88), 1-34.
- Elgin, C. & Oztunali, O. (2012). Shadow economies around the world: model based estimates. *Bogazici University Department of Economics Working Papers*, (5), 1-48.
- Elgin, C. & Schneider, F. (2016). Shadow economies in oecd countries: dge vs. mımıc approaches/oecd üyesi ülkelerde kayıtdisi ekonomi: dinamik genel denge ve mımıc yöntemleri. *Boğaziçi Journal*, 30(1), 51-75.
- Elgin, C. (2017). Türkiye'de ve dünyada kayıt dışı ekonomi. *İnsan İnşaat Sanayi Dergisi*, (163), 62-73. Erişim adresi: <https://intes.org.tr/wp-content/uploads/2020/07/intes-163-web.pdf>.

- Elgin, C., Kose, A., Ohnsorge, F. & Yu, S. (2019, 14-15 Kasım). *Shades of grey: measuring the informal economy business cycles*. 7th IMF Statistical Forum, Washington, DC.
- Elveren, A. Y. & Özgür, G. (2016). The effect of informal economy on income inequality: evidence from Turkey. *Panoeconomicus*, 63(3), 293-312.
- Erdinç, Z. (2016). Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyle mücadeleyle yönelik izlenen politikalar ve çözüm önerileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(4), 39-52.
- Esaku, S. (2021). Does income inequality increase the shadow economy? Empirical evidence from Uganda. *Development Studies Research*, 8(1), 147-160.
- Gasteratos, I., Karamalis, M. & Koutoupis, A. G. (2016). Shadow economy worsens income distribution. *International Journal of Economics and Business Administration*, 4(3), 80-92.
- Gençler, A. (2017). Gelir dağılımının kavramsal çerçevesi. İçinde İslamoğlu, E. ve Özdemir, M.Ç. (Ed.), *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk* (s.19-36). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Georgiou, G. M. (2007). Measuring the size of the informal economy: a critical review. *Occasional Paper in Economics*, 7(1). 11-40.
- Georgiou, M. N. (2013). Income distribution and shadow economy. a worldwide panel data analysis. *A Worldwide Panel Data Analysis*. (20), 39-55.
- Gini, C. (1912). Variabilit`a e mutabilit`a. contributo allo studio delle distribuzioni e delle relazioni statistiche, *Studi Economico-Giuridici Della Regia Universit`a di Cagliari*, 3(2), 3-159.
- Gutmann, P. M. (1977). The subterranean economy. *Financial Analysts Journal*, 33(6), 26-27.
- Güler, H. ve Toparlak, E. (2018). Türkiye’de kayıtdışı ekonominin ölçümü ve Avrupa Birliği ülkeleriyle karşılaştırılması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 209-220.
- Gümüş, T. (2000). Dışsallık ve kayıtdışı ekonomi kavramına ilişkin bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3), 63-70.

- Günay E. (2020). 21. yüzyılda gelir dağılımı ve yoksulluk. İçinde. G. Günsoy (Ed.), *Ekonominin güncel sorunları* (s.123-155). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını
- Hayrulloğlu, B. ve Tuzun, O. (2020). The effect of taxes on income distribution: An analysis for Turkey and other selected OECD countries. *Economics Business and Organization Research*, 413-426.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023). *Kayıt dışı ekonomiyle mücadele eylem planı (2023-2025)*. Ankara: HMB Yayınları.
- Ihrig, J. & Moe, K. S. (2004). Lurking in the shadows: the informal sector and government policy. *Journal of Development Economics*, 73(2), 541-557.
- İlgin, Y. (1999). *Kayıtdışı ekonomi ve Türkiye'deki boyutları*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayını.
- Işık, N. & Acar, M. (2003). Kayıtdışı ekonomi: Ölçme yöntemleri, boyutları, yarar ve zararları üzerine bir değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (21), 117-136.
- Işık, N. (2006). Sektörel gelir dağılımının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (2), 119-127.
- İnaltong, C. (2012). Vergi yükü: Türkiye ve OECD ülkeleri karşılaştırması. *Vergi Dünyası*, 369(5), 16-30.
- Kanberoğlu, Z. ve Arvas, M. (2014). Finansal kalkınma ve gelir eşitsizliği: Türkiye örneği, 1980-2012. *Sosyoekonomi*, 21(21), 105-122.
- Kanca, O. ve Bayrak, M. (2019). Vergilerin gelir dağılımı üzerindeki belirleyiciliği: Panel veri analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 1495-1514.
- Kar, S. & Saha, S. (2012). Corruption, shadow economy and income inequality: Evidence. *Centre for Studies in Social Sciences, Calcutta and IZA, from Asia*, 1-28
- Karagöl, E., Erbaykal, E. ve Ertuğrul, H. M. (2007). Türkiye’de ekonomik büyüme ile elektrik tüketimi ilişkisi: sınır testi yaklaşımı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 72–80.

- Karataş, M. (2019). Gelir dağılımının teorik yapısı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8(21), 52-79.
- Kaufmann, D., & Kaliberda, A. (1996). *An "unofficial" analysis of economies in transition an empirical framework and lessons for policy*. Washington, DC: World Bank Publishing.
- Knowles, S. (2005). Inequality and economic growth: The empirical relationship reconsidered in the light of comparable data. *The Journal of Development Studies*, 41(1), 135-159.
- Kubar, Y. (2011). Bir iktisat politikası amacı olarak gelir dağılımı: Türkiye örneği (1994–2007) analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 227-246.
- Kumar Narayan, P. & Smyth, R. (2006). Higher education, real income and real investment in China: evidence from Granger causality tests. *Education Economics*, 14(1), 107-125.
- Kuştepel, Y. ve Halaç, U. (2004). Türkiye’de genel gelir dağılımının analizi ve iyileştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(4), 143-160.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *American Economic Association*, 45(1), 1-28.
- Lackó, M. (2000). Hidden economy—an unknown quantity? Comparative analysis of hidden economies in transition countries, 1989–95. *Economics of transition*, 8(1), 117-149.
- Levy, F. (1993). Distribution of income. *The Fortune Encyclopedia of Economics*, 177-183.
- Lorenz, M. O. (1905). Methods of measuring the concentration of wealth. *Publications of the American Statistical Association*, 9(70), 209-219.
- Missiou, O. & Psychoyios, D. (2013). Estimating the size of shadow economy with electricity consumption method. *Institutions*, 10(12), 1-36.
- OECD. (2014). *Multi-dimensional Review of Uruguay*. Paris: OECD Publishing.

- Ohnsorge, F. & Yu, S. (Eds.). (2022). *The Long Shadow of Informality: Challenges and Policies*. Washington, DC: World Bank Publications.
- Orhan, A. ve Demir, S. (2019, 20-21 Haziran). *Gelir dağılımı eşitsizliğinin ölçümünde gini katsayısı mı theil endeksi mi?* [Bildiri]. II. International Conference on Empirical Economics and Social Sciences, Bandırma 17 Eylül Üniversitesi, Balıkesir.
- Öğünç, F. & Yılmaz, G. (2000). Estimating the underground economy in Turkey. The Central Bank of the Republic of Turkey Research Department. Retrieved from: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/642bef33-03fc-45ca-a23a13e5594110a3/dpaper43.pdf?MOD=AJPERES%26CACHEID=642bef33-03fc-45ca-a23a-13e5594110a3>.
- Özdemir, D., Emsen, Ö. S., Gençer, A. H. ve Kılıç, C. H. (2011, 12-14 Ekim). *Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı ilişkileri: Geçiş ekonomileri deneyimi*. [Bildiri] International Conference on Eurasian Economies, Bishkek, Kyrgyzstan
- Özdemir, M. Ç. (2019). Özellikli objektif gelir eşitsizliği ölçüm yöntemleri üzerine değerlendirmeler. İçinde: O. Metin (Ed.), *Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar III* (s.35-54). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Öztürk, N. & Göktolga, Z. G. (2010). Yoksulluk ve gelir bölüşümünü belirlemede kullanılan ölçütler. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 2(34), 3-25.
- Öztürk, Ö. F. & Karamıklı, A. (2019). Kayıt dışı ekonominin ekonomik etkileri. *Uluslararası Uygulamalı Ekonomi ve Finans Çalışmaları Dergisi*. 4(1), 1-11.
- Perry, G. (2007). *Informality: Exit and exclusion*. Washington, DC: World Bank Publications.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Petek, A. ve Çelik, A. (2017). Türkiye’de enflasyon, döviz kuru, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi (1990-2015). *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 626, 69-87.
- Pham, M. H., Truong, H. D. H. & Hoang, D. P. (2024). Economic complexity, shadow economy, and income inequality: fresh evidence from panel data. *International Economic Journal*, 14(1), 1-23.

- Polat, Z. (2020). Türkiye’de kayıt dışı ekonomi boyutları ve çözüm önerileri. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(6), 444-462.
- Raihan, S. (2021). *Functional income distribution and inequality in the Asia-Pacific countries*. Munich: MPRA Publishing.
- Restrepo-Echavarria, P. (2015). Measuring underground economy can be done, but it is difficult. *The Regional Economist*, 1(2015), 10-11.
- Ricardo, D. (1821) *On the principles of political economy and taxation* (third edition). Batoche Books Kitchener.
- Romero, R. B. G. (2007). *The effects of inequality on the dynamics of the informal economy*. In IZA/World Bank Conference: Employment and Development. Bonn, Germany.
- Rosser, J. B., Rosser, M. V. & Ahmed, E. (2000). Income Inequality and the Informal economy in transition economies. *Journal of Comparative Economics*, 28(1), 156–171.
- Savaşan, F. (2011). Türkiye’de kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışılıkla mücadelenin serencamı. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 35, 3-38.
- Schneider, F. & Bajada, C. (2003). The size and development of the shadow economies in the Asia-Pacific (No. 0301). Working Paper.
- Schneider, F. & Enste, D. H. (2000). Shadow economies: Size, causes, and consequences. *Journal of Economic Literature*, 38(1), 77-114.
- Schneider, F. (2009). Size and development of the shadow economy in Germany, Austria and other OECD-countries: Some preliminary findings. *Revue Économique*, 60(5), 1079-1116.
- Schneider, F., Braithwaite, V. & Reinhart, M. (2001). Individual behaviour in Australia's shadow economy: facts, empirical findings and some mysteries.
- Schneider, F., Buehn, A. & Montenegro, C. E. (2011). Shadow economies all over the world: New estimates for 162 countries from 1999 to 2007. In *Handbook on the shadow economy*. Edward Elgar Publishing.
- Sen, A. (1973). Poverty, inequality and unemployment: Some conceptual issues in measurement. *Economic and Political Weekly*, 1457-1464.

- Smith, P. M. (1997). Assessing the size of the underground economy: The statistics Canada perspective. *The underground economy: Global evidence of its size and impact*, 11-37.
- Solt, F. (2020). Measuring income inequality across countries and over time: the standardized world income inequality database. *Social Science Quarterly*, 101(3), 1183–1199.
- Sugözü, İ. H. (2010). Kayıt dışı ekonomiyi önlemede vergi politikaları (1980-2004 Türkiye örneği). *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(19), 171-193.
- Şahin, H. (2019). 2006-2017 Dönemi Türkiye'de gelir dağılımı. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 65–76.
- Şengür, M. & Taban, S. (2016). Gelir dağılımı-tasarruf ilişkisi: Türkiye’de hanehalkı gelir türünün tasarruflar üzerindeki etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 49–71.
- Şerbetçi, G. (2015). Türkiye’de uygulanan finansal politikaların gelir dağılımı üzerindeki etkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 93-116.
- Tabar, Ç. (2023). Vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi: oecd ülkeleri üzerine panel veri analizi. *International Journal of Public Finance*, 8(1), 67-84.
- Tanzi, V. (1980), “The underground economy in the United States: Estimates and implications”, *Banca Nazionale del Lavoro*, 135(4), 427-453.
- Tanzi, V. (1983), “The underground economy in the United States: Annual estimates, 1930-1980”, *IMF-Staff Papers*, 30(2), 283-305.
- Us, V. (2004). *Kayıtdışı ekonomi tahmini yöntem önerisi: Türkiye örneği*. Ankara: Tek Yayınları.
- Uysal, Y. (2007). Gelir dağılımı türleri arasındaki ilişkiler bağlamında gelir dağılımının düzenlenmesine yönelik öneriler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 248-292.
- Vergi Konseyi (2023). Kayıt dışı ekonomiyi daraltmaya dönük tedbirler çalışma grubu raporu. Erişim adresi: <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/8/2024/01/1Kayıt-Disi-Ekonomiyi-Daraltmaya-Donuk-Tedbirler-2023-2-1.pdf>
- Weil, D. (2016). *Economic growth*. Newyork: Routledge Publishing.

Williams, C. (2014). The informal economy and poverty: evidence and policy review.

Report prepared for Joseph Rowntree Foundation, York.

Yar, F. (2015). Türkiye’de gelir dağılımı ve yoksulluk. *Global Analiz*, 2, 1-30.

DİZİN

A

ARDL 2, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55,
58, 60, 62, 64, 65, 69, 70
Avustralya 1, 2, 19, 20, 22, 41, 42, 43,
50, 51, 53, 54, 59, 69, 70, 75

D

DGE 1, 2, 7, 9, 15, 50, 69, 77

E

Ekonomi 79, 82, 83
Ekonomik büyüme 8, 34, 37, 74, 81
Endeks 1, 36, 42
Eşitsizlik 30, 31, 33

G

Gelir ... 36, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 83, 84
Gelir dağılımı . 1, 26, 29, 30, 31, 33, 36,
42, 43, 69, 72, 74, 75, 76, 78, 79, 80,
81, 83, 84
Gini 1, 33, 41, 42, 46, 49, 50, 51, 78, 80
Gini katsayısı... 1, 33, 41, 42, 46, 49, 50,
51

İ

İstihdam 11, 16
İşsizlik 40

K

Katsayı 57, 58, 64
kayıt dışı 78
Kayıt dışı 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11,
12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22,
24, 38, 45, 47, 48, 50, 51, 58, 59, 65,
67, 69, 71, 72, 76, 81, 83

M

MIMIC 7, 9, 14, 15, 77
Model 1, 9, 14, 50, 51, 54, 61

T

test 62
Test 52, 53, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 63

U

Uruguay 1, 2, 23, 24, 41, 42, 43, 50, 51,
60, 61, 65, 67, 69, 70, 71, 76, 80

V

Vergi. 4, 6, 8, 10, 11, 17, 18, 20, 22, 38,
50, 57, 64, 75, 76, 79, 83

Y

Yoksulluk 78, 81, 84
yöntem 83